

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

4544

John II

191.99-8

un-45

1877

2010

La langue maternelle

1877

V

Ann. 488.

Հրատարակութիւն Զ. Գրիգորեանի գրափաճառանոցի.

Ն. ՏԷՐ ՂԵՒՈՆԴԵԱՆ

ՄԱՅՐԵՆԻ ԼԵԶՈՒ

ՓՈՔՐԱՀԱՍԱԿ

Մ Ա Ն Ո Ւ Կ Ն Ե Ր Ի Հ Ա Մ Ա Ր

ԵՐԿՐՈՐԴ ԳԻՐԲ ԸՆԹԵՐՑԱՆՈՒԹԵԱՆ

Այբուբենից յետոյ

ԵԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ԵՐՐՈՐԴ ՏԻՊ

269

Հրացած նոր փոփոխութիւններով եւ յօրւածներով:

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

Въ Типографіи Амбарцума Эноіаджіанцъ и К

1877

Գրաշար Ն. Գրիգորեանց եւ. Բ. Փիղինեանց.

2002

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ
ԳՐԱԳՐԱԿԱՆ
ԿԵՆՏՐՈՆ

40199-2
21-48

arm.
U 488.

488

Հրատարակութիւն Զ. Գրիգորեանի գրավաճառանոցի.

491.99-8
57-45
Ն. ՏԷՐ ՂԵՒՈՆԴԵԱՆ

ՄԱՅՐԵՆԻ ԼԵԶՈՒ

ՓՈՔՐԱՀԱՍԱԿ

Մ Ա Ն Ո Ւ Կ Ն Ե Ր Ի Հ Ա Մ Ա Ր

Второй выпуск 1877 года

ԵՐԿՐՈՐԻ ԳԻՐԳ ԸՆԹԵՐՅԱՆՈՒԹԵԱՆ

Այբուբենից յետոյ

ԵԿՐՈՐԻ ՏԱՐԻ

ԵՐՐՈՐԴ ՏԻՊ

Լրացրած նոր փոփոխութիւններով եւ յօդուածներով:

Թ Ի Տ Լ Ի Ս

Въ Типографіи Амбарцума Эноіаджіанцъ и К.

1877

Գրաշար Ե. Գրիգորեանց եւ. Բ. Փիղինեանց.

Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

Մայրենի լեզուի երկրորդ մասը կազմելու մենք հետևեցինք ուշինսկու մետոդային, Մենք մեր նպատակին չէինք հասնիլ, եթէ կուրորէն հետևելով ուսուսականին՝ ճիշտ բառացի թարգմանութեամբ մի գիրք լոյս ընծայէինք, այդ պատճառով կարելի եղածին չափ յարմարեցրինք նորան հայկական կեանքին, մանաւանդ գրքի երկրորդ հատուածը, որի բովանդակութիւնը աւելի կրօնական լինելով, կատարելապէս հայացնելու կարօտ էր: Բացի դորանից մենք դուրս ձգեցինք ուշինսկու գրքուկից շատ յօդուածներ, որոնք մեր կեանքին անյարմար էին, և ուր հարկաւոր տեսանք, աւելացրինք ոչ սակաւ նոր յօդուածներ այլ և այլ բովանդակութեամբ: Այսպէս ուրեմն, մենք ոչ թէ թարգմանեցինք, այլ թարգմանօրէն կազմեցինք:

Մայրենի լեզուի երկրորդ տարին երեք հատուածի է բաժանվում: Առաջին երկու հատուածները կազմում են բուն ընթերցարանը, իսկ երրորդում սիստէմատիքական ձևով դաստորուած են բերանացի և գրաւոր կրթութեան օրինակներ:

Առաջին հատուածում, որ կոչվում է ՇՅՈՒՐՋը և մօտը յօդուածների դասատրութիւնը հիմնուած է տեղի վերայ, երկրորդ հատուածում, որ կոչվում է տարուայ և դանակն եր, հիմքը եղել է փամանակը:

Գրքի երեք մասն էլ միևնոյն փամանակ պիտի ուսուցանել: Գլխաւոր հիմքը պէտք է լինի առաջին հատուածը, ուր առարկաները դասատրուած են իրանց տեղին համեմատ: Այս հատուածի մէջ կէնտրօն է ընդունվում աշակերտը և ուսումնարանը, որից յետոյ չըջանը սկսվում է ընդարձակուլի մինչև այն այլին և քաղաքը, ուր ապրում է մանուկը: Առաջին հատուածում, բացի չափաբերական, պատմողական և առասպելական կտորները, գլխաւոր տեղը բռնում են Մեր ուսուսման արան, դասատուէն, հագնելիք, ամանեղէնն եր և այլն: Այս գործնական յօդուածները միմիայն ընթերցանութեան համար չեն, այլ նորանք պիտի ծառայեն իբրև նիւթ ուսուցչի գրուցագրութեան իւր սաների հետ, և որքան կարեւոր է սորանց կանոնաւոր ընթերցումը, նոյնքան ևս կարեւոր է բերանացի խօսակցութիւնը նորանց բովանդակութիւնից առած: Առաջ, քանի որ աշակերտը դեռ ազատօրէն չէ կարող բացաղբել իւր կարգացածը, պէտք է ուսուցիչը նախ ինքը խօսէ այն առարկայի վերայ, որը դասի նիւթ է լինելու, իսկ յետոյ երբ աշակերտը փոքր ինչ աւելի կըզարգանայ, կարելի է նախ կարգացնել աշակերտին և ապա պահանջել, որ կարգացածը իւր բառերով բացաղբէ: Այնուհետև ուսուցիչը առաջարկում է հարցեր, դասի բովանդակութեան համեմատ, և այդ հարցերին աշակերտները պատասխանում են ընդարձակ նախադասութեամբ (կատարեալ պատասխանով): Միանգամ ընդ միշտ նկատուած ենք, որ մեր ուսուցիչները գլխաւոր ուշադրութիւն դարձնեն այս բանի վերայ և դասից առաջ մտածեն, թէ ինչպիսի հարցեր պիտի առաջարկեն, որ դասի բովանդակութիւնը կատարելապէս պատասխան է,

Дозволено цензурою, г. Тифлисъ. Января 1877 года.

50247 - ախ

36287-66

որովհետեւ սորա մէջն է գլխաւոր հատութիւնը: Առհասարակ պէտք է իմացած, որ սլաւոնական բովանդակութեամբ յօդուածները բացազրութեան ժամանակ հարցմունքները, որքան կարելի է, պէտք է քիչ լինին, և այն ևս երբ աշակերտը պատմելիս զանցե առնում մի նշանաւոր կէտ, կամ շփոթում է մտքերը: Դակ գործնական կտորների բացազրութեան ժամանակ, երբ մի առարկայ նկարագրվում է ամենայն կողմից—գննվում է—հարցմունքները կարևոր են, որովհետեւ այդ գննողութիւնը հարց ու պատասխանով է լինում: Վերառնենք օրինակի համար ուսումնարան վերնագրով յօդուածը: Զրուցադրելուց և կարդալուց յետոյ, ուսուցիչը հարցնում է. Ո՞վ է լինում ուսումնարանում, որտեղ է նստում ուսուցիչը. որտեղ են նստում աշակերտները. ինչ կայ ուսուցի մօտ. ինչով են գրում գրատախտակի վերայ. ինչ տախտակներ են դրած աշակերտների առաջ և այլն. Յետոյ հարցերը բարդվում են. որտեղ են նստում ուսուցիչը և աշակերտները, ինչ կայ ուսուցչի մօտ և աշակերտների առաջ. ինչով են գրում գրատախտակի և քարտախտակի վերայ: Հարցմունքներով յօդուածի նիւթ եղած առարկան բացազրելուց յետոյ, պէտք է համեմատել նորան ուրիշ առարկայի հետ, ցոյց տալ, թէ ինչ յատկութիւններով նոքա նման են միմեանց և ինչով—զանազան, որքան հնարաւոր է այդ բանը: Մի կամ մի քանի գործնական կտորից յետոյ հետևում են ստանաւորներ և պատմողական կամ առասպելական յօդուածներ, որոնք զարգացնում են աշակերտի յիշողութիւնը և երևակայութեանը սնունդ են տալիս:

Կրթի երկրորդ հատուածը կարդալիս պէտք է հետևել, որ ընթերցանութեան յօդուածը համապատասխան է այն ժամանակի և այն տօնի հետ, որը դասի նիւթ է եղել: Երկրորդ հատուածում ևս պիտի մի և նոյն մեծօղը պահպանել, ինչոր առաջինում: Երրորդ հատուածը բովանդակում է իւր մէջ բերանացի և զրաւոր կրթութեան օրինակներ, որոնց նպատակն է նախապատրաստել աշակերտներին սպագայում տրամաբանական և քերականական կուրսը սխտեմատիքաբար և հեշտութեամբ ընդունելու, նոյնպէս զրաւոր աշխատութեան ընտելացնելով, նոցա մէջ ուղիղ և գրամարանօրէն խօսելու և գրելու ընդունակութիւնը զարգացնել: Միայն այս կրթութիւնները պէտք է անցնել կից ընթերցանութեան հետ, որ մի գուցէ նորանց բաժանելով մեքենայական ձև ստանանար և սովորուէր մոռացուելու համար: Ենթադրելով, որ աշակերտը արդէն ծանօթ է առարկային, կրթութիւնները սկսվում են նորա զանազան յատկութիւններից (քերականական լեզուով խօսելով—ածական սնունդներից) սպա գալիս է նոցա փոփոխութիւնը, գործողութիւնները, և վերջապէս № 25 պարզ նախադասութիւնը իւր ընդարձակութեանն է համարում: —Իհարկ է, ուսուցիչը կրթութիւնները կարող է սկսել, որտեղից յարմար համարէ—№ 27-ից գալիս են քանի մի նիւթեր (թէմաներ) զրաւոր աշխատանքի (չարագրութեան) համար: Ուսուցիչը իւր կողմից այդպիսի նիւթեր գրքի միջից պիտի ընտրէ ըստ կարելոյն շատ և առաջարկէ աշակերտներին շարադրութեան համար:

Նախնային զգոյշութեամբ է հետևողական և յարգալից: յօդուածները պիտի ընթերցանուին: Նախնային զգոյշութեամբ է հետևողական և յարգալից: յօդուածները պիտի ընթերցանուին:

ՄԱՅՐԵՆԻ ԼԵԶՈՒ

ԵՐԵՎԱՆԻ ՏԱՐԻ

ՀԱՏՈՒՄ ԵՍՏՆԻՆ

Շորքեր և մօտր:

ՈՒՍՈՒՄ ԵՍՏՆԻՆ ԵՒ ՏԱՆԸ:

Ուսումնարանում:

Եղբայրն ուսումնարանից եկաւ տուն: Շորա փոքրիկ քոյրը հարցրեց, թէ դուք ուսումնարանում ինչ էք անում:

Եղբայրն էլ պատմեց բոլորը, ինչոր ուսումնարանում պատահում է:

Ուսուցիչը նստում է աթոռի վերայ, սեղանի մօտ: Աշակերտները նստում են նստարանների վերայ: Ուսուցչի մօտ դրած է մէկ մեծ գրատախտակ: Գրատախտակի վերայ գրում են կաւիձով: Աշակերտների առաջ դրած են քարտախտակներ: Քարտախտակների վերայ գրում են քարտախտակները: Մայր. լեզ. ք. տ. Ն. 8—9.

գրչով : Ուսուցիչը ուսուցանում է : Աշակերտները ուսանում են : Ուսուցիչը դաս է հարցնում : Աշակերտները պատասխանում են : Աշակերտներից մէկ քանիսը գրում են, միւսները կարդում են, իսկ ոմանք նկարում են :

Այսպէս է կնոսւմ եւ մեր ուսումնարանում. պատմեցէք :

Մանկական ակնոց :

Մանուկն ասաց իւր հօրը. « Հայրիկ, գնիր ինձ համար ակնոց. ես էլ քեզ պէս կամենում եմ կարդալ : »

— Լաւ, պատասխանեց հայրը. ես կրդնեմ քեզ համար ակնոց, միայն մանկական — և գնեց նորա համար պրբենարան :

Հրաւեր դէպի ուսումնարան :

Հաւը խօսեցաւ որք բացուեցաւ. արեւն էլ վաղուց ելաւ, բարձրացաւ : Խելօք մանուկներ, շուտ հագնուեցէք, շուտով դասատուն՝ դուք հաւարուեցէք :

Մարդ և անասուն, գազան և թռչուն, ամենքն էլ իրանց գործին են գնում. միջիւնը բերնով կերակուր առնում, մեղուն ծաղկիցը հիւթեր է ծծում :

Դաշտը զոյնզոյն ծաղկով վարդարուած, մարդագետիւնը կանաչ հագնուած, անտառն ձկնուայ քնից արթնացած՝ իւր տերեւները շարժում է կամաց :

Չկնորաներն իրանց ուռկանն են քաշում, հնձորներն իրանց մանգաղը շարժում : — Գուք էլ, մանուկներ, ձեր գրքերն առէք. Աստուած ծուլութիւն չէ սիրում երբէք :

Առաւօտեան ճառագայթները :

Կարմիր արեւը բարձրացաւ երկինքը և սկսեց ցրուել դէպի ամենայն կողմեր եւր ոսկեփայլ ճառագայթները, որ արթնացնէ երկիրը :

Առաջին ճառագայթը թռաւ — ընկաւ արտուտի վերայ : Արտոյտը թրրպրծոցայ. թափ տուեց թեւերը, դուրս թռաւ բնից, շատ ու շատ բարձրացաւ և երգեց իւր գեղեցիկ երգը. Ա՛խ, ինչքան լաւ է առաւօտեան պարզ և թարմ օդի մէջ թռչիլը, ինչպէս լաւ է, ինչպէս ազատ է :

Երրորդ ճառագայթն ընկաւ նստաբառակի վերայ : Նստաբառակի ակնոցները շարժեց և ուրախ ուրախ թրուկոտաց զօղապատ մարդագետիւններում. վագեց — գնաց նախաձաշիկ անկու հիւթայն խոտերով :

Երրորդ ճառագայթը մտաւ հաւարուեր : Աքաղաղը թափահարեց իւր թեւերը և երգեց. « Ծն — զրն — զրն : Հաւերը ցած եկան թառերից, կրկրացին, սկսեցին քջքել աղբը և ճիճուներ որոնել :

Չորրորդ ճառագայթը ընկաւ փեթակի վերայ : Մեղուն դուրս սողաց իւր մոմեղէն խցից, կանգնեց փեթակի դրան առաջ, ուզողեց իւր թեւերը և բզբալով թռաւ — գնաց մեղր հաւարելու հոտաւէտ ծաղիկներից :

Հինգերորդ ճառագայթը մտաւ մանկանոցը և ընկաւ փոքրիկ ծոյլ մանուկի անկողնու վերայ ու սկսեց ուղղակի նորա աչքերը ծակծրկել. բայց նա դարձաւ միւս կողքի վերայ և նորից քնեց :

Ինչպէս կանէր աշխատանքը :

Ամեն բան իրան տեղը :

Սարգիսը, հէնց վեր էր կենում թէ չէ, սկսում էր

իւր բաները որոնել. նորա մէկ գուրպան աթուռի վերայ էր լինում, միւսը սեղանի տակը. կոշիկի մի հատը մահաճակաչի տակ վայր ընկած, իսկ միւսը սենեակումն էլ չէր լինում: Ման էր գալիս Սարգիսը ամենայն առաւօտ, այս ու այն կողմն էր ընկնում և միշտ դասից ուշանում էր:

Ի նշակիս երեսայ էր Սարգիսը:

Գրատախտակ:

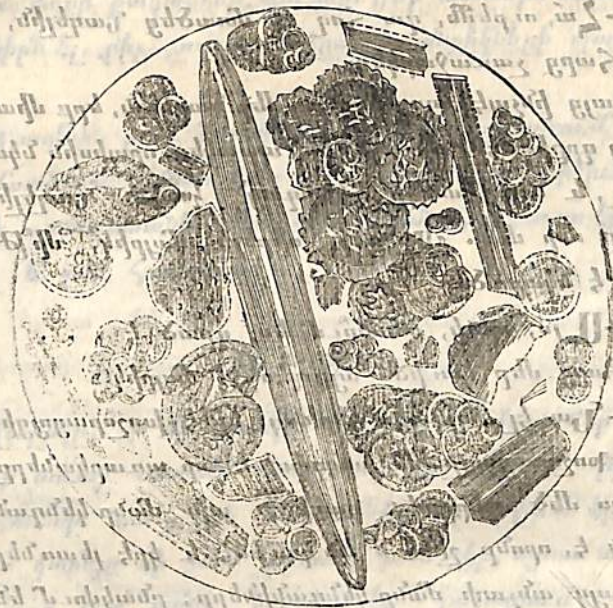
Գրատախտակը շինում է ատաղձագործը փայտից և ներկարարը ներկում է նորան սև գունով: Նա քառանկիւնի ձև ունի և դրած է շարժական ոտների վերայ կամ կախած է պատից: Գրատախտակը միշտ դասատանն է մնում: Նորա վերայ գրում են կաւիճով:

Այսպէս է եւ ձեր գրատախտակը: Համեմատեցէք:

Քարետախտակ:

Քարետախտակը կտրում են քարտաշները շերտաքարից, իսկ հիւսնը նորան դնում է փայտէ շրջանակում: Քարետախտակները դրած են գրասեղանների վերայ՝ աշակերտների առաջ: Աշակերտներն իրանց քարետախտակները հետները տուն են տանում: Քարետախտակի վերայ գրում են քարեգրչով:

Այսպէս են եւ ձեր քարետախտակները: Էն ինչից են շինում քարետախտակները: Համեմատեցէք քարետախտակը գրատախտակետի հ

Կաւիճ:

Փոքրիկ Նազելին վաղուց գիտէր, որ կաւիճով գրում են գրատախտակի վերայ, որ նորանով տողում են մահուղը՝ ձևելու ժամանակ, որ կաւիճով կարելի է ձեռները և շորերը թաթախել, որ նա սպիտակ է և փափուկ ու կարելի է փշրել, փոշի դարձնել: Ուրիշ ոչինչ չէր խմանում Նազելին կաւիճի մասին: Միանգամ նա հարցրեց իրանց աղախնին, թէ ո՞րտեղից են ստանում կաւիճը:

Յայտնի բան է, խանութներիցն են գնում, հ'ոգիս, ասաց աղախինը:

— Շատ լաւ բայց խանութատերերը ի՞նչ տեղից են ստացել:

Սարերից . . . այդպիսի սարեր էլ կան . . .

— Հա՛, ուրեմն, զա հող է, մտածեց Նազելին, և էլ ոչինչ հարց չառաջարկեց:

Բայց ինչպէս զարմացաւ մեր նազելին, երբ միանգամ նկատեց գրբի մէջ մի այնպիսի պատկեր, որպիսին նկարած է այստեղ, և նորա տակը կարգաց՝ կուծ: Նազելին վազեց իւր մօր մօտ. «Մայրիկ, սիրելի մայրիկ, մի՞թէ սա կուծ է նկարած:

— Ս, որդի, տեսնու՞մ ես, գրած է . . .

«Բայց մեր կուծն այդպէս չէ, մայրիկ»:

— Նա էլ այդպէս կերեաց, եթէ խոշորացոյցի տակ դնենք: Խոշորացոյցը մի խողովակ է, որ առարկաները ցոյց է տալիս մեծ դիրքով: Կուծն այն մանր կենդանիների բուններն է, որոնք շինու՞մ են կուծէ և կրէ լեռաներ: Կուրանք, այդ անչափ մանր կենդանիները, բնակվում են ծովային ջրերում, և այնքան մանր են, որ հասարակ աչքով նորանց չես տեսիլ: Աստուծականները այդ մանրիկներին անուանում են ի ն Ֆ ու զ ո թ ի ա յ: Նորանք շատ են և իրանց մանր կաշուի մէջ սողում են ջրի յատակում . . . այնտեղ ապրում են, ապրում ու մեռնում. իսկ իրանց կաշին—վ ա հ ա ն ր թողում են ջրի յատակում. ջուրն էլ աւազի հետ քշում է նորանց իրան արևներով դէպի ծովի ափերը: Նորանք այնքան շատ են, որ նայելով իրանց մանրութեան, այդ մեռած մարմիններին միմեանց վերայ դարձուելուց՝ ծովի յատակից, մէկ էլ ես տեսնում, վեր է բարձրանում և հպարտաբար փայլում է արեգակի տակ մի ամբողջ սար: Ահա ինչպիսի կենդանիներ են այս մանրիկները— նորանք մինչև անգամ ամբողջ սարեր են շինում, որոնք արեգակի տակ փայլում են ինչպէս ձիւն. երբեմն այդ սարերի վերայ աճում են խոտեր, թփեր և ծառեր. նորանց վերայ և նորանցից մարդիկ շինում են

մեծ ու փոքր բազալներ, դիւղեր: Մեր պատերն սպիտակացող կիրն էլ քիչ չունի այդ ջրային մանրիկների պատեանները:

Նազելին լուսնատաճ էր ու խորը մտածում էր, և շատ մտածելու բաներ կար. . . Մօր պատմութիւնը անդին պատասխանի նման չէր. սորան հարկաւոր էր հասկանալ և լաւ հասկանալ:

Մատիտ:

Յոլակը, որ մի սրամիտ երեխայ էր, իւր հօր դրածոյնի առաջ նստած՝ մատիտներ էր կտրում իրան և հօր համար: Նա քանի կտրում էր, կտրվում էր. թէև մատիտ կտրելը մի շատ դժուար բան չէր, այնու ամենայնիւ այսօր այդ բանը նորան չէր յաջողվում: Յոլակը մտածման մէջ էր. նա անուշադիր էր, նորա համար էլ բանը դուրս չէր գալիս:

— Ի՞նչ ես անում, փոքրիկս, ներս մտնելով ասաց հայրը. երևում է խելքդ ուրիշ բանի վերայ է, նորա համար էլ բանը ձեռքիցդ փայր է ընկնում:

«Հա՛, հայրիկ, ես ուզում եմ իմանալ, թէ ինչպէս է այս սև ու փայլուն չփր փայտէ ձիպտաի մէջ մտել և մատիտ դարձել:

— Ի՛հ, որդի, կուզես հարիւր մատիտ կտրատիր աւարատիր, բայց էլի քո խելքովդ ոչինչ հաստատ տեղեկութեան չես հասնիլ . . . Դա արդէն յայտնի բան է արդի մէջ կարգա՛, հարցրու . . . իսկ ինչ որ ամենքն էլ վաղուց գիտեն, նորա համար հարկաւոր չէ դուրս ցաւացնել:

«Գրբերի մէջ ես այդ բանին չեմ պատահել. իսկ եթէ

դու պատմես, հայրիկ, ես շատ շնորհակալ եմ լինիմ, եւ միայն շուտ, որովհետեւ պէտքէ դնամ, դասերս պատրաստ տամ:

— Ետ լաւ: Եայր այդ ձևորներին, որ դու այդ տեղ թափել ես, նորանք սեւ են, նշանակում է ինչի նման են:

— Ածուխի նման են, հայրիկ:

— Ետ լաւ. բայց նկատիր. ածուխն աւելի փափուկ է և երբոր կտորում ես, հաւասար չէ կտորվում. իսկ երկաթը, տեսնո՞ւ ես, ի՞նչպէս է կտորվում. — համեմատիր . . .

«Հասկացո՛ւ: Այստեղ խառնուած են երկաթը և ածուխը:»

— Ճամբիտ ասացիր: Ուրեմն տպաւորիր մտքումդ հետեւեալը՝ ածուխը և երկաթը անհաւասար չափով. այսինքն մէկից քիչ, միւսից շատ, հողն տակը խառնուել են միմեանց հետ, միացել են և դորանից առաջացել է կապարաքարը: Մարդիկ էլ գտել են նորան, սղոցել են և անց են կացրել ձիպտի մէջ ու մատիտը պատրաստուել է: Բայց այս էլ պէտք է իմանաս, որ սարերում գտած կապարաքարով չեն բաւականացել մարդիկ. այժմ նորանք միեւնոյն բանը շինում են արուեստական կերպով, այսինքն՝ գործարարներում. դորա համար առանձնապէս շինած հնոցներում երկաթը հալեցնում են, նորա հետ ածուխ են խառնում և կապարաքար են պատրաստում. պատրաստելուց յետոյ նորան ջուլջուկում են և ստանում են զանազան տեսակներ՝ փափուկ, պինդ: Փափուկ մատիտների մէջը երկաթը սակաւ է, իսկ պինդերի մէջը նա համեմատաբար աւելի է: Հասկացա՞ր այժմ:

— Այո՛. շնորհակալ եմ, որ պատմեցիր:

Ինչ վայրի է ծագումը դասի միայն յսկայք է ճշտվում մտայն զրոյս զրոյ մտքով: Այն տ է ն:

Վարդիկը, որ մի փոքրիկ աշխատասէր և խելօք մանուկ էր, միանգամ զրքից դասը արտադրելու ժամանակ ք տառի տեղը ո գրեց: Վարդիկը նկատեց իւր սխալը և սկսեց լաց լինել:

— Մի՛ լաց լինի՛ր, սիրունիկ, ասաց նորան իւր մայրը. քան թէ լաց ես լինում, վեր ան և ուղղի՛ր:»

— Բայց այն ժամանակ կը կեղտոտուի, մայրիկ, իսկ վաժապետը պատուիրել է, որ մաքուր ու անսխալ արտագրենք:

— Է՛հ, այդ ցաւին էլ ճար կանուի. վեր ան ուստիք կամ գրչահատը և կամաց ու զգուշութեամբ քերի՛ր սխալ գրած տառը. միայն զգուշ կաց, որ թուղթը չը ծակես:»

— Յետոյ այդ քերած տեղը ինչպէ՞ս է գրեմ, մայրիկ: չէ որ քերած տեղը կը ծծի թանաքը և աւելի վատ կը լինի:

— Ա՛յ ինչպէ՞ս կանես. զգուշութեամբ քերելուց յետոյ դու նորան տրորիք գրչահատի կոթով, կամ եղունկիցդ մի փոքր քերի՛ր դանակի յետոյքով մաքրած տեղն վերայ և քերելուց յետոյ տրորիք եղունկովդ. լաւ տրորելուց յետոյ շուտով գրի՛ր հարկաւոր տառը և իսկոյն աւազ ածած վերան . . . էլ ոչինչ չի նկատուիլ:»

Լացը դադարեց. տառը ուղղած էր արդէն, և վարդիկը սկսեց իւր մօրը հարց ու փորձ անել:

«Ո՞րտեղից է, մայրիկ, այդ պատուական ուստիքը, որ այդպէս դարմանալի կերպով ձգվում, մատովդ է փաթաթվում, իսկ երբոր բաց ես թողում, նորից սեղմվում:

կուճ է գալիս: Իսկ այն միւսը հազցրած է փայտի մէջ,
և ի՛նչ երկար է ու մեծ . . . Ո՛րտեղեց են այդ բոլոր ուե-
տիները, մայրիկ:

Մի տեսակ ծառ կայ, ասաց մայրը: որ անուճ է
ասք երկիրներում. այդ ծառից հիւթ է դուրս գալիս) իսկ
այդ հիւթիցը կամ խէժիցը մարդիկ պատրաստում են զա-
նազան տեսակ ուտիւններ. նորանցից միքանիսով թամաքով
գրածը կարելի է քերել, միւսներով մատիտով գրածը. նորա-
նից շինում են նոյնպէս կաշօշներ, կօշիկներ և այլն: Մի ուրիշ
անգամ էլ, երբոր ժամանակ կունենամ, ես քեզ ցոյց
կը տամ, թէ ինչպէս լաւ է այրվում ուտիւնը:

Այժմ, մայրիկ ջան, այժմ ցոյց տուր. լուցկին քսես
թէ չէ, կրակը պատրաստ է:

Մայրը վառեց ուտիւնը և նա սկսեց այրուել, արձա-
կելով կապոյտ, փափուկ և դուրեկան բոց ու կծու իւ-
ժային հոտ: Վարդիկը հանդարտ և անշարժ նստած էր.
Նորա աչքերն էլ, կարծես, կրակ էին ընկել և այրվում
էին ուսման կրակով, երբ տեսնում էին այդ կենդանի
պատկերը, որ առաջ երբէք չէին տեսել:

Սպ ու ը ն գ:

Փորրիկ Սաթիւնիկը հեալով և հաղիւ շունչ քաշե-
լով ներս վաղեց մօր սենեակը և բացականէց. մայրիկ,
տե՛ս ի՛նչպիսի սև մարդ է անցկենում մեր փողոցով. նո-
րա վերայ, ոտից մինչև դուրսը, կախկրխուած են մի տեսակ
դեղին, փափլիկ բաներ, գեղեցիկ ծակափններով: Նորանցից
մինին ես այն էր ձեռք էլն տալիս, բայց որ իմանաս, թէ
նա ինչպէս ծիծաղելի կերպով կուճ էկաւ, կասես թէ
վախեցաւ ինձանից, իսկ յետոյ ինքն իրան էլն ուղղուեցաւ:

— Հա՛, հասկանում եմ, ասաց մայրը: դա յոյն է, որ
սպունգներ է ծախում. գնանք գնանք միքանիսը. ես վա-
ղուց մտադիր էի գնել Յողակի համար, և բռնելով Սա-
թիւնիկի ձեռքից, մայրը դուրս գնաց բազը, ուր ներս էր
եկել սպունգ ծախողը:

— **Մ**ինչև որ Սաթիւնիկի մայրը ջոկում էր սպունգ-
ներից աւելի մաքուրները, փափուկները և մալինները, աղ-
ջիկը անդադար սեղմում էր կամ մէկ կամ միւս սպունգը.
Նորան սաստիկ զրաւում էր այն բանը, թէ ինչպէս են նո-
րանք սեղմվում և նորից բացվում, լայնանում: Մայրը
գնեց միքանի սպունգներ, վճարեց նորանց արժէքը և յոյնը
արդէն պատրաստվում էր հեռանալ. իսկ Սաթիւնիկը դեռ
էլն բռնում էր իւր փոքրիկ թաթիկներով չեչոտ սպունգ-
ներից և հետաքրքրութեամբ նայում էր կամ յոյնին և
կամ մօրը:

— **Ի**՛նչ գնանք աղջեկս, տեսնում ես, ծախողը հեռ-
ուանում է:

— **Ա**յսրդա՛ որտեղեց տես, առաջել այգբանը, մայրիկ:
Գնանք, գնանք, ես յետոյ տանը կը պատմեմ քեզ
այդ մասին: Կամք մազամետու մշմին թայ, դանա՛, ուղեգոս

Եկան տուն, և աղջիկը չէր հեռանում մօրից, այլ
շարունակ խնդրում էր, որ պատմէ, թէ որտեղեց է հաւա-
քել յոյնը այգբան սպունգ:

Այ որտեղեց. այն երկիրը, որտեղ ապրում են յոյ-
ները, կղզիներով ցրուած է ծովն մէջ (ծովը մի մեծատա-
րած ջուր է, այնքան մեծ, որ երբ միանդամ նորա մէջն
ես մտնում, էլ շուտով ցամաքի երես չես տեսնում). այս
ծովն ջրերում, ափերի մօտ, յոյներից աղքատները լողալով
խորատուզվում են ջրի տակը և այնտեղեց հանում են այդ

սպունգները: Ջրիցը նոր հանած ժամանակը սպունգներն ամենեւին նման չեն լինում մեր գնածներին. նորանք ամբողջապէս ծածկուած են լինում լորձիւնով այնպէս, որ նորանց խոր ծակոտիներն ամենեւին չեն նշմարվում: Այս լորձիւնը նոյնպէս կենդանի է և ապրում է ծովի յատակում, թէ և ամենեւին չէ կարող իւր տեղը փոխել: Բայց բանի որ նորան չեն պոկել իւր ծննդեան տեղից, նա ապրում է և շարժում իւր շօշափուկները: Այդ շօշափուկներով նա ջրիցը ընդունում է իրան սնունդը: Նորանք շատ անգամ բռնում են բուսական մեծ տարածութիւն ծովի խորքում: Երբոր ծովի տակից հանում են նորան, ստիպուած են լինում երկար ժամանակ լուանալով մաքրել այդ անշարժ կենդանու անսխորժահոտ լորձիւնը, մինչև որ հասնում են նորա փափուկ ծակոտկենաւոր մասերին, որոնք հիմայ էլ ներս են ծծում ջուրը, բայց հէնց սեղմում ես թէ չէ, նորից դուրս են թողում: Հէնց իւր այս յատկութեամբն է նա մեզ պիտանի և օգտակար: Ուրեմն մեր ունեցած սպունգը այն ծովային կենդանու ամրամասը, նորա ոսկրակալմն է կարծես: Երբոր կը գնաս ուսումնարան, դու էլ թրջելով գործ կածես նորան գրատախտակը և բարետախտակը սրբելու համար, իսկ մինչև ուսումնարան գնալդ՝ նորանով մարմինդ կը լուանաս, լողանալու ժամանակ:

Մեր դասատուներ:

Մեր դասատուներ մի մեծ սենեակ է: Այս սենեակում կայ յատակ, առաստաղ և չորս պատ, որոնցից երկուսը երկար են, իսկ երկուսը կարճ: Առաստաղը սպիտակացրած է, յատակը նեխած է դեղին գունով, իսկ պատերին թուղթ

է կոյցրած: Պատերում շինած են դռներ և լուսամուտներ: Լուսամուտներից մտնում է լոյսը, իսկ դռներից մտնում են մարդիկ: Սենեակի մի անկիւնում դրած է վառարան, երկրորդում՝ պահարան դասական առարկաների համար, իսկ երրորդում՝ գրատախտակ: Սենեակի մէջ սեղում շարած են նստարաններ աշակերանների համար, իսկ նստարանների առաջ դրած է սեղան և աթոռ ուսուցչի համար:

Հացն ուտելով, բանն անելով:

Վաղուց է, որ մանուկը լուսամուտի առաջըր նստած պատրաստում է իւր դասերը և շատ ժամանակ է, որ փայլուն արևը դրսից նորան հրաւիրում է. «Բաւական չէ, ինչ կարդացիր. վեր կաց, խաղերդ սկսիր»: Իսկ երեխան արեգակին պատասխանում է. «Ո՛չ, պայծառ արեւիկ, ոչ այժմ խաղն միջոց չունիմ, թող առաջ դասերս վերջացնեմ»:

Մանուկը գրում է ու կարդում. իսկ պատուհանի տակ, ձիւնն վերայ նստած, սիրուն թռչունն է երգում և միշտ այս բանն է ասում. «Բաւական չէ, ինչ կարդացիր. վերկաց, խաղերդ սկսիր»: Իսկ մանուկը թռչունին պատասխանում է. «Ո՛չ, սիրուն թռչնակս, ոչ այժմ խաղն միջոց չունիմ, թող առաջ գործս վերջացնեմ»:

Մանուկը դարձեալ նստած է զիրբը առաջին և լուսամուտին էլ չէ նայում. իսկ պարտիզն կարմիր կեռասը ականջի տակ միշտ ասում է. «Բաւական չէ, ինչ կարդացիր. վերկաց, խաղերդ սկսիր»: Մանուկը կեռասին պատաս-

խանութ է: Ոչ, իմ քաղցրատես կեռաս, ոչ այժմ խաղի միջոց չունիմ, թող առաջ դասերս վերջացնեմ:»

Մանուկը կարդաց ու գրեց, բոլոր գործը վերջացրեց, գրքերն արկղի մէջը դրեց, ապա դէպի այդին վազեց և համարձակ ձայնով գոչեց. «Այն ո՞վ էր, որ ինձ հրաւիրում էր: Արեգանն այժմ նորա համար աւելի լաւ էր փայլում. փոքրիկ թռչնակն իւր երգը նորան էր նուիրում. իսկ կեռասնին ծեծաղելով քաղցրիկ պտուղ էր ընծայում:»

Տ ա ն Ը:

Քոյրը եղբորը հարցրեց, թէ քեզ համար որտեղ է լաւ տանը, թէ ուսումնարանումը: «Ուսումնարանն էլ վատ է, գրաստիաննեց եղբայրը. բայց տունն աւելի լաւ է: Տանն են իմ հայրս ու մայրս, եղբայրներս ու քոյրերս: Հայրս մեզ համար աշխատում է, մայրս կառավարում է տունը: Աղակինը լուսնում է մեր շոքերը, իսկ մանուկները ուսանում են իրան խաղում: Տանը ամեն բան ինձ ծանօթ է սեղանները, աթոռները և պահարանները: Ես վաղվըզում եմ ամեն սենեակներում. մտնում եմ առանձնասենեակը՝ հօրս մօտ, ննջարանը՝ մօրս մօտ ևս մտնում եմ դահլիճը և ընդունարանը, մտնում եմ և խոհանոցը, ուր ձաշեց առաջ այնպիսի գեղեցիկ անուշահոտութիւն է բուրում, և մնանը, ուր կեռերի վերայ կախած են շատ պատուական իրեղէններ: Տանը առաւօտեան մենք նախաձաշիկ ենք անում, կէս օրին ձաշում ենք, երեկոյեան ընթրիք ենք անում, իսկ զիշերները հանդիսա քնում ենք մեր մահճակալների վերայ:»

Դուր ի՞նչ էր անում տանը, պատմեցէք եւ համեմատեցէք:

Մեր տունը:

Մեր տունը մեծ է: Նա միայնի է և ունի ութը սենեակ. դահլիճ, ընդունարան, սեղանատուն, ննջարան, մանկանոց, առանձնասենեակ, նախաձեռնեակ և խոհանոց: Դահլիճը ամենամեծ սենեակն է, իսկ նախասենեակը ամենից փոքրը: Մանկանոցը առանձնապէս մեղ համար է — այնտեղ մենք պատրաստում ենք մեր գրասերը: Նա ունի չորս լուսամուտ և կրկու գուռը: Մեր սենեակը շատ լոյս է որովհետեւ պատուհանները մեծմեծ են: Սենեակի մէկ անկիւնում վառարանն է շինած, իսկ միւս անկիւնում դրած է մեր գրքերի և թղթերի պահարանը: Սենեակում կայ մէկ սեղան և մի քանի աթոռներ: Պատերի վերայ կախտած են շատ կենդանիների և բոյսերի նկարներ. նորանք մեզ հարկաւորվում են դասերս պատրաստելու ժամանակ:

Համեմատեցէք մեր տունը եւ մեր սենեակը այստեղ նկարագրածի հետ:

Խ Ր Ճ Ի Թ:

Կէս զիշերին պայծառ լուսինն երկնքումը բարձրացաւ. Աղօտ ձաձանչները սփռեց և խրճիթը լոյս առաւ: Փոքրիկ կուղ էր, դատարկ ջեղից Անշքապէս նա շինած. Մի դուռն ունէր ցած և նեղակից Եւ մի երգիկ էլ բացած:

Լուսնեակի աղօս լոյսը
երբեկեցը ներս թափանցեց

Եւ նայողն աւքի առաջ
Այս տեսարանը բացեց:

Խրճթի մէջ, երբեկ տակը
կողոր հնոց կար շինած:

Նորա շուրջը երեք հոգի
գործը ձեռքին նստոտած:

Պառաւ կինը ճակարակը
վարպետութեամբ պտտում էր:

Արագ արագ նա կազմում էր
երթէ թեւից վիլաներ:

Համեստադէմ կոյս աղջիկը
Սանդերքն առաջը դրած,

Հանդարտութեամբ բուրդ էր գզում,
Իւր մայրիկի մօտ նստած:

Երիտասարդ տղամարդը
Արագ արագ տաշում էր,

Եւ մի ժամից ողջ գութանը
վաղուան համար պատրաստ էր:

Հաւը խօսեց: Պառաւն մեղմով
Զեռքի քուլան վեջացրեց:

— «Կէս գիշերը, վաղուց անցաւ,
Պէտք է քնել,» նա ասեց:

Անցան ժամեր: Եւ խրճթում
Խոր լուծիւն էր տիրել:

Մինչ աղջիկըն արխաջան
Քնիցը վեր էր կացել:

Լուսամուտից նա դուրս նայեց

Եւ շեթունքը մեղմ խաղաց:
Արշալոյսը նոր բացվում էր,

Կուժն ուսեց, ջուրը դնաց:

Խրճթի ներսը:

Յաճ խրճթի մէջ, որի պատուհանները բաց էին, մուժ գիշերին մէկ ձիթի ճրագ էր այրվում: Հնոցի (օջաղն) թոյլ կրակը կամ բողբոջին հանգչում էր, կամ իւր աղօս լուսով լուսաւորում էր ծխից զեղնած պատերը: Խրճթը շատ մաքուր ատելած էր. լուսամուտի կտաւէ վարագոյրը մթութեան մէջ սպիտակին էր տալիս. յատակը կոկած էր, առաստաղի գերանները երևում էին. սենեակի մէջ տեղը մեծ հնոց կար շինած, իսկ պատի մէջը մի փոքրիկ փառարան: Արևմտեան պատի մօտ երկար տակտ էր կապած և նորա վերայ հին կապերաներ էին սիւսած, իսկ հիւսիսային պատի մօտ դրած էր մէկ մահճակալ, որից բարձր, սիւսնի վերայ կախ էր արած քաջ զիւղացու փայլուն զէնքերը:

Նկարագրեցէք ձեր բնակարանի ներսը:— Յոյց տուէք եւ պատմեցէք, թէ ինչպէս էր գտնում աշխարհի չորս կողմերը եւ ի՞նչ անուններ էր տալիս նորանց:

Ոյժը օրէնք չէ:

Մկրտիչը ներս վազեց այգին, խեց իւր քոյր Սաթի-նիկի ձեռքից տիկնուր և սկսեց վազվզել այգումը, նստած իւր փայտէ ձիււ վերայ: Սաթինիկը կանգնած լաց էր լինում: Մկրտիչ մեծ եղբայր վահանը դուրս վազեց տանից: Մայր. լնգ. բ. տ. ն. Տ.—Ղ.

36287-66

վահանը կամեցաւ ինքը խաղալ, այս պատճառով խնց
Մկրտչի ձեռքից տիկինն էլ, ձին էլ: Մկրտչը դնաց, գան-
գատուեցաւ հօրը. իսկ հայրը, լուսամուտի առաջ նստած՝
բոլորը տեսել էր:

Ի՞նչ կատեր՝ Մկրտչին հայրը:

Ինչպէս են շինուած տները:

I.

Փայտէ տները շինուած են հիւսնները գերաններից:
Քարէ տները շինուած են որմնաղիւղները աղիւսից կամ տա-
շած քարից: Ամենից առաջ հիմքն են դնում: Հիմքի վե-
րայ բարձրացնում են պատերը: Պատերի մէջ թողնում են
բացուածներ՝ դռների և լուսամուտների համար: Երբոր
պատերը բարձրացնում՝ սրճնում են, ապա զցում են նո-
րանց վերայ գերաններ, իսկ գերանների վերայ կոճեր: Յե-
տոյ նորա վերայ շինում են կաուրը: Կաուրը թերուած է
լինում, որ անձրևների ջուրը վերան չ'կանգնէ: Կաուր-
ները ծածկում են հողով, երկաթով կամ եղեղով:

II.

Տունը դրսից պատրաստ է, բայց նորա ներսից դեռ
էլի շատ գործ կայ: Պէտք է յատակը և առաստաղը տախ-
տակել, վառարանները պատրաստել, դռները կախել, լու-
սամուտների փեղկերը հագցնել: Պէտք է պատերը կամ
ներկել կամ թուղթ կպցնել: Երբոր տունը պատրաստվում
է, նորա մէջ բերում՝ դարսում են զանազան կարասիներ
և ամանեղէններ. յետոյ կանչում են քահանային: Քահանան
օրհնում է տունը և այնուհետև սկսում են նորա մէջ բնա-
կուիլ:

Պատուեցէր մի առ մի, թէ ինչպէս են շինուած տները:

Քար և երկաթ:

Ստեփանը ուսուցչի հետ գնաց գետի ափը: Այնտեղ,
գետի եզերքներում, ընկած էին մեծ մեծ քարեր, իսկ
նորանց շուրջը մանր քարերի կտորներ և շատ էլ աւազ
կար: «Այսքան աւազը որտեղից է այստեղ», հարցրեց Ստե-
փանը:— Հէնց այս քարերից, պատասխանեց վարժապետը.
«Գարնանը, երբ ջուրը սաստիկ մեծանում է, զարկում է
քարերին և քիչ քիչ նորանց մանրացնում է:

— Այնու ամենայնիւ քարը փայտից շատ ամուր է,
նկատեց Ստեփանը. ահա մեր փայտէ տան պատերի տակը
որձաքարեր են դրած, որոնք պահպանում են իրանց վե-
րայ ամբողջ տունը և իրանք չեն փշրվում. երևի շատ
երկար կը ղիմանան տները, երբ ամբողջապէս շինած լի-
նին քարից:

— Նայելով թէ ինչպիսի քար է, պատասխանեց վար-
ժապետը. կան քարեր, որոնք շատ շուտ են փշրվում: Բայց
կան և այնպիսի քարէ տներ, որոնք միքանի հարիւր տա-
րիներ են ղիմանում: Եւ դու ի՞նչպէս ես կարծում, որն
է ամուր, կայծաքարը, թէ երկաթը: Խփի՛ր և կիմանաս:
Կայծաքարն ամուր է. իսկ միւս քարերը հեշտ կարելի է
փշրել երկաթէ մուրձով: Սորա փոխանակ երկաթը ձգա-
կան է և կռանուող: Ա՛յ, մտիկ արա՛, ինչպէս դարբինը
կարմրացնում է երկաթի կտորը և թակում է նորան մուր-
ձով: Երկաթն էլ ձգվում է: Այսպիսով կարելի է պատ-
րաստել ամենաբարակ թերթ, կամ շինել բարակիկ լա-
րեր: Քարից այդպիսի բան չես ստանալ, որովհետեւ նա
փխրուն է:

Մեր ընտանիքը:

Մեր ընտանիքը փոքր չէ: Ես ունիմ հայր և մայր, երկու եղբայր և երկու քոյր. ես ամենից մեծն եմ: Մենք ունինք էլ մի պառաւ տատ: Ես շատ սակաւ է տանից դուրս գալիս, այն էլ ժամ է դնում: Ես մեզ շատ է սիրում և սիրալիցում է:

Իմ հայրս շատ է աշխատում. նորա աշխատանքին ենք կերակրվում և հաղնվում մենք ամենքս: Մենք առանց նորան ի՞նչպէս կարող ենք ապրել, ասում է շատ անգամ մայրս:

Մայրս անտեսութիւն է անում. նա հրամայում է ձաշ և ընթրիք պատրաստել. նա գնում է ներքնատունը և մառանը: Բայց որ խմանաս, թէ ես ի՞նչպէս սիրում եմ նորա հետ մառան գնալ: Ամբողջ օրը մայրս մեզ համար հոգում և շորեր է կարում: Ես սովորեցնում է մեզ խաչակնքել և աղօթել: Մենք երեկոյան քնելիս միշտ աղօթում ենք:

Ես մէկ փոքրիկ քոյր էլ ունեի, բայց նորան տարան գերեզմանատուն և դրեցին կանաչ բլրակի տակ: Մայրս մինչև այսօր լաց է լինում մեր փոքրիկ Նղիսարէթի վերայ:

Ի՞նչ անդամներից է բաղկանում ձեր ընտանիքը: Համեմատեցէք ձեր պատմածը կարդացածներիդ հետ:

Հինգերորդ պատուիրանը:

Պատուիր քո հօրը և քո մօրը, որ քեզ բարի լինի և որ երկայնակեաց լինիս երկրի վերայ:

Ասացէք բոլոր պատուիրանները: Ո՞ր է աւանդել մեզ այդ պատուիրանները եւ երբ:

Մայրը և որդիքը:

— Ինչի՞, մայրիկ, դու անդադար Մեր քրոջ անունն ես յիշում. Լաւ երկրում է մեր Ելիզան. Դու ինքդ ես մեզ տսում:

»Ա՛խ, ես գիտեմ, լաւ երկրում է, Բայց այնտեղ ո՞չ հովիտ կայ, Ո՞չ ծաղիկ, ո՞չ խոտ հոտաւէտ, Ո՞չ թիթեւներ գարունըուայ:»

— Մայրիկ, մայրիկ, երկնքումը Հրեշտակներն են երգ երգում. Կարմրագգեստ գօրք է ընթանում. Աստղերն ուրախ են ձեմում:

Բայց ան, այնտեղ նա մայր չունի, Որ լուսամուտից նայէր, Թէ ինչպէս նա ծաղիկի փունջեր Կանաչ հովտից կը քաղէր:

Որքի օրը սև է:

Նիկողայոսը ներս վազեց իրանց հարևանի տուն և տեսաւ, որ այնտեղ շատ անկարգ է. երկխայքը կեղտոտ, շորները պատռուած, գլուխների մազերը զճրճուած և զսանրած: Փոքրերը վեր էին թափած կեղտոտ յատակի վերայ, ուրիշ երկունս էլ կռվում էին, իսկ ամենից մեծը հիւանդ պառկած էր և ոչոք չկար, որ նորան նայէր, խնամք տանէր: Այս ամենը տեսնելով, Նիկողայոսը միաքը բերեց, որ իւր հարևանի կինը մօտ օրերում վախճանուել է, և մտածելով թէ ինչ գրութեան մէջ կը լինի ինքը, եթէ

իւր մայրը չը լինի, վազեց իրանց տուն և փաթաթուեցաւ իւր ծնողի պարանոցովը

Ի՞նչ է անում մայրը իւր որդոց համար:

Օրորոցի երգ:

Ննջիր, որդեակ իմ սիրուն,
Ննջիր հանդիսս դու ի քուն.

Քեզ ծծմայր ես վարձեցի

Արծիւ, արև ու քամի:

Արծիւն իւր բունը թռաւ.

Արևն սարից անցկացաւ.

Քամին երեք օրից յետ

Իւր մօր մօտ գաղեց վէտ վէտ:

Մայրը դարձաւ դէպ' նորան,

որքէ ո՞ւր էիր դու այսքան.

Աստղերի հետ իր կովում

Թէ ծովերը տատանում:

— Ես ծովերը չեմ շարժել,

Աստղերին ձեռք չեմ տուել.

Քնքոյշ մանկան հսկեցի,

իւր օրրանը շարժեցի:

Պ ա պ ը:

Պապը սատոյիկ ծերացել էր: Նորա աչքերը լաւ չէին տեսնում, ականջները ծանրացել էին. նորա ձեռները և ոտները ծերութիւնից դողդողում էին, այնպէս որ գլխաւը բերանը տանելիս կերակուրը կաթկաթեցնում էր:

Այս բանը դուր չէր գալիս նորա որդուն ու հարսին: Նորանք ծերին իրանց հետ միեւնոյն սեղանի վերայ չէին նըստեցնում, այլ մի անկիւնում առանձին տեղ էին տալիս հաց ուտելու և կաւէ ամանով (քրեղանով) էին կերակրում խեղճին: Մի անգամ հաց ուտելիս, ծերի ձեռքերը դողդողացին, ամանը վայրընկաւ, կոտորւեցաւ: Շատ սաստիկ բարկացան հարսն ու որդին խեղճ ծերի վերայ և այնուհետև փայտէ ամանով (կիւշով) էին կերակուր տալիս նորան:

Ծեր մարդը մի թոռն ունէր: Միանգամ նա նստած յատակի վերայ տաշեղներից կարծես մի բան էր շինում:

Մայրը հարցրեց նորան, թէ ի՞նչ ես շինում, որդի: — Ես փայտէ աման եմ շինում, որ երբ դու և հայրիկս ծերանաք, նորանով կերակուր ուտեցնեմ ձեզ:

Հայրն ու մայրը նայեցան միմեանց երեսի և ամօթից կարմրեցան: Նորանք այնուհետև սկսեցին ծերին շատ պատուով պահել:

Պատու ի՞ր ծերին, որ ծերանաս: Ծերանաս, ծերի պատիւն իմանաս:

Ուտելիք և խմելիք:

Առանց ուտելիքի մարդս քաղցածութիւնից՝ իսկ առանց խմելիքի ծարաւութիւնից կը մեռնէր: Մարդս իբրև ուտելիք զործ է ածում բուսեղէն, մսեղէն և աղ: Նա խմում է ջուր, թէյ, սուրճ, գինի, գարեջուր: Ամենահարկաւոր ուտելիքը հացն է: Ամենակարեւոր և առողջարար խմելիքը ջուրն է:

Դուր ի՞նչ էր ուտում եւ ի՞նչ էր խմում:

Հ ա ց: ընտրելով միջոց, ցանցոս
 Հացը թխում են կամ տանտիկինները կամ հաց-
 թուխները: Հացը թխում են խմորից: Խմորը հունցում են
 պեղրից, ջրից և խաշից: Այլերը աղում է ջրաջացականը
 ջրաղացում, ցորենից: Ցորենը հասնում է արտերում, հաս-
 կերի մէջ: Գիւղացիք դաշտը մշակում են. նոքա հերկում
 են հողը—ցել են անում, յետոյ ցելումը սերմում են ցորեն
 և ուրիշ հացահատիկներ: Իսկ Աստուած աճեցնում է նորանց:
 Աստուած ուղարկում է ամառ, ջերմութիւն, անձրև և
 փայլուն արև:

Չ ո լ ր:

Մկրտիչը զնաց գետի ափը, որ հասում էր անտառի
 մտով: Գարնանը անտառում և դաշտերում շատ ձիւն
 էր ժողովում: ձիւնը հալվում և ջուրը թափվում էր
 գետի մէջ, իսկ սորանից նա լայնանում ու ընդարձակվում
 էր: Իսկ այժմ շոգ ու երաշտ ամառ էր, և գետը կարե-
 լն էր ոտով անցկենալ: Մկրտիչը նկատեց, որ գետը չափազանց
 բարակել էր, այնպէս որ նորա տակը երևում էին բոլոր
 քարերն անգամ: «Ո՛ր զնաց այնքան ջուրը» — մտածեց
 Մկրտիչը:

Մայրը, Մկրտիչ, երկնքին: Ի՞նչպէս ես կարծում,
 որտեղեց են առաջացել այդ ամպերը: Աթէ նորանք կա-
 րողանային խօսել, քեզ կը պատմէին անշուշտ թէ ինչ-
 պէս են շոգիանալով բարձրացել ճահիճներից, բազմաթիւ
 գետերից, լճերից և ծովերից. ի՞նչպէս է քամին քշել նորանց

դէպի մեզ և ի՞նչ են տեսել իրանք ճանապարհին: Ահա
 նորանք կը հաւաքուին, կը խառնուին միմեանց հետ, կը
 թանձրանան և կաթիլ կաթիլ ցած կը թափուին, և
 այն ջուրը, որ զնացել էր երկինքը, նորից կը թափուի
 ճահիճների, գետերի, լճերի և ամենայն փոս տեղերի մէջ:

Անջուր չէ կարող սպրիլ ամենափոքր միջատը, չէ
 կարող աճիլ ամենափոքր բոյսը:

Անջուր տղերում միայն քար ու աւաղ է երևում:
 Այսպիսի տեղերը ասվում են անապատ: Ջուրը լինում է
 աղբւրներում, ջրհորներում, գետերում, լճերում և ծո-
 վերում: Ծովային ջրերը դառն են և աղի: Գետերի և մի
 քանի լճերի ջրերը քաղցրահամ են: Լաւ ջուրը ստոր է
 լինում և թափանցիկ, ուս ոչ հոտ է ունենում, ոչ համ:

Տաքութիւնից ջուրը եռ է զալիս ու գոլորշիանում է.
 ցրտից սառչում ու սառուց է դառնում:

Գուր ի՞նչպիսի ջուր էր խմում. ջուրն ի՞նչ տեղերում է լինում.

Չ ր ա դ ա ց:

Չուրը նաւից արշաւելով
 կատաղաբար ձայն է հանում,
 եւ ջրաղացի յատակի տակ
 կարծես ամպեր են որոտում:

Անիւների խիստ շարժուելուց
 Ամբողջ յատակն է զողզողում,
 եւ երկանի պտրտուելուց
 փոքրիկ լեզուակն է չըխլչըխլում:

Մա շարժվում է օրօրուելով
 եւ լիք տաշաի բերանն շարժում,

որից վերին երկանի մէջ
 Մաքուր ցորեն է կաթկաթում:
 Իսկ քարի տակ մանրուելով՝
 Ալեւր դարձած ամբարն թափվում
 Եւ ջրաղացը գեղեցկապէս
 Իբրև ծերուկ պեղարդում:

Կ Ր Ա Կ:

Միմոնը գնաց դաշտը: Շատ ցուրտ էր և անձրև էր
 գալիս. նա դողդողում էր ամբողջ մարմնով: Միմոնը մտաւ
 անտառը, չոր ձախեր ժողովեց, ջրբից հրահանք հանեց,
 զարկեց կայծաքարին և կրակ արեց: Նա տաքացաւ, շորերը
 ցամաքեցրեց և իւր չոր հացի կտորը տաքացրեց, կերաւ:
 Կրակի առաջ նստած՝ Միմոնը մտածում էր. «Ինչ լաւ բան է
 կրակը. առանց նորան ո՛չ հաց կարելի է թխել, ո՛չ կերա-
 կուր եփել և ո՛չ տաքանալ: Տես, որքան դործ է շինվում
 դարբնոցում և գործարաններում: Եթէ կրակ չ'լինէր,
 մենք երկաթից ինչպէս պիտի շինէինք պայտեր, խոփ, կա-
 ցին և ուրիշ շատ բաներ: Ճշմարիտ, թէև երբեմն կրակից
 մենք վնաս ենք ստանում, բայց այդ էլ մեր անզգու-
 շութիւնից, մեր յիմար անհողութիւնից: Մենք արեգա-
 կիցն էլ ենք տաքանում. նա էլ կրակի նման այրվում է
 երկնքում: Առանց արեգակի ոչինչ չէր աճիլ՝ ո՛չ դաշտե-
 րում, ո՛չ անտառներում և ո՛չ պարտէզներում, և բոլոր
 կենդանիք ու մարդիկ կրմեռնէին քաղցածութիւնից: Իսկ
 այժմ՝ Աստուծոյ ողորմութեամբ ապահով ապրում ենք:

Օ Ղ:

Պու ող տեսնէ՞ ես: Նա միշտ քեզ մօտ է և դու նո-
 րան չե՞ս տեսնում: Բայց կարելի է լսել, թէ նա ինչպէս է

ձայն հանում: Տեսներք: Ահա քամին ղողանջում է խո-
 ղովակների մէջ և շվկացնելով ներս է մտնում տան
 ամենայն բացուածներից: Ահա նա խփում է պատու-
 հաններին և սաստիկ թող է բարձրացնում ճանապարհ-
 ներում: Եւ ի՞նչ բան է քամին: Սա ողն է, որ շարժվում
 է—մի տեղից միւս տեղ է փախչում: Փախչելու ժաման-
 ակնա զարկում է որև իցէ առարկայի և լսվում է ա-
 ղաղակ, շվկոց. երբ փչում ես փողո, կամ սրինգ ես ա-
 ծում, կամ մտրակը պտտացնում ես, ամեն անգամ
 ձայն է լսվում: Փորձի համար մի թղթէ պարկ շինիր և
 մի փոքրիկ ծակ թողելով՝ փչիր, ուռուցրու նորան, իսկ
 յետոյ բռունցքով խփիր այդ փչած սրարկին. պարկը
 սաստիկ կը ճայթի և կը պատռուի: Սա ողն էր, որ դու
 լսրել էիր նորա մէջ քո բերանից. երբ ձեռքով խփեցիր,
 նա դուրս փախաւ պարկից: Երբ դու վազում ես, զգում
 ես, թէ ինչպէս է խփում օդը քո երեսիդ: Նշանակում
 է նա միշտ քեզ հետ է և դու նորանով ես շունչ քա-
 շում: Առանց օդի դու մի րոպէ էլ չես կարող ապրիլ:
 Երբ որ դու լողալիս ջրի տակն ես անում, քո չորս կողմից
 ջուր է լինում: Բոլորովին այդպէս էլ օդն է շրջապա-
 տում քեզ ցամաքի վերայ, և դու նորան չես տեսնում
 այն պատճառով, որ նա շատ նուրբ է և թափանցիկ: Օդը
 մինչև անգամ քո ներսը էլ է մտնում:

Հ ա դ ն ե լ ի ք:

Հագնելիքը կարում են քաթանից, մահուդից, դա-
 նազան չթերից և կաշուից:

Քաթանից կարում են սպիտակեղէններ: Քաթանը
 գործում են թելից: Թելը մանում են կանեփից կամ վու-

շէց: Կանեփը և վուշը աճում են դաշտերում և արարեց
ներում:

Չիթը նոյնպէս թելերից են գործում: Չիթի թելը
բամբակից են մանում:

**Մահուդէ և բրդէ ապրանքները շինում են բրդէ
թելից գործարաններում:** Բուրդը խուզում են ոչխարներից:

Մետաքսեղէն ապրանքները մետաքսից են գործում:
Մետաքսը շերամներն են պատրաստում:

**Կօշիկները, ծուղերը, հողաթավները և միւս ոտնաշ
մանները կարում են կօշկակարները կաշուից:** Մաշկեղէն
ապրանքները պատրաստում են կաշեգործները ձիու, եղան,
ոչխարի և այծի կաշուից:

Մուշտակները կարում են ձօները մազեղէնից: Մազե
ղէնը ստացվում է թաւամուղ գազանների արջի, աղուէսի,
կղնաքիսի մորթուց:

Կոսք ի՞նչ էր հագնում:—Ո՞վ է կարել ծեր շորերը և ի՞նչից:

Շապիկն ի՞նչպէս աճեց դաշտումը:

I.

**Փոքրիկ Հայկանուշը տեսաւ, որ իւր հայրը դաշտու
մը բռնով մանր ու փայլուն սերմեր էր ցանում, և հարցրեց.**
«Հայրիկ, այդ ի՞նչ ես անում:»—Վուշ և մի ցանում,
աղջկա, որ քեզ ու Բարսեղի համար շապիկ դուրս գայ:»
Հայկանուշը մտածման մէջ ընկաւ: Նա երբէք չէր տեսած,
որ շապիկներն աճեն դաշտումը:

**Երկու շաբաթից յետոյ ցելը ծածկուեցաւ կանաչ
մետաքսեայ խոտերով, և Հայկանուշը մտածեց.** «Ի՞նչ լաւ
կըլինէր, եթէ ես այսպիսի շապիկ ունենայի:» Մի քանի
անգամ Հայկանուշի մայրը և քոյրերը դնացին արտը քաղ

հանելու և ամեն անգամ ասում էին նորան, թէ շատ լաւ
շապիկ պէտք է ունենաս: Անցաւ էլի մի քանի շաբաթ:
Կանաչը բարձրացաւ, ցողունների զլուխներին կապազոյն
ծաղիկներ երևեցան: «Իմ եղբայր Բարսեղն աչքերի նման
են արանք, մտածեց Հայկանուշը բայց այդպիսի շապիկ
ես ոչ ոքի հազին չեմ տեսել:»

**Երբոր ծաղիկները վայր թափուեցան, նորանց տեղը
մնացին կանաչ և կոտր զլուխներ:** Երբոր զլուխները փոքր
ինչ կարմրեցան ու չորացան, Հայկանուշի հայրը և քոյրե
րը արմատից փետեցին նորանց, խուրձեր կապեցին ու կո
թերի վերայ կանգնեցրին, որ չորանան:

II.

**Վուշի խուրձերը չորացան, նորանց զլուխները կարե
ցին, կախեցին և պահեցին, իսկ կոթերը թրջոց դրին
առուակի մէջ, վերան էլ քարեր դարսեցին, որ ջրի երեսը
չանեն— Հայկանուշը տխուր նայում էր, թէ ինչպէս են իւր
շապիկը ջրումը խեղտում. իսկ քոյրերը նորան նորից ա
սացին, թէ շատ գեղեցիկ շապիկ ես ունենալու:**

**Երկու շաբաթից յետոյ վուշը ջրից հանեցին, չո
րացրին և սկսեցին առաջ փայտով թակել կալում, իսկ
յետոյ բազում, այնպէս սր խեղճ վուշի չոփերը բոլորը
դուրս թափուեցան: Թակելուց յետոյ սկսեցին երկաթէ
սանդերքով գզել, մինչև որ նա փափկեց և դարձաւ իբրև
մետաքս: «Ի՞նչ գեղեցիկ շապիկ ես ունենալու», ասացին
նորից Հայկանուշի քոյրերը: Բայց Հայկանուշը մըտա
ծում էր. «Այդ ի՞նչ տեսակ շապիկ է կասես թէ մեր
Բարսեղի շէկ մազերը լինի:»**

III.

Չմեռուայ երկար զիշերներն եկան: Հայկանուշի քոյրերը ճակարակները սարքեցին և սկսեցին վուշից թել մանել: «Վ, յս թել է, իսկ շապիկը ո՞րն է» — մտածում էր Հայկանուշը:

Աշնանը հայրը ոստայնը սարքեց խրճիթում, նորա վերայ հինաճ արեց և սկսեց գործել: Մարուքը սատանի նման անցուղարձ էր անում թելերի միջով և Հայկանուշը տեսնում էր, թէ ի՞նչպէս թելերից քաթան է շինվում: Երբոր քաթանը պատրաստուէցաւ՝ պրծաւ, նորան ցրտի տակ սառցրին և ձիւնի վերայ փռեցին, իսկ զարնանը ձգեցին կանաչ խոտերի վերայ, արևի տակը, և վերան էլ ջուր ցանեցին: Քաթանը փոքր առ փոքր սպիտակեց ինչպէս ձիւն:

Իչի ցրտեց, — ձմեռնացաւ: Մայրը քաթանից շապիկներ ձեւեց և Հայկանուշի քոյրերն սկսեցին կարել, այնպէս որ ջրօրհնէքին նա և իւր եղբայր Բարսեղը հագան ձիւնի պէս սպիտակ շապիկներ:

Ո՞վ է շինել ձեր շապիկը և ի՞նչից:

Մարդս որքան հմուտ է:

Գիշատող զազանը իրան համար որջ է շինում անտառում, թռչունը բուն է շինում, միջատն էլ տեղաւորում է ծառի որեկցէ ձեղքում: Բայց նորանց ամենքին ցրտից պաշտպանում է մէկին իւր սեպհական բուրդը, միւսին փետուրը, իսկ երրորդին — հաստ վերնամուշկը: Մարդս չունի այդ բնատուր զգեստները. բայց նա ունի խելը, որի

օգնութեամբ ամեն բանին ճար է զտնում: Նա զնում է անտառը, ծառերը կտրատում է և նորանցից իրան համար տուն է շինում: Երկրի մէջ նա երկաթ է զտնում, որից շինում է իրան համար կացին, բահ, արօր և այլ զործիքներ: Նա կարողանում է կաւից աղիւս պատրաստել և իրան համար տներ շինել: Իւր խրճիթի կտուրը, երբեմն և պատերի ծակոտիները նա մամուռում է, որ անտառում բուսնում է անօգուտ: Տունը տաք է, բայց լոյս էլ է հարկաւոր, և ահա նա սարերում զտնում է թափանցիկ պրտկարդ, կամ հալելով աւազը ապակի է շինում: Պրտկարդը կամ ապակին լուսամտուի վերայ հագցնելով, անց են կացնում լոյսը, չը թողնելով քամուն, որ ներս մտնէ, տան մէջ: Բայց անասորժ եղանակին մարդս ի՞նչպէս դուրս գայ տանից: Գորա համար նա վուշ ու բամբակ է ցանում, նորանցից թել է մանում, քաթան ու չիթ է գործում և շապիկներ ու ախալուխներ է կարում: այժերի և ոչխարների բրդից նա շալեր ու մահուդներ է գործում: զազանների մորթուց էլ իրան համար տաք մուշտակներ է պատրաստում: Այսպէս մարդս ամենատեսակ նեղութիւնների ժամանակ կարողանում է օգնել ինքն իրան իւր հմտութիւնով:

Որք Յովհաննէսը:

Յովհաննէսի հայրն ու մայրը մեռան և նա մնաց որր — անտէր: Ոչոր չկար, որ նորան ուտացներ, խմացներ, ոչոր չկար, որ խեղճ որբին հագցներ, տաքցներ: Նորա դուխր զգողը առաճ էր ու չ՛սանրած, նորա շորերը կեղտաւորաճ ու պատռաւորաճ: Ո՞վ խեղճ որբին կրգգուէ, ո՞վ նորան զիշերները կը պարկեցնէ, կաղօթէ ու կը քնացնէ: Ո՞վ

նորան չարից կ'զգուշացնէ, խելք, գիտութիւն կ'ուսուցանէ: Ի՞նչ կանէին Հովհաննէսի հասար նորա ծնողները, եթէ կենդանի վնէին:

Սեղան և աթոռ:

Սեղանը շինու՞մ է ատաղձագործը փայտից: Նա ունի երեսի տախտակ, արկղ և ոտներ: Երեսի տախտակը քառանկիւնի կամ կորը է լինու՞մ:

Աթոռը նոյնպէս շինու՞մ է ատաղձագործը փայտից: Աթոռն ունի թիկունք, նստարան և ոտներ: Նստարանը լինու՞մ է կամ հասարակ, փայտէ, կամ հիւսած ծղօտից և կամ որպիսի և իցէ պատասխից:

Համեմատեցէք սեղանը ածուի հետ:

Աղ և սպունգ:

Մի էշ, աղ քարձած, եկաւ մի առուակի մօտ և կամենու՞մ էր անցկենալ միւս կողմը. բայց անց կենալիս գայթեցաւ և ընկաւ ջուրը: Երբ նա դուրս եկաւ առուից, սաստիկ զարմացաւ, զգալով, որ իւր բեռը շատ թեթեացել է: «Սա լաւ բան է, ասաց նա. ջրի մէջ համ ինքզ ևս հովանու՞մ, համ բեռը է թեթեանու՞մ: Այս բանը չենք մոռանալ:» Մի քանի օրից յետոյ պատահեցաւ մեր էշին նոյն ջրից անցնել. բայց այս անգամ նա բեռնու՞ած էր սպունգով: Առուակի մէջ տեղը հասնելով, էշը ջրումը պառկեց անվզով, որ նորից թեթեացնէ իւր բեռը. բայց հակառակն եղաւ: Եւ մեր էշը շատ էլ չարչարուեցաւ, այնու ամենայնիւ տեղեց կանգնել չը կարողացաւ ու խեղդուեցաւ:

Ամանեղէններ:

Ամանեղէնները շինու՞մ են փայտից, կաւից, ապակուց, երկաթից և պղնձից:

Փայտից շինու՞մ են փայտէ զաւաթներ, տակառներ, տաշտեր, խոնջաներ, զեփուրներ, շերեփներ և գդալներ: Տակառները շինու՞մ են տակառագործները, իսկ միւս ամանները — խառատները:

Բրուտները հասարակ կաւից շինու՞մ են խեցեղէններ, ծաղկամաններ, կժեր, սափորներ, հասարակ զաւաթներ, թեփշներ, կովկիթներ, կճուճներ, կարաններ . . . Ազնիւ կաւից գործարաններում պատրաստու՞մ են պատուական ամանեղէններ՝ թեփշներ, զաւաթներ, պնակներ, թէանոցներ, (չայնիկներ) սկուտղեր (բլիւզներ) . . .

Ապակուց շինու՞մ են բաժակներ, շիշեր, զրափինկաներ . . .

Երկաթից, չուգունից և ժեշտից շինու՞մ են մեծ մեծ կաթասներ, սրձամաններ, չափեր, կովկիթներ . . .

Պղնձից պղնձագործները շինու՞մ են հեշտաեռներ, կաթասներ, պղնձէ թեփշներ, զաւաթներ, մեծամեծ սինիներ, թաւաններ, կովկիթներ, պղնձէ կժեր, շերեփներ, չափեր . . .

Պղնձէ ամանները կը կողները կը կու՞մ են: Առանց կը կը ամանը թիւնաւոր կանաչով ծածկվու՞մ է:

Ի՞նչից են շինու՞մ ամանները. — Ի՞նչ ամաններ են շինու՞մ փայտից, կաւից, ապակուց, երկաթից և պղնձից:

Ինչ կը ցանես, այն կը հնձես:

Աղուէսը բարեկամացաւ կռուելի հետ և նորան իւր Մար. լեզ. բ. տ. Ն. 8—Ղ. 3

մօտ ճաշի հրաւիրեց. «Ե՛կ, խնդրում եմ, իմ թանկագին բարեկամ, եկ, տես քեզ ինչ պատիւ եմ տալիս:

Կռունկն եկաւ: Աղուէսը եփել էր կերակուրը, մի երկու զգալ ածել էր թեփշու մէջ և հրաւիրում էր կռունկին. հրամայեցէք, հրամայեցէք, կեր, սիրելի բարեկամ, շատ պատուական եփած է: Կռունկը իւր երկար կտուցով շատ կտկրացրեց այն տափակ թեփշուն, բայց բերանը բան չընկաւ: Աղուէսը, զլուխը կախած, լեզեց ամենը: Երբոր կերաւ, վերջացրեց, ասաց կռունկին. «Ներքի, բարեկամ, ուրիշ բան չունիմ, որով կարողանայի քեզ պատիւ տալ:

«Շտորհակալ եմ, բարեկամ— ասաց կռունկը— խնդրեմ վաղը ինձ մօտ շտորհ բերէք ճաշի:»

Միւս օրը աղուէսը դնաց կռունկի մօտ: Կռունկը կերակուրը եփել էր և ածել մի նեղաբերան ամանի մէջ, այնպէս որ միայն իւր երկար կտուցը կրմանէր նորա մէջ: Նա ամանը դրեց սեղանի վերայ և հրաւիրում էր աղուէսին. «Համեցէք, մօտ եկ, աղուէս եղբայր, կեր, պատուական կերակուր է: Աղուէսը շատ պտրտեց, այս կողմն— այն կողմն ընկաւ, ամանը զրսից լեզեց, շատ էլ հոտ քաշեց, բայց բերանը ոչինչ չմտաւ: Իսկ կռունկը իւր երկար ու կեռ կտուցով կերակուրը հանում էր և ուտում: Երբոր կերաւ, վերջացրեց, յետ դարձաւ և ասաց իւր հիւրին. «Ներքի, պատուական բարեկամ, սորանից աւելի ուրիշ կերակուր չունիմ, որով կարողանայի քեզ հիւրասիրել:» Աղուէսը, քաղցած փորով ու նեղացած, տուն դարձաւ և սուրանով նորանց բարեկամութիւնն էլ վերջացաւ:

ամենչոյ մյա ամենաբոյլ

Աղուէսը կռունկին հրաւիրեց կերակուր
8

Յովհաննէսը և Վարդուհին:

Երկու օրը, Յովհաննէսը և նորա քոյր Վարդուհին, հեռու ճանապարհ էին դնում մի ընդարձակ դաշտով: Եղանակը շատ տաք էր, արեգակը այրում էր նորանց: Յովհաննէսը ծարաւ էր: Քոյր իմ Վարդուհի, ես ծարաւ եմ, ջուր եմ ուզում:— Ապասիր, եղբայր, շուտով ջրհորին կը հասնենք: Գնում են—

Բայց արեն բարձրից կրակ է թափում

Եւ խեղճ որբերին այրում, խորովում: Երհորն էլ, կարծես, դեռ շատ հեռու էր, գնում են դնում, նորան չեն հասնում:

Յանկարծ Յովհաննէսը տեսնում է մի ձիւն սմբակ: Ճանապարհի մօտ ընկած, անձրեւաջրով լիքը: Յովհաննէսը կամեցաւ նորանով մեղմել իւր ծարաւը:

«Քոյր իմ Վարդուհի, ահա ջուր, կաց, թող ես այս սմբակից խմեմ:— Ո՛չ, եղբայր, մի խմիր, թէ չէ, բուռակ կըրդառնաս: Յովհաննէսն ախ քաշեց և նորից առաջ դնացին: Գնում են—

Բայց արեն բարձրից կրակ է թափում

Եւ խեղճ որբերին այրում, խորովում: Երհորն էլ, կարծես, դեռ շատ հեռու էր, գնում են դնում, նորան չեն հասնում:

Յովհաննէսը տեսնում է մի կովի կձղակ, ճանապարհի մօտ ընկած, որ անձրեւի ջրով լիքն էր, նա կամենում է նորանով մեղմել իւր ծարաւը:

«Քոյր իմ Վարդուհի, ահա ջուր, թող խմեմ այս կձղակից:— Ո՛չ, եղբայր, մի խմիր, թէ չէ, հորթ կըրգառնաս— և նորանք առաջ դնացին: Գնում են—

Բայց արեն բարձրից կրակ է թափում

Բայց արեն բարձրից կրակ է թափում
էլ խեղճ որբերին այրում, խորովում:

Զրհորն էլ, կարծես, զեռ շատ հեռու էր,
գնումեն՝ գնում, նորան չեն հասնում:

Վերջապես Յովհաննէսը տեսաւ մի ոչխարի կճղակ
ճանապարհի մօտ ընկած՝ անձրևի ջրով լեքը: Նա էլ
չհարցրեց իւր քրոջը, մի փոքր յետ մնաց, վերադառաւ կրճ-
ղակը և բոլորը խմեց:

Բ.

Վարդուհին յիս նայեցաւ և տեսաւ՝ որ եղբայրը
չէ երևում. նա բարձր ձայնով կանչեց, բայց փոխանակ
Յովհաննէսի՝ նորա մօտ վազեց մէկ սպիտակ գառը: Վար-
դուհին իմացաւ, թէ սա ի՞նչ գառն է և սատակի արտասուե-
ցաւ: Բայց էլ ճար չհար: Նա առաջ գնաց գառան հետ:

Ճանապարհին նորանց պատահեցաւ մի պարոն. «Սի-
րուն աղջիկ, ծախիր այդ գառը ինձ վերայ,» — ասաց նա:
Վարդուհին պատասխանեց. «Ո՛չ, պարոն, այս գառը ծա-
խու չէ. սա ոչ թէ իսկական գառն է, այլ իմ հարազատ
եղբայրս է:»

Պարոնը խղճաց նորանց վերայ և երկուսին էլ վերա-
ռաւ իւր մօտ. յետոյ նա պահուեցաւ Վարդուհու վերայ,
իսկ գառանը պահեց — պահպանեց: Նորանք շատ երջանիկ
էին ապրում: Բարի մարդիկը նորանց վերայ նայելով ուրա-
խանում էին, իսկ չարերը — նախանձում էին: Ամենից աւելի
նախանձում էր նորանց հարեան մի ջար պատաւ: Նա միտք
ուներ իւր աղջիկը պարոնին կնութեան տալ, բայց իւր
մտադրութիւնը չկատարուեցաւ: Այս պատճառով պա-
ռաւր մտածեց Վարդուհուն փորձանքի մեջ ձգել: Իւր
նպատակին հասնելու համար՝ նա սկսեց հետեւել նորան

ամենայն տեղ: Մի օր Վարդուհին գնաց գետի ափը զբոս-
նելու: Պառաւը, որ ծածուկ գնում էր նորա յետևից,
բռնեց նորան, կապեց վզեցը մի մեծ քար և զցեց գետը.
յետոյ նորա շորերը հագցրեց իւր աղջկան և ուղարկեց
պարոնի ապարանքը: Նորան ոչոք չըճանաչեց. նոյն իսկ պա-
րոնը խարուեցաւ: Միայն գառն էր իմանում ամեն բան.
Նա ոչ ուտում էր, ոչ խմում, միշտ վազվզում էր գետի
ափերում և ցաւալի կերպով մայրում էր:

Նոր տիրուհին տեսաւ, որ գառը շատ է զորում —
գոչում. նա վախեցաւ, որ չլինի թէ պարոնը հասկանայ իւր
խորդախութիւնը, այս պատճառով գնաց նորա մօտ ի-
ննդրեց, որ գառանը մորթել տայ: Պարոնը զարմացաւ. «Այս
ի՞նչ բան է — մտածում էր նա — իմ կինը շատ սիրում էր
այս գառանը, իսկ այժմ իննդում է, որ մորթել տամ:»
Այսու ամենայնիւ նա համաձայնեցաւ: Պառաւի աղջիկը
հրամայեց, որ գանակները սրեն, հնոց պատրաստեն և
կաթտանքով մսի համար ջուր տաքացնեն գառը հաս-
կացաւ, որ ինքն էլ երկար ժամանակ է կարող ապրել,
վազեց գետի ափը և ողբալի ձայնով երգեց.

Վարդուհի, իմ քոյրիկ,
ինձ կամենում են մորթել:
Բարձր հնոց են շինել,
Մեծ կաթտանք են դրել,
Գանակ ու զաշնակ սրել:

Վարդուհին ջրի տակից եղբորը պատասխանում է.

Ախ, սիրելի Յովհաննէս,
Ծանր քարը վիզս կտրեց,

ցանր և ասաց «Ե՛կ ինձ հետ որսի դնանք: Աղուէսը մեր հաւանոցից դարձեալ երկու հաւ է գողացել. ես կամենում եմ նորան սպանել:» Մենք գնացինք և վերառանք հետներս երկու քերձէ և մէկ որսորդ շուն: Քերձէները շուտով գտան գազանի հետքը և մտան անտառը: Մենք միայն նորանց հաջելու ձայնն էինք լսում:

«Նստենք այս թփի տակ—ասաց հօրեղբայրս—իմ խելօք քերձէներս այս բոպէիս դուրս կըհաննն դէպի մեզ աղուէսը:»

Նստեցանք և սպասեցինք: Ծները շատ հեռուից էին հաջում: Ես կարծեցի, թէ նորանք երբէք չեն յետ դառնալ: Բայց ահա հաջոցը քիչ քիչ մօտեցաւ . . . յանկարծ թփերի տակից դուրս ընկաւ մի նապաստակ և մի շեկագոյն աղուէս նորա յետեից: Հօրեղբայրս հրացանը արձակեց և աղուէսը թրսպրտաց, իսկ նապաստակը վախեցաւ, ախանջները մէջքին կոկորեց, գետնից կալաւ ու տեղիցը չ'շարժուեցաւ: Մենք նորան ողջ ողջ բռնեցինք և բերինք տուն: Ես հիմայ էլ կերակրում եմ նորան կաղամբով:

Կ ա տ ը Լ:

Փիշիկ—փիշիկ, դու չար փոքրիկ, շատ սիրուն ես, խորամանկ ես, մեաքսապատ թաթեր ունիս, սուր եզրունիով

մասներ ունիս: Ախանջներդ շուտ են լսում, մեծ աչքերդ մթնում փայլում, երկար բեխերդ սլորած, խեղճ մկներին մահ էս նեւթում:

Քո ընկերիդ երբ տեսնում ես, պոչդ այս—այն կողմն ես շարժում, մէջքդ ծալում—կոացնում, աչքերդ փակ մրուսցնում, բայց թէ յանկարծ մի խեղճ մուկիկ մի անկիւնից լոյս է ընկնում, քո պողպատեայ թաթիկներով զլխին խփում ես, սպանում:

Երկու մկներ:

Փոքրիկ մուկը մեծին ասաց. Ի՛նչքան չար ե՛մ լատ է մեր տանուտերը. տունը կատուներով լցրել է, այս բաւական չէ, ամենայն տեղ էլ թախարիներ է դրել և ամեն կերպով կամենում է մեզ ջնջել: Մի՞թէ մեզ շատ բան է հարկաւոր. մի կտոր ճարպ, քիչ հացի փշրանք, մի քանի հատիկներ ինձ բաւական է:

— Ճամբիա է, պատասխանեց մեծ մուկը. մեզ ամեն մինիս քիչ է հարկաւոր, բայց մենք էլ քիչ չ'ենք:

Մ կ ն ե ր:

Հաւաքուեցան մկները իրանց բնի առաջ, մեծերը և փոքրերը: Նորանց աչքերը սև սև էին, թաթերը փոքրիկ,

ատամները սուր սուր, ականջները դիք ցցուած, իսկ աղիները երկար, կախ ընկած:

Հաւաքուեցան, խորհուրդ արին—մտածեցին թէ, ի՞նչ պէս անեն, որ չոր հացի կտորը բունը քաշեն:

Օ, զգուշացէ՛ք, ընկերներ, ձեր բարեկամ փիսօն ձեզ նից հեռու չէ. նա ձեզ շատ է սիրում: միշտ ցանկանում է իւր փոքրիկ թաթով ձեր մէջքը քորել, ձեր պոչից բռնել, կաշիներդ քաշել:

Ինչի մուկը շարունակ կոծում է: Ի՞նչ կոծող կենդանիներ գիտէք դարձեալ: Համեմատեցէ՛ք մուկը սկիւռի, իսկ սկիւռը նապաստակի հետ:

Մկան Համար կատուն էլ գազան է:

Մուկիկը վազեց մկան մօտ և ասաց նորան. բարեկամ, բարի համբու կայ, լսել ես. ասում են, որ կատուն առիւծի ձանկն է ընկել: Պատճառը Սատուծոյ, մենք այսուհետեւ շատ հանգիստ կրլինինք:

Մեծ մուկը պատասխանեց. «Շատ մի՛ ուրախանար, աչքի լոյս և իզուր յոյսեր մի՛ կապիր. թէ որ բանը կռուի հասաւ, հաւատա, որ առիւծը կենդանի չըմնայ. կատուից զօրեղ գազան չ'կայ:»

Գայլը և կատուն:

Գայլն անառից փախաւ գիւղը, ոչ թէ հիւր լինելու, այլ իւր գլուխն ազատելու համար. նա ամբողջ մարմնով դողում էր, որովհետեւ որսորդներն իրանց շներով յետևեցն ընկած հալածում էին: Նա ուրախութեամբ առաջի հանդիպած դռնից կրմններ, բայց ցաւն այն էր, որ բոլոր դռները փակած էին: Գայլը տեսնում է կատուին և աղերսում

է. «Փիշիկ, իմ բարեկամ, ասա՛ շուտով, այս գիւղացիներից ո՞րն այնքան բարի կրլնի, որ ինձ հիւր ընդունի և չար ոտխնեղիցս ազատի: Դու լսում ես շների հաջոցը և փողերի ձայնը—այդ, ամենը իմ յետևիցս են ընկած:»—Շուտով խնդրի՛ր Ստեփանին, նա շատ բարի մարդ է, ասաց կատուն: «Այդպէս է, բայց ես նորա ոչխարը յափշտակել եմ:»—Ուրեմն փորձի՛ր Կարապետի մօտ օգնութիւն գրտնել: «Ավստնում եմ, որ նա էլ ինձ վերայ բարկացած լինի, որովհետեւ նորա էլ այժն եմ գողացել:»—Ապրիլ ուրեմն Մարկոսի մօտ: «Ո՛չ, ո՛չ, չեմ կարող. նա դեռ գարունքից զայրացած է ինձ վերայ. ես նորա հորթը լափել եմ:»—Սյդ վատ բան է, բայց հաւատացած եմ, որ քեզ Կիրակոսը կրպաշտպանէ: «Վախ, կատու եղբայր, նորա էլ գառն եմ կերել:»—Ինչպէս տեսնում եմ, գայլ, դու այս գիւղում ամենքին էլ զնաս ես հասցրել—ասաց կատուն—ուրեմն էլ ի՞նչ պաշտպանութիւն ես որոնում այստեղ: Չէ, այս լաւ իմանաս, որ մեր գիւղացիք այնքան յիմար չեն, որ իրանց զնասակար թշնամուն պահեն—պաշտպանեն: Եւ իրաւունք ունին. դու ես մեղաւոր. ինչ որ ցաննել ես, նոյնը և՛ հնձիր:

Դեղձանիկը և Ստիակը:

Մի տան պատուհանից կախած՝ վանդակի մէջ երգում էին դեղձանիկը և ստիակը: Չէնց որ ստիակը կ'սկսէր երգել, փոքր որդին հօր ատաճը կը կտրէր, միշտ թռչունին ցոյց կը տար, մօտ կը գնար ու կատէր, թէ աս է, որ երգում է լաւ երգեր:

Հայրը վերառաւ երկու թռչունն էլ, տունց որդուն և ասաց. «Ապա իմացիր, որն է սորանցից լաւ երգողը:»

Մանուկն իսկոյն զեղծանիլը ցոյց տուեց. ք Ահա սա է լաւ
երգողը, հայրիկ:—ասեց:

Թռչնակ:

Երեկ բացի ես զռնակը այն բանտի,
Որի մէջը խեղճ թռչնակն էր բանտարկուած.
Նորան տուի ազատութիւն ցանկալի,
Եւ զաշտերին—իրանց երգիչը կորած:

Թռաւ—անցաւ նա նուրբ օդը ճեղքելով,
Պայծառ օրուայ թարմութիւնը զգալով.
Թռաւ—անցաւ ազատութիւն շնչելով,
Եւ ինձ համար մեղձ, մնջիկ աղօթելով:

Կարդալու կատու:

Մի տան բազում միասին ապրում էին կատուն, այ-
ծը և ոչխարը, և ապրում էին շատ սիրով: Եթէ մի
փունջ խոտ էին ձարում, այծն ու ոչխարը միասին էին
ուտում, իսկ եթէ միս էին ձանկում, միոյն փիսօսն էր
մնում: Բայց սա զոգ էր և յափշտակող. ուր մի բաց բան
էր տեսնում, զէպի այն կողմն էր նայում: Միանգամ մը-
լաւան կատուն մօտենում է իւր ընկերներին, մօտենում է

և ողբալով լաց լինում: Այծն ու ոչխարը հարցնում
են նորան. «Սիրուն փիսօ, ինչի՞ ես լալես, երեք ռախի վե-
րայ ման դալես, չորրորդ ոտով կաղն տալես:» Կատուն պա-
տասխանում է. «Ի՞նչպէս լաց չ'լինիմ. ինձ պառիկը շատ
թակեց, ականջներս պինդ քաշեց, ռախ մէկըն էլ կտորեց—
սա դեռ բուռական չէ. ինձ համար թակարդ լարեց:»

Բայց ինչի՞ դու այդպէս խիստ պատժուեցար,» հար-
ցրին այծն ու ոչխարը:
— Ա՛խ, ա՛խ, որովհետեւ պատահամբ մաճնի կճուճը
տեսայ, վայր դցեցի, կտորեցի, միջե մաճունը կերայ:

Գողը պատժի արժանի է. մի գողանար և չես պատ-
թուիլ,» ասաց այծը:

Կատուն նորից սկսեց լալ և ասել. «Ա՛խ, պառիկն
ինձ շատ թակեց. թակեց—թակեց ու ասաց՝ այսօր փեսաս
պէտք է գայ, որտեղեց մաճուն ձարեմ, նորան ինչո՞վ կե-
րակրեմ, էլ մի ուրիշ ձար չունիմ, այծն ու ոչխարը կը
մորթեմ:»

Այծն ու ոչխարը հառաչեցին և ասացին. Ա՛խ, դու
անպիտան կատու, բերանդ կրակ ընկնէր, որ մեզ այսպիսի
փորձանքի մէջ չ'դցեիր:»

Այս ասելուց յետոյ նորանք երեքն էլ սկսեցին խելք
խելքի տալ—մտածել, թէ ի՞նչ կերպով կարողանան այս
փորձանքից ազատուել—մտածեցին ու վճռեցին, որ երեքն
էլ միասին իսկոյն վերկենան՝ փախչեն: Այսպէս էլ արին:

II.

III.

Կատուն, այծը ու ոչխարը փախան—գնացին, սարե-
րով ու դաշտերով անցկացան, անապատը թողին, հո-
վիտը մնան, կանդնեցան ու վճռեցին, որ զիշերն այդ հըն-

ճաճ հովտում անցկացնեն. իսկ այդ տեղացի հարիւրաւոր
 խոտի դէզեր կային: Սալի մտողիս անգործ մի
 այս Քիշերը մութն էր ու ցուրտ: Ինչպէս անէին, որակե-
 ղեց կրակ ճարէին: Բայց կատուն շուտ հնարք գտաւ. ծա-
 ուի չոր կեղևներ ճարեց, խուշուր հաւաքեց, այծին ու ոչ-
 խարին էլ հրամայեց, որ ճակատ ճակատի խփեն: Ոչխարն
 ու այծը ճակատ ճակատի խփեցին, պոզերիցը կայծեր
 թափուեցին և խուշուրները վառեցին: Սալի մտողիս միջոց
 շատ լաւ ասաց կատուն — հիմա եկէք տաքանանք:»

Այս ասաց ու շատ չ'մտածելով՝ կրակը խոտի դէզին մո-
 տեցրեց և ամբողջ դէզը վառեց: Սալի մտողիս
 Քեռ նորանք կարգին չէին նստել կրակի շուրջը, մին
 էլ տենետ, այն կողմիցը մէկը ծանր ծանր մտ եկաւ, այս
 այն կողմը նայեցաւ ու մեր ծանօթներին ասաց. «Թողէք,
 եղբարք, մի փոքր տաքանամ ու հանգստանամ, ես այսօր
 մի հնցոր տկար եմ:»

— Քալուստդ բարի, արջ եղբայր, ասաց կատուն. որ-
 տեղեց ես կ'ալին:»

Քնայեց էլ մեղուատուն, մեղուններին տեսութիւն
 անելու, առողջութիւնները հարցնելու, բայց չար զիւղա-
 ցոց պատահեցայ և նորանց հետ կռուեցայ:»

Այսպէս խօսելով նորանք ամենքն էլ սկսեցին գիշեր
 անցկացնել. ոչխարն ու այծը կրակի մօտ պառկեցան, կա-
 տուն բարձրացաւ միւս դէզի գլուխը, իսկ արջ եղբայրը
 դէզի տակը մտաւ:

III.

Արջը քնեց, այծն ու ոչխարն էլ ննջեցին. միայն գող
 կատուն չէր քնած և բոլորը տեսնում էր: Այն գիշերին նա

տեսաւ, որ եօթը գայլ ուղեղ իրանց վերայ են գալիս:
 «Թու—թու, այս ինչ մարդիկ են, ասաց գայլերից մինը
 այծին ու ոչխարին. եկէք, պարոններ, կամ մեզ հնազան-
 դուեցէք, կամ մեզ հետ զօր զօրի տուէք, կռուեցէք:»
 Այծն ու ոչխարը մկկացին, մայեցին ու երկիւղեց չէին ի-
 մանում ինչ անեն: Կատուն դէզի գլխից բերանը բացեց և
 սկսեց խօսել. գայլ բարեկամ, ասաց նա, քեզ խորհուրդ
 կրտամ, որ մեր մեծաւորին չ'բարկացնես. նա, Աստուած
 հեռու տանի, այսօր նեղացած է. երբոր բարկացաւ, ոչ ոքի
 չի խնայիլ. ամենքին կրկոտորի: Նայի՛ր նորա երկար մո-
 լուքին, հէնց նորանում է նորա բոլոր ոյժը: Բոլոր զա-
 դաններին մտուքով է սպանում, պոզերով միայն կաշին է
 հանում: Աւելի լաւ է պատուաւոր կերպով և անուա-
 բար խնդրէք, թէ կամենում ենք քո փոքր եղբօր հետ
 խաղալ, որը դէզի տակ պառկած է:»

Գայլերը այծին գլուխ տուին, գնացին արջի մօտ և
 սկսեցին խաղալ: Արջը համբերեց, համբերեց և վերջը իւր
 ծանր թաթով գայլերի գլխին որ չ'բամբիկեց, սկսեցին վայ
 նանի կաշել: Գայլերը դուրս թափուեցան դէզի տակից և
 սկսեցին փախչել:

Այծն ու ոչխարն էլ, քանի որ արջը գայլերի հետ
 խաղում էր, կատուն մէջքների վերայ նստեցրին և դէպի
 տղն վազեցին. «Թիմարութիւնէ, ասացին, աննպատակ թա-
 փառել և փորձանքի մէջ ընկնիլ:»

Պատուն ու իւր մարդը շատ ուրախացան, որ այծն
 ու ոչխարը նորից տուն դարձան. իսկ գող կատուն էլ,
 իբրև վարձ, մի քանի փափուկ ծխոտ ուտեցրին: Վարձ
 այս մի միջոցով անսպասելի մացոյց զգացի մ իմբի
 մնաւաւ ազոս մ զգլխովի գնաւեկ ողբուէն: Կատուստ
 ըմբ գնեց, զմեջդ մանսպայիցի վնտ աս ըմբաւա զգ

ԱՆՈՒՆԻՍ ԵՒ ԹՈՉՆԱՏՈՒՆ:

Չի:

Չին խելացի կենդանի է: Եւ մարդս նորանից որքան օգուտ է ստանում: Կուք նորան ամենայն տեղ տեսած կը լինիք՝ դաշտերում, երբ նա քաշում է արօրը, — ճանապարհներում, երբ նա ամենայն ջանք գործ է դնում, որ դարի վայրի տակից վերև հանէ բեռնած սայլը, — ակտունում, երբ նա ակտորժակով ուտում է դարին, — արօթատեղերում, երբ նա ազատ արածում է ջոկի մէջ: Բարի, չարքաշ, գեղեցիկ կենդանի: Ապա մտաբերեցէք, թէ ինչ առանձնութիւններ էք նկատել նորանում — արպիսի կենդանի է նա: Նորա դուրսը երկայն է, բայց գեղեցիկ դնչի ծայրը դուրս ընկած է: Ականջները մանր են և դէպի վեր են նայում. երբ ձին մի օտարօտի ձայն է լսում, կամ երբ քայլերից կամ ձայնից ճանաչում է իւր տիրոջը, այդ ականջները խլում, վեր է ցցում: Ականջների մէջ տեղը, ճակատի վերայ, նա մի մաղէ փունջ ունի, իսկ նորա գեղեցիկ և խոշոր աչքերը որքան իմացականութիւն են արտայայտում: Ուշադրութեամբ դիտեցէք և նորա ատամները. առաջևից նա ունի թիականման կորիզներ, որոնք վեց-

վեց են իւրաքանչիւր ծնօտի վերայ. սորանցով է նա կծում կորում խոտը. իսկ յետին կողմումը նա ունի վեց—վեց հաստ ատամներ վերևից և ներքևից. սորանք ձիու սեղանաձեռն են, որոնք այնպէս լայն են և խորդ ու բորդ, որ կասես աղբրիք լինին — և իսկ որ ձին սորանցով աղում, մանրացնում է խոտը, դարմանը, դարին, որ յետոյ ստամոքսի համար դժուար չլինի նորանց մարսելը:

Չիու պարանոցը կորանում է, որպէս սագիւնը. պարանոցի վերայ ունենում է երկար բաշ: Նորա կուրծքը լայն է ու դուրս ընկած, իսկ ամբողջ մարմինը կոլորաւուն, երկարաձև. մէջքին նստելու տեղը տափակ է: Եւ ինչպէս վեհմ, գեղեցկատեսիլ ձիանք են լինում, որոնք արշաւում են այնպիսի թեթևութեամբ, որ շատ անգամ չես իմանում, թէ ինչպէս են փոխում իրանց բարակ և երկար ոտները: Չիու յետին ոտներն առաւելապէս ուժեղ են. ում որ նա նորանցով արքայի է տալիս, շատ անգամ հէնց տեղն է մտում. գայլերն էլ են վախենում ձիու այդ հարուածից: Չին ոտի վերայ սմբակ ունի. սա միւսնոյն է, ինչ որ մեր եղունգը, այնպէս որ, եթէ կտրես էլ նորա ծայրերից, նա ամենևին չի զգալ: Նա իւրաքանչիւր ոտի վերայ մի եղունգ ունի. նշանակում է մասն էլ մէկ հատ է: Չին ընթանալու ժամանակ իւր մատի եղունգը, այսինքն սրմբակն է գետնին կայցնում: Եւ հարկաւոր չէ յիշել ձիու գեղեցիկ, երկայնամազ պոչը, որով նա սաստիկ զանազան վում է միւս միտամբակներից:

Ընտանի և վայրենի ձիաններ:— Միասնակ կենդանիներ:

Ընդարձակ դաշտերում ազատ վազում են վայրենի (խամ) ձիանների ամբողջ ջոկեր: Նորանք երկչոտ են, մարմնայր. լեզ. բ. տ. ն. 8—2.

դու մօտիկ չեն թողնիլ: Եթէ մէկ տեղ տեսնեն ընտանի ձիւ
աններ, նորանց կըշքապատեն և կըզբաւեն իրանց կողմը
— այսինքն թէ մարդուն մի ծառայիր, եկ, մեզ մօտ ապրիր:
Ընդարձակ դաշտերում ապրողների համար միակ հարատու
թիւնը ձին է, որոնց ջոկերը, եթէ փոթորիկներից չեն
ցրուած, հեշտութեամբ է քշվում դէպի ջուրը: այնտեղ
քուռակներին բռնում են կապում, որ նորանց մօր կաթը
կթեն. կթելուց յետոյ նորից արձակում են անապատը:
Այս բանը կրկնվում է ամենայն օր: Կաթը թրթռեց
նում են և նորանից շնում են կումիս — մի տեսակ խմիչք
որ թեթեւ զինու ներգործութիւն է ունենում: Խամ ձիւ
ուն սովորեցնելու համար նորան որսում են երկար պա-
րաններով ու երեք օր կապում են, բայց այնպէս, որ կա-
րողանայ կանգնել: Նորա բերանը սանձ են զցում, մէջքին
բարձ են դնում, վերայից էլ փոքրաշով պինդ կապում են:
Ձիւսկանը նստում է մերկ մէջքի վերայ ու բարձից պինդ բռն-
ւում է. այդ ժամանակ յետ են անում նորա ոտների կա-
պերը. ձին ցատքում է, սկսում է փախչել ամենայն արա-
զութեամբ, ուր որ աչքը կտրում է: Բայց ձիւսկանը ամուր
նստած դեռ մտրակով էլ խփում է, վերջապէս ձին յող-
ւում և անձնատուր է լինում: Այն ժամանակ արդէն
սանձի օգնութեամբ նորան կարելի է դէպի տուն դարձնել:
Ձիու տուած օգուտը կողի տուածիցը փոքր չէ. նորա կա-
թը խմում են ու միսն ուտում, և ձիու միսը կովի մօից
պակաս չէ: Նորա կաշուից փոկեր են շնում. քուռակ-
ներինը ոտնամանների համար էլ հարկաւորվում է. պոչի
և բաշի մազերից թփեր և մազեր են հիւսում: Բացի սո-
րանից ձին շատ խելօք, շատ բանական կենդանի է և շատ
լաւ յիշողութիւն ունի: Նա միշտ ճանաչում է իւր տի-
րոջը. երբ տէրը մի խօսք է ասում, կամ մի նշան է տա-

լիս, նա գնում է նորա յետևից. եթէ ուրիշ մարդ է նո-
րան հեծնում, իսկոյն հասկանում է: Եթէ միանգամ մի
փարախում եղած է, միշտ աշխատում է ճանապարհից դէ-
պի այն կողմը դառնալ. եթէ մուտ գիշերին ճանապարհը
կորցրել էս, թող փութ քո ձիուն, որ տան է քեզ, ուր որ
կամենայ. նա, համարեա միշտ, քեզ քո ցանկացած տեղը
կըհասցնէ:

Ձիու տեսակիցն է և էշը, որին դուք ճանաչում էք
իւր երկար, սկանջներից և անախորժ ձայնից: Նա այնքան
բթամիտ չէ, որքան յամառ է. երբեմն ոչ մի տեսակ պա-
տիժ նորան իւր տեղիցը չի շարժիլ: Միասնականների կար-
գին պատկանում են նաև մուլը և ջորին: Մուլի հայրը
ձին է, իսկ մայրը — էշը, իսկ ջորու հայրն էշն է, իսկ մայրը՝
ձին: էշը, մուլը և ջորին շատ օգտակար են մարդու. երեքն
էլ հասարակ սնունդով բաւականացող, համբերատար և
հաստատաբայլ կենդանիներ են. նոցա օգուտը չափազանց է
մանաւանդ քարոտ և լեռնային երկիրներում: Մուլը և
ջորին իշեց աւելի ուժեղ են և աւելի աշխոյժ:

Յօդուածը նախ հատուածների բաժանեցէք եւ ապա պատ-
մեցէք կարգով:

Տխուր ձի:

Ի՞նչ էս խրխնջում, իմ ձի եռանդուն,
ինչի՞նչ են այդպէս զլուխըդ կախել.
Ինչի՞նչ, ինձ ասա, բաշըդ չես շարժում,
ջես կռճում քո այդ ոսկեփայլ սանձեր:
Մի՞թէ ես քեզ չեմ պատվում ու քորում,
եւ կամ քեզ գարի՞ առատ չեմ տալի.
Մի՞թէ սարբըդ չէ՞ սիրուն, շողշողուն,

կապը ու փորքաշը չեն արբեշումի:

Երկզոյց պայտերը չեն արծաթաջրած,

Ասպանդակները ոսկով չեն պատած:

Տխուր ձին ինձի՝ այս պատասխանեց:

«Ես նորա համար՝ եմ այսչափ տրտում,

Որ որոտմունքի ձայներ եմ լսում:

Ահա փողերի թիւնդ ու դղրդիւն,

Նետերի ճայթիւնն աշխարհք է լցնում:»

Ես խրինջում եմ՝ մորմնքիչ ձայնով,

Պատճառ՝ զգում եմ, որ հովիտներով

Երկար չեմ վազել:— Պատուով չեմ ապրել:

Իմ փայլուն սարքով էլ չեմ պճնուել:»

Թշնամին անգութ— ես այս զգում եմ—

Իմ ողջ սարքերըս պիտի կողոպտէ,

Եւ այս արծաթեայ երկզոյց պայտերս

Թեթեւ ոտներիցս նա պիտի պոկէ:»

Կ ո վ:

Ներս մտնենք զոմը, նայենք, թէ ինչպէս են կաթը կթում տանտիկիները: Խմենք այդ թամբ և փրփրուն կաթնից հէնց խսկոյն, կթելուն պէս: Բայց մենակ խմելուց բան չի դուրս գալ, պէտք է մի բան իջ սովորենք: Ա՛յ, մտիկ տանք մեր կովին, թէ ինչպիսի մարմին ունի, ինչով է զանազանվում նա ձիուց: Սա ձիուց քիչ ցածր է, բայց հաստ. մէջքն էլ, տես, ինչպէս սուր է. բոլոր ոսկորները դուրս են ցցուած, իսկ կողքերը փքուած են: Կովն զուլտը այնպէս գեղեցիկ չէ. դունչը բութ է, պարանոցը բարակ, իսկ կուրծքի վերայ աւելամիս ունի կախուած: Յետին ան-

դամների մէջ տեղը մեծ կուրծ ունի, ուր առատ կաթն է պատրաստվում:

Կովն ոտները հաստ են և կարճ, քան ձիունը. նորանց վերայ ոչ թէ մէկ—մէկ, այլ երկու—երկու եղունգներ—կըճ-դոկներ կան: Պոչը թուի պէս կախուած է և միայն ծայրին ունի մի մազէ փունջ: Նշանակում է, կովն այնպէս դեղեցիկ չէ, ինչպէս ձին. նա չէ սիրում վազել, նորա վերայ նստելն էլ յարմար չէ: Այսու ամենայնիւ եզներին գործ են ածում բեռը կրելու համար, որովհետեւ նորանք ուժեղ են և համբերատար:

Ահա կովը երեսը դէպի մեզ դարձրեց և նայում է քաղցրաբար. բայց նորա աչքերը չեն արտայայտում այն իմացականութիւնը, ինչ որ ձիունը: Նորա պարանոցն էլ կարճ է և չէ կարող այնպէս վեր բարձրացնել իւր լայն դունչը, ինչպէս եռանդոտ ձին: Բայց կովը ճակատի վերայ երկու մանգաղաձև պողեր ունի, որոնք ոսկրից կակուղ են. նորա ականջները աւելի մեծ են և դէպի մի կողմը ուղղուած: Կովն էլ, ձիու պէս, բերանում կտրոզներ (առաջնատամներ) և սեղանատամներ ունի, բայց նորա կտրոզներն ութ հատ են և դասաւորուած են ստորին ծնօտի վերայ, իսկ վերին ծնօտի վերայ, ատամների փոխանակ, հաստ կաշի կայ միայն: Սեղանատամները նման են ձիու սեղանատամներին թէ թուով և թէ տեսակով: Ձիերի ստորին ծնօտը կարող է շարժուել միայն դէպի վեր ու դէպի ցած, իսկ կովերինը, բացի դորանից, աջ ու ձախ էլ է շարժվում և այդպիսով օգնում է նորան խտար լաւ մանրացնելու: Իսկ ինչք՞ են կովին որձող կենդանի կոչում: Կուրք, երևի, նկատած կը լինիք, որ երբ նա հանգիստ նստած է, մինչև անգամ քնած ժամանակը, շարունակ ծամում է—որոճում է: Ձին, մարդու նման, մէկ ստամոքս ունի, իսկ կովը—չորս.

Խոտը, որ նա փոքր ինչ ծամելով կուլ է տալիս, առաջ մտնում է առաջին երկու ստամոքսի մէջ, իսկ յետոյ կովը զուտ զուտ յետ է ծկռաում նորան դէպի բերանը և սկսում է նորից լաւ ծամել և մանրացնել լաւ ծամելուց յետոյ կովը կերակուրն ուղարկում է փոքրի միւս երկու քաշ ժանտուները, նշանակում է, կովն համար ուտելն էլ ինքն ըստ ինքեան մի մեծ գործ է, դորա համար էլ նա ուրիշ շատ բան չէ շինում ձիու նման:

Կենդանիների վեճը:

Կովը, ձին և շունը վիճում էին միմեանց հետ, թէ տանուտերը նորանցից որին աւելի է սիրում:

«Իհարկ է նա ինձ ամենից շատ է սիրում, ասում էր ձին. ես նորա արօրը և ցարանը քաշում եմ, անտառից նորա համար փայտ եմ բերում. նա շատ անգամ հեծնում է ինձ և քայլաք է դնում: Նա առանց ինձ բոլորովն կորած կը լինէր:»

— Ոչ, մեր աէրն ինձ աւելի է սիրում, ասաց կովը. քո արածդ ի՛նչ է, որ մեծ մեծ էլ խօսում ես. դորա մեծ մասը իմ եղբայր եզն էլ կարող է կատարել. իսկ ես նորա բոլոր ընտանիքը կաթնով կերակրում եմ:

— Ոչ, դուք երկուսդ էլ սխալվում էք, ոռնաց շունը. մեր աէրն ինձ ամենից աւելի է սիրում, որովհետև նորա բոլոր հարստութիւնը ես եմ պահպանում:

Կենդանիների տերը յետոյ վեճը և ասաց նորանց.

«Չուր տեղը միմեանց հետ մի վիճ էք: Դուք ամենքդ էլ ինձ հարկաւոր էք և ձեզանից ամեն միւր լաւ է իւր տեղը:»

Ի՛նչ օղուտ են տալիս մարդիանց ձին, կովը, շունը, կատունը:

Ա յ ծ:

Մաղոս ու երկարամորուք այծը հպարտ հպարտ ման էր գալիս, պոպերը շարժում, միրուքը որմը—տախտում, կճղակներով թըխկ—թըխկացնում,—մաներ գալիս ու մղըկում, փոքր ուլերին իւր մտն կանչում: Իսկ ուլերը նորա ձայնը չէին լսում. նորանք պարտէլն էին մտնել, կանաչ խոտ էին արածում, արմատները կրճ—կրճորում, մատաղ ոստերն փչացնում, յետոյ յետ դառնում, պող պոպի խըփում—միմեանց հետ կուլում:

«Սպասեցէք, ահա պարտիղն տէրը կը գայ, ձեզ ամենքիդ կարգ ցոյց կը տայ:»

Համեմատեցէք այծը շան և կովի հետ:

Աղուէտը և Այծը:

Աղուէտը դուրսը բարձրացրած նայում էր ազուաին ու վազում—և վազելիս յանկարծ ջրհորի մէջ գորուեցաւ: Ջրհորում այնքան ջուր չկար, որ նա խեղդուէր, բայց այնքան էլ խոր էր, որ դուրս գալն անհնար էր: Աղուէտը նստած իւր սև օրը սգբում էր: Յանկարծ, տեսնես, մեր խելօք այծը, միրուքը տըմը—տըմբացնելով, անցնում է այնտեղից: Բան չ'ունէր, գործ չ'ունէր, ինչ անէր:

Ջրհորին մօտեցաւ, ներս նայեց և տեսաւ աղուէսին ու հարցրեց.

Ա՛ղուէս ընկեր, այդտեղ ի՞նչ ես շինում:

— Հանգստանում եմ, սիրելիս, պատասխանեց աղուէսը. այդտեղ, վերևը, շոգ է, այդ պատճառով ցած իջայ այս տեղ մի փոքր հովանալու: Բայց որ իմանաս, թէ այս տեղ ի՞նչպէս հով է և լաւ: Սառը ջուրն էլ, իջքան կամենաս:

Ա՛յժը շատ ծարաւ էր. յոմեւը ջուր է, հարցրեց նա աղուէսին:

Հիանալի ջուր է, ի՞նչ ես հրամայում, պատասխանեց աղուէսը. մաքուր, լաւ: Ներս թռիւր, եթէ ուզում ես, այստեղ երկուսիս էլ տեղ կըլինի:

Յիմար այժը ցած թռաւ ջրհորը և քիչ քնաց աղուէսին ջարդէր:

Պէ՛հ, յիմար կենդանի, թռչելու շնորհք էլ չունիս. բոլոր ջուրը շաղ տուիր:

Այս ասաց աղուէսը ու թռաւ այժի մէջքը, մէջքից պողերը և պողերից էլ ցատքեց ջրհորից դուրս:

Քիչ քնաց, որ խեղճ այժը ջրհորի մէջ սատկեր քաղցածու թիւնից. երկար որոնելուց յետոյ հագիւ գտան նորան և պողերից թոկ կապելով դուրս քաշեցին:

Ո՛ր չէ խաւար: Պէ՛հ, խաւար է, ես էլ կարծում եմ,

Սառւում եմ, որ ոչխարը յիմար է. ես էլ կարծում եմ,

որ այդ ճշմարիտ է: Հրդեհների ժամանակ ոչխարներն ի՞նչ րանք իրանց ընկնում են կրակի մէջ, իսկ երբոր գայլին տեսնում են, փայտի նման կանգնում են իրանց տեղերը և յիմարաբար կճղակներով գետինը թախում են: Բայց մեր ինչի՞ն է հարկաւոր ոչխարի խելքը. մեզ հարկաւոր է նորա բուրդը գուլպայ և մահուդ շինելու համար, նորա ճարպը սապոնի և մոմի համար, կաշին—կոշիկների և ծուղերի, իսկ միտը խորովելու համար:

Համեմատեցէր ոչխարը այժի հետ:

Ընտանի և վայրենի եզներ: — Արոճող կենդանիներ:

Մեր ընտանի կովն ու եզը ամենահանգարտ և խաւարհ կենդանիներ են, բայց վայրենի ցուլից կատաղի գազան քիչ կայ: Երբոր նա գայրացած է, ոչնչից չէ վախենում, կճղակներով գետինը փորում է, գլուխը կռացնում և ուղղակի յարձակվում է մարդու վերայ. այն ժամանակ աշխատիր շուտով բարձրանալ ծառը, եթէ ոչ մի վայրկենում պողերով դէպի վեր կըզցէ և յետոյ ոտների աակ կըտորէ քեզ: Առաւելապէս նա փայլուն գոյներ չէ սիրում և այդ գոյները տեսնելուն պէ՛ս իսկոյն յարձակվում է: Նորան սպանելն էլ հեշտ չէ: Եթէ ուղղակի ուղեղին չըհարուածեցիր, շատ դժուար կ'աատկի: Բայց այս կենդանու սզուտան այնքան մեծ է, որ մարդիկ շատ հին ժամանակից նորան ընտանեցրել են: Եզանը, ինչպէս և վայրենի ձիուն, ընտանեցնելը շատ էլ դժուար չէ: Թոկերով նոցա ոտները և պողերը մճրճելով՝ բռնում են, վզին լուծ են դնում և նա ահամայից խոնարհվում է: Բա՛շ

նեղուն էլ այսպէս են ընտելացնում: նորան լծում են
 ապրի գիւնին և եթէ տեղը անապատ է, ապա թողնում
 են վաղեմը: Տղան, որ նստած է այլում, խարազանով
 խփում — բշու է նորան մինչև որ յոգնէ: Մեր Հայաս-
 տանում դիւղացիք շատ եղևեր, կոկեր և ոչխարներ են
 պահում: նորանց հարստութիւնն էլ դորանք են: Ղիւ-
 դացին եղևով է իւր վարուցանքը անում, եղևով է կրում
 իւր արտերի բերքը դէպի կալը և շատ անգամ էլ եղևով
 է կալում նորանց: Եղևն ու կովն ամբողջ նախնիքն նո-
 րանք տանում են մօտաւոր քաղաքները ծախելու: Նո-
 րանց մտով մարդիկ կերակրվում են, կաշուից գանազան
 բաներ են շինում, եղջիւրները, կճղակները և ոսկորները
 զուր չեն կորչում: Մեծ ոսկորներից դանակի կոթեր են
 շինում, մանրերը այրում են և նորա մրուրից սև ներկ և
 կոշիկներ են պատրաստում, կճղակներից սոսիսն են եփում:
 Այն էլ յայտնի է ձեռքով ամբողջ աշխարհը նորանց
 կաթնով է կերակրվում: Կաթը անող ջարտը կերակուր
 է կաթնից պատրաստած պանիրն էլ նորանց պահանջ է
 պանիրն այն յարեւորութիւնն ունի, որ նորան կարելի է
 պահել: հարկաւոր ժամանակի համար, կարելի է ձանաթ
 պարհին հետը վերանկեր: Եթէ նորան կարողանային լան
 և աճան արատրաստել, նա մեծ ապահովութիւն կրկնէր
 խեղձ մարդու համար, որովհետև հայ ու պանիրը մա-
 սամբ փոխարինում է մսին: Այնպէս մարդ էլ
 որսորդների կարգին բացի կովից ու ղեղնից, պատ-
 կանում են եղջերուն, այծեամբ, այծք և ոչխարը: Չիւսի-
 սում, որտեղ սառած ծախի՛ն ներում բացի մարմաւոր ոչինչ
 չէ բուսնում, մարդիկ շատ բարիք են անանում կենտրոնին
 եղջերուներից: առանց նորանց այնտեղի բնակիչները չէին
 կարող ապրի: Չիւսիսային եղջերուն նման է մեր երկրի

եղջերուն: նա կերակրվում է մամուռով, որ կճղակնե-
 րով հանում է ձիւնի տակից: նորա կճղակները լայն են և
 հեշտութեամբ ձիւնի մէջ չեն մտնում: նորան լծում են
 սահաններում: նորա սերի նման թանձր կաթն ու միւր ու-
 տում են, կաշուից շորեր են կարում, ոսկորներից և եղջիւր-
 ներից շինում են նետեր, պատառաքաններ, ասեղներ . . .
 ջերը գործ են ածում թեղի փոխանակ:

Այծերն ու ոչխարները բուրդ և մազ են տալիս շորի
 համար, և կաշի—ոտնամանների համար: Ոչխարի մորթուց
 հասարակ քուրքեր են կարում: նորա կաթը ուտում են:
 Այծի կաթը թոյլ կուճք ու եղջերին օգուտ է, բայց միւր
 այնքան համեղ չէ: Ոչխարի միւր շատ համեղ է և դիւրա-
 մարս: Այսպէս ուրեմն՝ պէտք է իմանալ այս օգտակար
 կենդանիներին լաւ պահել: Պահիր նորանց տար և լու-
 սաւոր գոմերում, տակները մաքրիր, խմելու ջրի հետ աղ
 խմանիր, շատ խոնաւ տեղեր մի արածացնիր, ետք տա-
 ւորը չեն հիւանդանալ: այնպէս է նորա մազ մնայ
 միջ ճարտասանների բաժանեցիր ու պատմեցիր կարգով: իմաստ
 ուղի է կորստ չեպիք գտնել այստեղ, պանիրն էլ

Գառը դայլի մորթով:

Մեր գառը, չեմ գիտում ինչ էր, ինչ էր
 խելքին ինչ տեսակ քամի էր փչել, այն վոյ
 Առաւ իւր վերայ մի գայլի մորթի, խարնի սղոյ
 թնայ, խառնուեցաւ հետը իւր հօտի: ի ղոյ
 Բայց երբ շնորի աս քոյն լնկաւ, որս
 Ասին՝ անասուից ահա գայլ էկաւ, որս
 Գողում գոտումով վերան վաղեցին, ի ղոյ
 Բերաններն առան ու զրկողեցին: ի ղոյ
 Լաւ էր, որ շուտով հովիւներն տեսան,

Փայտ - դադանակով շուտ վերայ հասան,
Ու խեղճ գառնուկին շուտ պրծացրին
Սուր ատամներից կատղած շներին:

Իսկ խեղճ գառը հազիւ հազ,
Արիւնթաթախ ու նուազ,
Թոյլ ոտները քաշտալով,
Հասաւ դոմբ մի կերպով:

Խ ո զ:

Շատ կեղտոտ է մեր խոզը, կեղտոտ է և շատակեր
Ամեն բան ուտում է, ամեն բան ջարդում, մուկերի մէջ
Թաւալում է և ճահիճներում, որպէս թէ պարզ ջրի
մէջ, ամենայն յօժարութեամբ ձգվում, նագով էլ խրո-
խրուացնում, մրթ-մրթացնում է:

Խոզը կնճիթը գեղեցիկ չէ—բուլթ է, քիթը գետնին
է հասնում, բերանն ականջներին, իսկ ականջները կեղտա-
շորի պէս տատանվում են: Նա իւրաքանչիւր ոտի վերայ
չորս կճղակ ունի, բայց մանգալիս գայթում է: Նորա պոչը
ոլոր է, ողնաշարը դուրս ցցուած, ողնաշարի վերայ կոշտ
մազեր են դուրս եկած: Խոզը երեքի չափ ուտում է, հինգի
չափ հաստանում, տէրերն էլ նորան լաւ են պահում,
բայց եթէ պատահմամբ բանջարանոցն է մտնում, տես
Թէ ինչպիսի դադանակներով են այնտեղից դուրս խուկում:

Համեմատեցէք այսարը խոզի հետ:

Խոզը կաղնի ծառի տակ:

Խոզը հաստարմատ կաղնու տակ կանգնած, կերաւ
կաղնիւր գլուխը կախած. մինչև կոկորդը կերաւ, լծուեցաւ,
ապա կաղնու տակ հանդարտ քնեցաւ: Յետոյ դարթելով
բացաւ աչքերը և բուլթ կնճիթով սկսաւ փորել այն
կաղնի ծառի հաստ արմատները, որից այդ ժամին սնունդ
էր առել: «Չէ որ այդ բանը ծառին վնաս է, նորան վե-
րեկից ազուաւը կասէ. եթէ այդպիսով արմատը բանաս,
նա կըչորանայ, այս լաւ իմանաս:» — Իսկ ինձ ի՞նչ վնաս,
թէ կըչորանայ, ցածից ասում է նորան խոզն ազաւհ. ես
նորա վերայ իսկի չեմ ցաւում, կաղնին է իմն, նա է գե-
րացնում: Ա՛պերախտ, ասաց բարձրից ծառն. ո՞ւմնից են
Թափվում այդ կաղնիներն. գէթ կարենայիր մի վերև նա-
յել և կոյր աչքովդ այդ բանն ստուգել:

Աքաղաղը և իւր ընտանիքը:

Աքաղաղը լայն բազումն էր ձեմում, և գլխի վերայ
ոսկէ կատարն էր շարժվում, կտուցի տակ կարմիր միւրուքն

օրօրվում: Իւր կտուցը դուրի պէս, պոչը շքեղ զարդա-
 բուած, ոտներն ունի խթաններ, թևերը փրփուրն շերտեր:
 Չանկերով հողն էր փորում, հաւին, ծուռին հրաւիրում.
 Չճու-Չճու-Չճու, Չճու-Չճու-Չճու, հաւիկներ, դուք հողատար
 մայրիկներ՝ չալեր, սևեր, սպիտակներ, դեղին ու մխրա-
 գոյններ, հաւաքուեցէք ձագերով, ձեր քնքոջ որդիներ
 բով. ձեզ համար աղբ քղջեցի, հատիկներ պատրաստեցի
 բուն չաւ ու ձագ հաւաքուեցան, կրրկրացին, մօտեկան,
 բացց փոխանակ ձաշելու, մէկ մէկու հետ կուռեցան: զձ
 սամ
Աքաղաղն այս չրսիւրեց, նորանց հաշտեցներ ուզեց,
 մինի գլխից, միւսի դանդրից բռնեց, թափիթափ տուեց,
 բոլորին հեռացրեց, հատիկն ինքը վայելեց, յետոյ կտուրը
 թռաւ, թևերը շարժեց, ծուրորուղու կանչեց — ձաշք վեր
 Չացրեց:

Համեմատեցէք արաղաղ հաւի հետ:

Բ ա դ:

Բարսեղը լճի ափը նստած մտիկ էր տալիս, թէ ինչ
 պէս են բաղերը նորա մէջը թաւարկում, լայն կտուցները
 ջրի մէջ կոխում, գլուխները ծածկում, դեղին ոտները
 բարձրացնում, կարծես արևում տաքացնում: Բարսեղին
 ասել էին, որ բաղերը պահպանէ, բայց նորանք ջրի երեսին

խաղաղով գնացին, հեռացան, ինչ անէր նորանց ինչպէս
 տուն դարձներ: Մի քար էր մնացել. սկսեց նորանց բարձ-
 րաձայնկանչել. Չճու-Չճու-Չճու, Չճու-Չճու-Չճու, իմ հատակեր-
 ներ, լայնաթիթ բաղեր, թաղանթափներ, բաւական է ինչ
 քան որդեր որսացիք, խոտարածեցիք, ախլժը կուլ տուիք
 քու չորը լքցիք, շուտ ինձ լսեցէք ու տուն յետադար-
 ձէք: մանն վաճղա յմէսն Նախ մանն փխփոթ յմիսն
Բաղերը Բարսեղի ձայնը լսեցին, լողալը թողին, ափը
 դուրս եկան, դէպի տուն դարձան: Բայց մի տեսնելի, թէ
 վազվզելիս ինչպէս էին թըմփ-թըմփում, այս կողմ, այն-
 կողմ տատանվում: **Գժմիմար**

Պատմեցէք եւ համեմատեցէք բաղը հաւի հետ:

Ս ա գ ե ռ:

Պառաւը դուրս եկաւ ու քշեց սագերին դէպի տուն.
 Քըշ-քըշ-քըշ, սև ու սպիտակ սագեր, առէք ձեր ձագեր,
 վազէք ձեր բներ:

Իսկ չար սագերը հանգարտ պառաւին չուզեցան լը-
 սել, երկար ու բարակ վիզները ձգեցին, կարմիր թաղան-
 թոտ ոտները շարժեցին, լայն թևերը թափ տուին, կտուց-
 ները բաց արին. զա՛-զա՛-զա՛, զա՛-զա՛-զա՛, խիստ վատ գոռա-
 ցին. մենք տուն չենք գնում, այստեղ ենք մնում:

Պառաւը տեսաւ, որ իրանց պատուով տուն չեն
 դառնալու, ճիպոտը վերառաւ և քշեց նորանց դէպի տուն:
 Համեմատեցէք սաղը հաւի եւ բաղի հետ:

Սագը և կոռնկը:

Սագը լողում էր լճի երեսին և ինքն իրան խօսում

բարձրաձայն. «ձշմարիտ, ինչ զարմանալի թռչուն եմ ես. երկրի վերայ ման եմ գալիս, օդումը թռչում, ջրումը լողում. ինձ նման էլ թռչուն չկայ աշխարհումս: Ես բոլոր թռչունների թագաւորն եմ:»

Կռունկը լսեց սագի խօսքերը և ասաց նորան: «Ա՛յ պարզամիտ սագ, մի՞թէ կարող ես դու լողալ ձկան նման: վազել եղնիկի նման, կամ թռչել արծուի նման: Աւելի լաւ է մէկ բան հիմնաւոր իմանալ, քան շատ բան բայց վատ:»

Աղանիներ:

Սիրուն աղանիներ, թաւոտն թռչուններ, կտրին նրստերով, միմեանց նայելով, իրար սիրում են, միշտ համբուրվում են և ձագուկներին մնաս բարով ասելով, դէպի դաշտն են շտապում, հատիկներ են հաւաքում, քուչերում փափկացնում—իրանց քնքուշ ձագերին՝ նախաձաշիկ պատրաստում: Իսկ բնի մէջ ձագերը, տկոր աղանեանիները, նստած են մնում, ուտել են ուզում: Մայրը տուն է յետ դառնում և պատրաստի կերակրով փոքրիկներին կերակրում:

Համեմատեցէք աղանին հուսի հետ:

Ուրիշի վերայ չ'պէտք է ծիծաղել:

Դեղձանիկը չար թակարդի մէջ բնիւ. խեղճը նորա մէջ թրուրտում էր և չարչարվում, իսկ փոքրիկ աղանին նորան ծաղր էր անում: «Ամօթ չէ՞—ասում էր— որ օրը կէս օրին ընկար թակարդի մէջ: Ես համարձակ կարող եմ քեզ հաւատացնել, որ ինձ այդպէս հեշտու-

թեամբ չէին կարող որոգայթի մէջ ձգել:» Այս ասած չասած, մին էլ տեսնես իւր ոտներն էլ խճճուեցան ցանցի մէջ: Եւ արժանի էր: Թող այնուհետև ուրիշն վերայ չ'ծիծաղէր:

Աղանի և մեղու:

Մեղուն ընկաւ ջրի մէջ և խեղտվում էր: Նորանեց ոչ հեռու ձղան վերայ նստած էր աղանին. տեսնելով խեղտուող մեղունին, նա դցեց ջուրը մի չոր տերեւ: Մեղուն բարձրացաւ տերեւի վերայ և ջրի հոսանքը նորան ափը դուրս բերեց: Այստեղ, արևի տակ, նա ցամաքեցրեց իւր թևերը և թռաւ զնաց իւր փեթակը:

Մի քանի օրից յետոյ նոյն աղանին նստած էր ծառի վերայ և ննջում էր: Այդ ժամանակ կամաց մօտեցաւ որսորդը և թփի յետևից նշան դրեց աղանուն: Բայց նոյն վայկեանին, երբ նա ցած էր թողնում հրահանի ոտը, նորա ձեռքը ցնցուեցաւ սաստիկ ցաւից և զընդաիր անցաւ աղանու մօտից, նորան ոչինչ վնաս չըտալով: Սա միջինն էր, որ խայթեց որսորդի ձեռքը:

Պ ա յ տ:

Մի հարուստ զիւղացի իւր որդու հետ քաղաք էր գնում: Մտիկ տուր, կարապետ, ասաց հայրը. «հա՛նա պահի մօտ ընկած է մի պայտ, վերցրու նորան:»—Է՛հ, հայրիկ, արժէ՞ այդ շնչին բանի համար կռանալ, պատասխանեց կարապետը: Հայրը ոչինչ չասաց, ինքը վերցրեց պայտը և դրեց պարկումը: ձանապարհին նա պայտը մի քանի կոպէկով ծախեց դարբնի վերայ և այդ փողերով Մայր. լեզ. բ. տ. Ն. Տ.—Ղ. 5

բալ գնեց: Նորանք առաջ գնացին: Օրը շատ տաք էր, արեգակը սաստիկ այրում էր, և շրջակայքում ոչ աղբիւր կար և ոչ ծառեր: Կարապետը տանջվում էր ծարաւու թիւնից և հազել էր կարողանում գնալ իւր հօր յետեից: Յանկարծ հայրը, իբր թէ անդիտակցաբար, ցած գցեծ մի հատ բալ: Կարապետն իսկոյն վերթուցրեց, կերաւ. սա մի փոքր զովացրեց նորան: Մի քանի քայլ առաջելով, հայրը վայրդեցեց մի ուրիշը, յետոյ երրորդը, չորրորդը . . . մինչև վերջանալը, իսկ Կարապետը շարունակ հաւաքում էր նորանց և ուտում: Երբ նա վերջին հատիկը վերառաւ, հայրը յետ նայեց և ծիծաղելով ասաց. «Տեսնում ես, որդի, կի՞նք դու միանգամ կռնայիր պայտի համար, այսքան անգամ չէիր կռնալ բալերի համար Այս քեզ խրատ, որ միւսանգամ չ'ծուլանաս:

Հրեղէն ձի:

Ա.

Մի ծեր մարդ երեք որդի ունէր, երկուսը խելօք, իսկ երրորդը յիմար և կեղտոտ: Գիշեր, ցերեկ յիմարը տանը վայր ընկած՝ ոչինչ զործի չէր գնում:

Այս մարդը մի օրավար ցորեն էր ցանել. ցորենը դուրս էր եկել, մեծացել և գեղեցիկ հասկեր բռնել. միայն գիշերները մէկը գալիս էր ու տրորում արտը: Այս բանին մի ձար անելու համար, ծերը ասաց իւր որդոցը. «Մերեւն որդիք, գիշերները հերթով գնացէք, արտը պահպանեցէք և աշխատեցէ՛ք զողին բռնել:»

Առաջին գիշերը մեծ որդին գնաց պահպանութիւն անելու, բայց կէս գիշերին քունը տարաւ և քնեց: Առաւօտեան յետ դարձաւ տուն և ասաց. «Ամբողջ գիշեր

չը քնեցի, սառայ, փայտ դարձայ, բայց զող չ'տեսայ:» Միւս գիշերը երկրորդը գնաց, ողջ գիշերը քնեց և առաւօտեան միւսնոյն լուրը բերեց:

Երրորդ գիշերը հերթը յիմարին հասաւ: Նա մէկ պարան վերառաւ և գնաց, արտի մօտ նստեց, զողին սպասեց: Կէս գիշերին մօտեցած՝ նորա քունը տարաւ: Յիմարը վերառաւ գանակը, մտար մի փոքր կտրեց, մէջը աղ ածեց, մրմնջացրեց և այսպիսով քունը փակցրեց: Կէս գիշերին, մէկ էլ տեսնես, աշխարհ շարժուեցաւ, քամի վերկացաւ և երկիւրիցը հրեղէն թևով մի ձի ցած իջաւ, արտի մէջ մտաւ. քթածակերից ամպ էր բարձրանում, աչքերում, կարծես, կայծակ էր փայլում: Եւ ձին սկսեց ուտել ցորենը— ոչ այնքան ուտել, ինչքան կոխոտել:

Փորսող տարով մեր յիմարը կամաց կամաց մօտեցաւ ձիուն և յանկարծ թոկը նորա պարանոցը գցեց— բռնեց: Ձին ամենայն զօրութեամբ ձրգձրեց, յետի ոտների վերայ ծառս ելաւ, բայց մեր յիմարի ձեռքից չ'ազատուեցաւ: Ապա կանգնեցաւ ու սկսեց աղաչել. «Յովհաննէս, բարեկամ, ինձ արձակիր, ես դորա փոխարէն մեծ ծառայութիւն կ'անեմ քեզ:»

«Շատ լաւ, բայց ես քեզ վերջն ինչպէս գտնեմ,» ասաց Յովհաննէսը:

— «Երբոր կամենաս ինձ կանչել, դուրս կըզաս դաշտը, երեք անգամ կըշուացնես և կըկանչես, հրեղէն ձի, հրեղէն ձի, շուտով ինձ հասիր, և ես այն բոպէին քո առաջը կը լինիմ:» Յովհաննէսն արձակեց ձիուն և պատուիրեց, որ միւս անգամ արտը չ'տրորէ:

Յիմարը յետ դարձաւ տուն: «Ի՞նչ տեսար, ի՞նչ շինեցիր,» հարցրին նորան եղբայրները: Յովհաննէսը պատասխանեց. «Ես հրեղէն ձի բռնեցի. նա ինձ խոստացաւ,

որ էլ մեր արար չըմանէ, ես էլ նորան արձակեցի: Մնացած բաները նա չ'պատմեց: Շատ ծիծաղեցան Եղբայրները խնդի վերայ. միայն ճշմարիտ, որ այն օրից յետոյ ոչ ոք արտին վնաս չ'տուեց:

Այս անցքից մի օր յետոյ թագաւորից ամեն զիւղեր ու քաղաքներ մուսնետիկներ ուղարկուեցան, որոնք բարձր ձայնով գոչում էին և ասում. Ո՛վ պարսններ, քաղաքացիներ, անուռականներ և զիւղացիներ, մեծ թագաւորը տօն է կատարում և ձեզ ամենիդ հրաւիրում է. երեք օր պէտք է ուրախութիւն լինի: Կաւ ձիաններդ վերառէք. թագաւորի միակ և արեգակից զեղեցիկ աղջկը բարձր բուրդի պատշգամբում նստած կը լինի, ով որ իւր ձիով կարողացաւ թռչել, արքայուհուն հասնել ու նորա մատից մատանին հանել, թագաւորը նորան իւր աղջկը կնուծեան կրոայ:

Յովհաննէսի եղբայրներն էլ զնացին այս հանդէսը. բայց ոչ թէ իրանք թռչելու, այլ ուրիշներին նայելու: Յովհաննէսը խնդրեց, որ իրան էլ հեաները տանեն: «Գուինչի՞ համար ես զարխ, յիմար,— ասացին եղբայրները— մարդկանց վախեցնելու, ի՞նչ է. տանը վայրենկիր:»

Եղբայրները ձի նստեցան— զնացին: Յովհաննէսն էլ նորանց յետևից ծածուկ դուրս զնաց դաշտը և իւր հըրեղէն ձիուն կանչեց: Որտեղից որ էր, ձին խիոյն վազեց, Յովհաննէսի առաջին կանգնեց: Յովհաննէսը ձիու գլխովը ցատքեց, որից յետոյ կերպարանքն էլ փոխուեցաւ և մի այնպիսի քաջ տղամարդ դարձաւ, որ տեսնողն ամենեւին չէր ճանաչել, թէ առաջուայ կեղտոտ Յովհաննէսն է: Յե-

տոյ նա հեծաւ ձին ու քշեց դէպի հանդէսը. Գնաց— տեսաւ, որ թագաւորի տան առաջ, ընդարձակ հրապարակում, անհամար ժողովուրդ է հաւաքուած, իսկ բարձր աշտարակի պատշգամբի վերայ թագուհին նստած է. ինքը գեղեցիկ լուսնի նման, մատանին փայլում է արեգակի նման: Բայց ոչ ոք չէր համարձակվում նորա մօտ ցատքել. ո՞վ կրկամենար իւր վեցը կտորել: Մեր Յովհաննէսը խփեց իւր հըրեղէն ձիու կողերին. ձին մանչաց ու ցատքեց. միայն երեք աստիճան մնաց, որ հասնէր թագաւորայն աղջկան: Ժողովուրդը լեզուն կծեց— զարմացաւ, իսկ Յովհաննէսը իւր ձիու բերանը յետ դարձրեց ու փախաւ: Եղբայրները ուշ ճանապարհ տուին նորան: Յովհաննէսը նորանց մի լաւ մտրակեց և անյայտացաւ. երբոր հասաւ նոյն դաշտը, ձիու վերայից թրուտ, իւր առաջուայ կերպարանքն ստացաւ, ձին արձակեց ու դարձաւ տուն: Եղբայրները երեկոյեան յետ դարձան քաղաքից և իրանց հօրը պատմեցին իրանց տեսածը: Իսկ Յովհաննէսը քթի տակին ծիծաղում էր:

Միւս օրը մեծ եղբայրները միւսների նման էլ զնացին հանդէս և Յովհաննէսին հեաները չտարան: Յովհաննէսը դուրս եկաւ դաշտը, ձիուն կանչեց, հեծաւ ու քշեց: Երբոր թագաւորի պալատին մօտեցաւ, առաջուանից աւելի մարդ տեսաւ: Ամենքն էլ թագաւորայն աղջկանն էին մտիկ տալիս, բայց ոչ ոք չէր կամենում ցատքել: Նա խփեց իւր ձիու կողերին: Ձին մանչաց ու ցատքեց— միայն երկու աստիճան մնաց, որ աղջկան հասնէր: Ժողովուրդը լեզուն կծեց, զարմացաւ. իսկ Յովհաննէսը իւր ձիու բերանը յետ դարձրեց ու փախաւ: Նորա եղբայրներն ուշ ճանապարհ տուին. Յովհաննէսը նորանց մի լաւ մտրակեց, ճանապարհ բացեց, դէպի դաշտ վազեց, իւր ձին արձակեց ու յետ դար-

ձաւ տուն: Եղբայրներն եկան, իրանց հօրը պատմեցին բո-
լորը. իսկ Յովհաննէսը լսում էր և քթի տակին ծիծաղում:

9.

Երբորդ օրը եղբայրները նորեց վնացին հանդէս: Յով-
հաննէսը դուրս եկաւ դաշտը և հրեղէն ձին հեծնելով
ինքն էլ գնաց, բայց երբոր աշտարակին մտեցաւ, ձիուն
այնպէս մտրակեց, որ նորա ազդրից կաշի պրկուեցաւ:
Կենդանին մենչաց, սաստիկ ուժով վերցատքեց և պատ-
շգամբին հասաւ: Յովհաննէսը շտապեց, թաղուհու մատից
թանկաղին մատանին հանեց, ձին յետ դարձրեց և սկսեց
փախչիլ: Թաղաւորը, թաղուհին և բոլոր ժողովուրդը
սկսեցին դուռը. «հայ, բռնեցէք, բռնեցէք . . . բայց
որտեղ . . .»

Յովհաննէսը տուն դարձաւ՝ ձեռքի մէկը փայտաւով
փաթաթած: «Այլ ի՞նչ է եղել ձեռքդ,» հարցրին նորան
հարսները:

— «Մորի քաղելիս քարից փայրընկայ, ձեռքս պրկուե-
ցաւ, ոչինչ բան չբկայ,» ասաց Յովհաննէսն ու գնաց, կրակի
առաջ փայրընկաւ:

Եղբայրները յետ դարձան և մեծ դարմանքով պատ-
մեցին իրանց հօրը բոլորը ինչոր պատահել էր քաղա-
քում: Այդ միջոցին Յովհաննէսը կամեցաւ նայել մա-
տանուն. փախար բարձրացրեց, թէ չէ, բոլոր խրճիթը
սկսեց փայլիլ: «Յիմար, կրակի հետ չեն խաղալ դուռացին
եղբայրները. փոքր մնաց խրճիթը կրակէիր. ամենէն պա-
հելու պատու չես. վաղուց պէտք էր քեզ տանից դուրս
անել»

Երեք օրից յետոյ թաղաւորից մունետիկ է գալիս և
ասում է, որ բոլոր մարդիկ, որոնք բնակվում են նորա թա-
ղաւորութիւնում, գնան նորա մօտ խնջոյք անելու և ոչոք
չհամարձակուի տանը մնալ. իսկ ով որ թաղաւորի այս
հրամանը չի կատարիլ, նորա գլուխը կըկտրուի:

Ուրիշ հետք չկար, ծերունին իւր բոլոր ընտանի-
քով գնաց հրաւերք: Սկան, ժողովուեցան, սփռոցի շուրջ
շարուեցան, կերան, խմեցին, շատ ուրախացան: Խնջոյքի
վերջում թաղաւորի աղջկը իւր ձեռքով սկսեց ամենքին
մեղը բաժանել: Ամենից յետոյ Յովհաննէսին մտեցաւ:
Յովհաննէսն էլ այն օրումն էր, որ թշնամիդ չլինի. շորերը
պատռտուած, մրտուած, մազերը աղտոտ, խճրճուած.
ձեռքի մէկն էլ մի կեղտոտ փայտաւով փաթաթած. իստակ
զգուեղի: «Տղայ, ձեռքդ ինչե՞ է կապած, հարցրեց թա-
ղաւորի աղջկը. բաց արա, տեսնեմ»:

Յովհաննէսը ձեռքի փաթաթանը յետ արեց և մատի
վերայ փայլեցաւ թաղուհու մատանին, Աղջկը բռնեց՝ նորա
ձեռքից, տարաւ իւր հօր մօտ և ասաց. «չայրիկ, ահա իմ
փեսացուն»:

Սկսեցին Յովհաննէսին բաղանիք տանել, գլուխը
սանրել, մազերն օծել, շորերը փոխել, և նա այնուհետեւ
այնպիսի գեղեցիկ տղամարդ դարձաւ, որ իւր հայրն ու
եղբայրներն էլ չէին կարողանում ճանաչել: Թաղաւորը
եօթն օր եօթը զիշեր հարսանիք արեց, մեծ խնջոյք
սուեց և Յովհաննէսին փառքով պսակեց:

ՊԱՐՏԵՋ ԵՒ ԱՅԳԻ:

Պարտէզ:

Պարտէզները շինում են սննդի մօտ և չորս կողմից

ցանկ կամ պատ են քաշում: Պարտէզը մշակում է կամ ինքը պարտիզը տէրը կամ պարտիզպանը. նորան աղբով սաստիկ բարւոքում են: Պարտէզներում մարդեր են շինում, մարդերում ցանում և տնկում են պարտիզը բոյսեր: Լորու համար ձողեր են ցցում: Պարտէզին փնառ են տալիս որձերը, թռչունները, հաւերը և ընտանի կենդանիները: Շոգ ժամանակը մարդերը ջրում են: Պարտիզը բանջարեղէնները մարդիկ զործ են ածում իբրև կերակուր, իսկ միւս անպէտք մասերը տալիս են անասուններին:

Կաղամբի թիթեռ:

Մանուկը պարտիզում բռնեց մէկ սպիտակ թիթեռ և բերեց իւր հօր մօտ:

«Դա ամենափնասակար թիթեռ է,» ասաց հայրը. «եթէ դորանք բազմանան, մեր կաղամբը բոլորովին կ'ոչընչանայ.»

— Մի՛թէ սա այդպէս ազահ է, հարցրեց մանուկը:

«Ոչ թէ ինքը թիթեռն է ազահ, այլ նորա թրութուրը,» պատասխանեց հայրը. «այդ թիթեռը ածում է շատ մանր ձուաններ, իսկ նորանցից դուրս են սողում որդունքներ, որոնք անուանվում են Երկուսիներ: Թրթուրը շատ ազահ է. նա ուրիշ բան չունի, բացի ուտելն ու մեծանալը: Երբ նա մեծանում է, պատենաւորվում է: Այդ միջոցում նա ոչ ուտում է, ոչ խմում, այլ անշարժ ընկած է: Միքանի ժամանակից յետոյ նորանից թիթեռ է դուրս գալիս, ինչպէս ահա այդ բռնածդ: Այդպէս կերպարանափոխվում են ամեն թիթեռներ. ձուից զոյանում են թրթուրներ, թրթուրներից պատենաւորներ և սորանցից թի-

թեռներ: Իսկ թիթեռները ձու են ածում և մեռնում:»

Կարող պատմեցէք Թիթեռի կերպարանափոխութիւնը:

Ա. յ գ ի:

Այգիները տնկում են տների մօտ կամ քաղաքից դուրս և չորս կողմից ցանկ կամ պատ են քաշում: Այգիներում բուսնում են պտղատու ծառեր, թփեր և պարտիզ ծաղկիներ: Այգիներում գեղեցիկ հասարակ ծառեր էլ են լինում. այնտեղ շինած են լինում ճեմելք և զբօսարան: Այգու ճանապարհներում աւազ են ցանում, որ խոտ չ'կանաչի և ցեխ չ'լինի: Այգին պահպանում է կամ ինքը տէրը, կամ այգեպանը: Այգիները մարդու շատ օգուտ են տալիս:

Համեմատեցէք այգին պարտիզի հետ:

Ա. յ գ ի:

Կանաչիւր, դէ՛հ կանաչիւր,

Իմ կանաչազեղ այգի.

Ծաղկեցէք, դէ՛հ ծաղկեցէք,

Իմ վարդազոյն ծաղկիներ:

Դէ՛հ, հասէք, շուտով հասէք,

Դուք քաղցրահամ պտուղներ:

Ինձ մօտ կըզան, կըհաւաքուին

Իմ սիրելի ամեն հիւրերն:

Ինձ մօտ կըզայ ճնող հայրս

Եւ այգումը կ'զբօսնէ,

Հասած պտուղներ կըքաղէ

Եւ ինձ, փոքրիս, կըզովէ,

Որ այս այգիս լաւ եմ պահել,
 Շուտ շուտ ջրել, բուսցրել,
 Շողից ու ցրտից պահպանել —
 Այսպէս զեղեցկացրել:

Բոյսերի տեսակները:

Բոյսերից մենք զիտենք՝ ծառեր, թփեր, հացաբոյսեր,
 բանջարեղէններ, սունկեր և խոտեր:

Ծառը ունի մէկ հաստ բուն, շատ ճղներ և ոստեր:
 Ոստերի վերայ կան կամ տերեւներ կամ ասեղներ—փշեր:
 Թուփը մէկ բնի փոխանակ մի քանի բարակ բներ
 ունի:

Հացաբոյսերը բնի փոխանակ դատարկ ծղօաններ ունին:
 Խոտը ունի բարակ ցողուն: Սունկը չունի ոչ տերեւ
 և ոչ ոստեր, միայն ունի մի կոթ և նորա զլեխն իւր
 Գլխովը:

Մենք ուտում ենք մի քանի բանջարեղէնների պատեանները
 և նորանց միջի սերմերը, միւսների արմատը,
 իսկ մի քանիսների—տերեւները:

Ինչ ծառեր, թուփեր, հացաբոյսեր, սունկեր, բանջարեղէններ
 եւ ծաղիկներ զիտէք:

Ծաղիկների երգ:

Վ ա Ր Դ.

Ինձ ամենքը կոչում են
 Ծաղիկների թագուհի,
 Որովհետեւ ծաղիկս

Սիրուն գոյն և հոտ ունի:

Թէև իմ կանաչ թուփը

Շատ մարդու ձեռք կը ծակէ,

Բայց այս անմեղ յանցանքը

Ինձ ամեն մարդ կը սիրէ:

Շ ու շ ա ն.

Իմ սպիտակ կոկոմում

Անուշ բուրմունքներ կայ շատ,

Եւ ոսկեման փոշի,

Մեղուներին բազմաշխատ:

Իմ ցողունս է նազուք

Եւ դազաթս զեղեցիկ,

Տերեւներըս ընդարձակ

Եւ ինքս եմ խիստ հեղինկ:

Իմ հիւրասէր թերթերում

Մեղու, միջին թէ թիթեռ

Վարող են հանդիստ գտնել,

Իբրև ազնիւ զեռուներ:

Յ ա փ Ր ու կ.

Իմ թուփերս փարթամ չեն,

Ոչ ծաղիկս փառատոր,

Բայց բուրմունքս կը լսեն

Ամեն մարդիկ հեռուոր:

Այս պատճառով կարող էք

Յավրուկ գտնել ամեն տեղ,

Թէ փոքրիկ պարզ փունջերում,

Թէ պարտէզներում շքեղ:

Վ ա Ր Դ.

Իւր գեղեցիկ տեսքի և անուշահոտութեան համար վարդին ծաղիկների թաղուհի են կոչում: Նա վարդի թփերի վերայ է բուսնում: Վարդենու արմատները երկար են և պինդ. շագանակագոյն բունը և կանաչ նորաբոյս շառաւիղները պատած են մանր փշերով: Վարդենու տերևը բոլորակաձև է, շուրջը սուր ատամներով: Նորա ծաղիկները լինում են սպիտակ, ալ—կարմիր և դեղին. Մէկ թփի վերայ բոլոր ծաղիկները միևնոյն գոյնի են լինում: Մեծ վազենիները անթիւ գնտաձև կոկոններ են ունենում:

Պատիկ է, բայց ճըստիկ է:

Մորու հասարակ սպիտակ ծաղիկը համեստաբար նայում էր խոտերի միջեց, իսկ փառահեղ կակաչը գոռոզաբար շարժում էր նորա վերայ իւր փայլուն գազաթը: Ցասն օր անցաւ. սպիտակ ծաղիկ տեղ կարմրին էր փախախորժահամ պտուղը, իսկ գոռոզ կակաչի տեղ առանձն վում էր նորա թառամած ցողունը:

Կ ա կ ա չ:

Կակաչը մի գեղեցիկ պարտիզն ծաղիկ է, բայց հոտ չունի: Նա բուսնում է սիւրբաբոյսից: Սոխարմատը հողի մէջ թելի նման մանր ծիլեր է արձակում, իսկ դէպի վեր է ուղղում երկար հարթ տերևներ և կոլոր ցողուն: Ցողունի վերայ բացվում է մի զանգակի նման ծաղիկ: Կա-

կաչները լինում են՝ դեղին, կարմիր և պէտղիսագոյն: Համեմատեցէք կակաչը վարդի հետ:

Ում հետ ընկերանաս, նորա բարբը

կ'ստանաս:

Վայրենի հասարակ ծաղիկը պատահմամբ մեխակի հետ մի ձողիամանում մնկուեցաւ: Նւ ի՞նչ էք կարծում. նորանից ինքն էլ սիրուն անուշ հոտ ստացաւ: Լաւ ընկերի հետ ապրելը բերում է մեզ օգուտ անբաւ:

Մի խնձորենու պատմութիւն:

Անտառումը աճել էր մի վայրենի խնձորենի: Աշնանը նորանից մի տղզան վայր ծնկաւ: Թուչունները կոցահարեցին թէ խնձորը և թէ նորա սերմերը. միայն մի սերմ ազատուեցաւ նորանց կոցից և հողի տակ պահուեցաւ:

Սմբողջ ձմեռ սերմը մնաց ձիւնի տակ, իսկ զարնանը, երբ արեգակը տաքացրեց խոնաւ դետինը, սերմն սկսեց աճիլ. նա ծիլեր արձակեց դէպի խորը, իսկ դէպի վեր ուղարկեց իւր առաջին երկու թերթիկները: Թերթիկների միջեց դուրս եկաւ ցողունը և նորա վերայ երևեցաւ առաջին տերևների փոքրիկ կոկոնը, որի միջեց վեր բարձրացան կանաչ տերևներ: Այնուհետև նորնոր կոկոններ, տերևներ և ոստեր մէկը միւսի յետևից առաջ եկան և հինգ տարուց յետոյ, այնտեղ, ուր առաջին անգամ վայրընկաւ սերմը, կանգնած էր մի գեղեցիկ խնձորենի:

Այդպէս մի բահ ձեռքին եկաւ անտառը, տե-

սաւ խնձորենին և սաաց. «Ս, յ, ինչ զեղեցիկ ծառ է. սա ինձ հարկաւոր կըզայ:» Գողաց խեղճ խնձորենին, երբոր այգեպանը սկսեց նորա տակը փորել, և մտածում էր, թէ ինքը կորած է բոլորովին: Բայց այգեպանը զգուշութեամբ փորեց, արմատները չ'փասեց, հանեց, տարաւ իւր այգին ու անկեց մի լաւ տեղ:

II.

Խնձորենին հպարտացաւ և ինքն իրան ասում էր. «Երևի ես մի հազուագիււտ ծառ եմ, որ ինձ անտառից փոխադրեցին զէպի այգին:» Ս, յտ ասելով, նա բարձրեց նայում էր իւր չորս կողմի տեղը կոճղերի վերայ, որոնց զուխները փալատով փաթաթած էին. նա երևի չ'զխտեր, որ իրան կրթարան են տարել:

Միւս տարին եկաւ այգեպանը կեռ դանակը ձեռքին և սկսեց կրթել խնձորենին: Գողաց խեղճ խնձորենին և մտածում էր: «Ս, յժժ՝ ահա ես բոլորովին կորայ:»

Այգեպանը կորատեց ծառի բոլոր կանաչ վերնամասը և միայն բունը թողեց. այդ բաւական չէր. նա բունն էլ վերեկից ճեղքեց, այդ ճեղքի մէջ հազցրեց մի զուարթ շառաւիղ, որ կտրել էր ուրիշ խնձորենուց, բացուած վերքը ձիւթով ծածկեց, փալատով փաթաթեց, ճեղքերն էլ մանր սեպերով լրեց և թողեց— գնաց:

III.

Խնձորենին խոթացաւ. բայց նա այժմ աւելի ուժեղ էր, այդ պատճառով էլ շատ շուտով անողջացաւ և միացաւ օտար ճիւղի հետ: Օտար ճիւղը ծծում էր ուժեղ

խնձորենու հիւթը և արագ զուարթ մեծանում էր, բազմաթիւ նորնոր կոկոններ, տերեւներ, սատեր և ձիւներ մէկը միւսի յեռեկց արձակում էր, այնպէս որ, երեք տարուց յետոյ, ծառը կարմրախառն և անուշահոտ ծաղկներով դարդարուեցաւ: Ծաղիկները կրամրագոյն թերթիկները թափուեցան և նորանց տեղը երեւեցան փոքրիկ կանաչ մասուրներ, որոնք փոքր առ փոքր մեծանալով աշնանը խրնձոր դարձան, բայց ոչ թէ վայրենի թթու սրզղաններ, այլ մեծ մեծ, կարմրագոյն, քաղցր և փուխր խնձորներ: Եւ խնձորենին այնպիսի պատուական ծառ էր դարձել, որ ուրիշ այգիներից դալեւ էին նորանից շառաւիղներ տանելու պատուաստի համար:

Չ ա տ ի կ:

Որ դին. նայիր, հայրիկ, ինչպիսի զեղեցիկ, կտրիկ բզէզ եմ բռնել: Մորա զուխը սե է, թեւերը կարմիր և թեւերի վերայ բծեր կան: Մի՞թէ սա կենդանի է, հայրիկ: Ամենեին չէ շարժվում:

Հ ա յ ը ը. Կենդանի է, բայց մեռած է ձեւանում. իւր վեց օտները ծալել, փորկցն է կպցրել, բեխերը թաքցրել է և սպասում է, որ դու նորան վայր զցես խոտերի մէջ: Գորա անունը զատիկ է և մի շատ օգտակար բզէզ է, Գա և աւելի դորա թրթուրները փչայնում են շատ փաստակար կանաչադոյն միջատներ, որոնք խմբովին կալում են տերեւներին և շատ փաստ են տալիս բոյսերին:

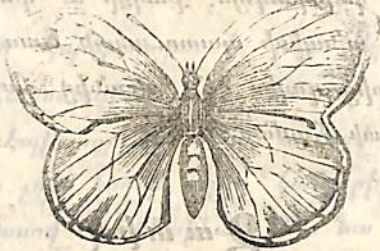
Որ դ ի ն. նայիր, հայրիկ, բզէզն արթնացաւ և բարձրացաւ մասիս ծայրը: Այնտեղեց նա ո՛ւր կըզնայ:

Հ ա յ ր ք . Ա հ ա կրտսնես, նայիր, նա ի՞նչպէս շարժում է իւր կարծր վերնաթևերը, իսկ նորա տակից հանում է չուում է իւր իսկական թևերը, որոնք թեթև են և թափանցիկ:

Որ դ ի ն . Ա հ ա թուաւ նա. ի՞նչ խորամանկ բղէջ է եղել:

Համեմատեցէք զատիկը Պիթեռի հետ:

Թ ի թ ե ո :

Մ ա ն ու է :

Սիրուն թիթեռ, ինձ ասա,

Թէ ի՞նչով ես դու ապրում:

Ամբողջ օրը խաղում ես,

Ի՞նչպէս է որ չես յողնում:

Թ ի թ ե ո :

Սիրուն կանաչ դաշտերում

ես ապրում եմ համարձակ,

Ծաղկանց բուրմունքը անուշ

իմ կերակուրս է միակ:

Բայց իմ կեներս շատ կարճ է—

նա մի օրից չէ երկար.

Բարի եղի՛ր, ով մանուկ,

խնայիր, ինձ մի՛ ձեռք տար:

Ծիծեռնակ:

Ծիծեռնակը, տես, ամենևին չէ հանդստանում. ամբողջ օրը թռչում է, ծղոտներ է հաւաքում, կտուցովը կաւ է կրում, իւր համար բուն է շինում: Բունը շինեց, վերջացրեց. մէջը երեք ձու ածեց, նորանց վերայ շարունակ երեք շաբաթ պինդ նստեց— փոքրիկ ձագեր զոյացրեց: Չափերը որ դուրս եկան, բերանները բացարին և կերակուր խնդրեցին: Ծիծեռնակը թուաւ, դաշտը դուրս եկաւ, մեղներ բռնեց, ձագերին կերակրեց:

Ժամանակը հասաւ. ձագերի փետուրները դուրս եկան. նորանք թեւաորուեցան, իրանց բնից դուրս թռան, հեռու ճանապարհ ընկան, կապոյտ ծովերի, մութ անտառների, բարձր սարերի վերայից անցան:

Չմեռն անցկացաւ: Գարունը եկաւ: Ծանօթ ծիծեռնակը նորից յետ դարձաւ իւր բունը գտաւ, նորան կարկատեց, նոր ձուեր ածեց, նոր ձագեր հանեց, պահեց՝ մեծացրեց, աշնանը նորից նոյն կարգով թռցրեց:

Մայր. լեզ. բ. տ. Ն.Տ—Ղ.

Բզէզը և ծիծեռնակը:

Բզէզի պատեանը ամբողջ ձմեռ ընկած էր հողումը: Կարծես թէ մեռած էր, բայց ոչ: Գարնանը պատեանից բզէզ դուրս եկաւ և բարձրանալով ծառը՝ սկսեց ուտել նորաբոյս տերեւները:

Ծովի այն կողմից ծիծեռնակը վերադարձաւ և սկսեց կարկատել իւր հին բնակարանը: Փափուկ սարքերուց յետոյ՝ նա տեսաւ բզէզին և ասաց. «է, դու էլ ես լոյս աշխարհ դուրս եկել: Բայց, սիրելի, դու մարդկանց օգուտ չես տալիս. ինքդ ուտում ես տերեւները, ձագերդ կոծում են արմատները և ծառը չորանում է: Սպասիր մի փոքր, դու ինձ պէտք կըրգաս նախաձաշիկ անելու:

Աւրելին հոր փորոզը ենքը մէջը կ'ընկնի:

Մի ծեր մարդ ասորում էր իւր պատու կնոջ հետ: Պատուը շատ չար կին էր և ունէր մի աղջիկ, անունը՝ Նատալիայ: Նատալիան չարութեան կողմից իւր մօրիցը պակաս չէր:

Ծերը հանդարտ և բարի մարդ էր և ունէր մի աղջիկ, որի անունը Մարիամ էր: Մարիամն էլ շատ հանդարտ, աշխատասեր և զեղեցիկ աղջիկ էր:

Թորթ մայրն ամենեւին չէր սիրում Մարիամին: Նա միշտ ատում էր իւր մարդուն. Չեմ ուզում Մարիամի հետ կենալ: Տար նորան անտառը, այնտեղ մի գեանտփայր գտիր, թող նա այնտեղ մանի, գործի, ինչ ուզում է անի:»

Պատան այնքան ասաց, որ խեղճ մարդու զուխը տարաւ: Էլ ուրիշ ճար չ'կար. ծերը լծեց սայլակը, վերադառաւ Մարիամին և ճանապարհ ընկաւ: Բնացին անտառը և այնտեղ դառն մի այր: Եստ ջաւում էր ծերը իւր աղջկայ վերայ, բայց ինչ անէր: Նա տուեց Մարիամին հրա-

հան, կայծաքար, արեթ և մի տուրակ բրինձ ու ասաց նորան. «Մարիամ, կրակ վառիր, որդի բրնձիր քեզ համար կերակուր եփիր. խրճիթդ լաւ սրբիր՝ աւելի և դու էլ նստիր ու մանիր. մի վախենար, վաղը ես կըրգամ քեզ տեսութիւն:» Ծերը մնաս բարով ասաց իւր աղջկան և յետ դարձաւ տուն:

Մարիամը մնաց մենակ, ամբողջ օրը մանեց, իսկ երբոր մթնեց, վառարանը վառեց և իրան համար կերակուր եփեց: Լէնց որ կերակուրն սկսեց եփ գալ՝ մին էլ տեսնեա յատակի տակից մեկ մուկը՝ դուրս վազեց և նորան ասաց. «Սիրուն աղջիկ, մի զգալ սպաս տուր ինձ, խնդրեմ:» Մարիամը լաւ կուշտ կերակրեց միանը. նա էլ շնորհակալութիւն արեց ու զննց: «Ո՞րք ես տաս մազի մզի մ

Ինքը Մարիամն էլ հայ կերաւ և էլի սկսեց մանել: Յանկարծ, կես գիշերին, մէկ արջ ներս մտաւ խրճիթը և ասաց Մարիամին. «Սպա՛, աղջիկ, կրակը հանդցրու՛, արի՛ աչքակապուկի խտրանք. վերադա՛յս, արծաթե՛ դանդակը ցրու՛ զընդ՝ զընդացրու՛, իսկ ես կաշխատեմ քեզ բունել:»

Մարիամը շատ վախեցաւ և չէր իմանում թէ ինչ անի: Բայց այն բուպէին մուկը դուրս վազեց յատակի տակից, բարձրացաւ Մարիամի ուտերը և նորա ականջու մն ասաց. «Մի վախենար, Մարիամ, կրակը հանդցրու՛, դու էլ շորան յետևը թագկաց, իսկ զանդակը ինձ տուր:» Մարիամն այնպէս էլ արեց:

Արջն սկսեց խաղը, բայց ամենեւին չ'կարողացաւ բռնկել բունել. մուկը վաղում էր և զընդ՝ զընդացնում, իսկ արջը նորա յետեից պտուտ պտուտ էր անում: Նա շատ այս ու այն կողմն ընկաւ, բարկացաւ՝ կոտորեցաւ, զոռաց բարձր ձայնով ու սկսեց դադանակով բոլոր անխններին և պատերին խփել. կոտորուեց բոլոր ամանները,

բայց միանն ինչ պիտի անէր: Արժապէս արժը հանգար-
դուեցաւ, և ասաց. «Գու շատ լաւ աչքակապուկի ես խա-
ղում, աղջիկ, այդ պատճառով ես առաւօտեան կուզարկեմ
քեզ համար մի ջուկ ձի և մի սայլ հարստութիւն.» ա-
սաց ու գնաց:

II.

Միւս օրը, առաւօտեան, պառաւն ինքն ուղարկեց
ձերին անտառ. «Գնա՛, ասաց, տես շատ է մանել քո
Մարիամը:»

Ծերը գնաց. իսկ պառաւը նստեց լուսամտի առաջ
և ինքն իրան ասում էր. «Ահա՛ ձերուկս կըզայ և Մարի-
ամի ոսկրներն էլ հետը կըբերէ:»

Պառաւը նստած էր ամբողջ երկու երեք ժամ և
սպասում էր. յանկարծ լսեց, որ անտառի կողմից մի չըխկ-
— չըխկոցի ձայն է գալիս, իսկ փոքրիկ շունը տախտի տա-
կից հաջում է և ասում. «Տես, տես, ձերունու աղջիկը
գալիս է և հետն էլ մի խումբ ձի է քշում, մի սայլ էլ
հարստութիւն է բերում: Պառաւը բարկացաւ շան վերայ.
«սուտ ես ասում, անպիտան, դա Մարիամի ոսկրներն է
չըխկ—չըխկում:» Այս խօսքերն ասած չասած, բազի դըռ-
ները բացուեցան, ձիանքը ներս թափուեցան, իսկ Մա-
րիամը, իւր հօր հետ սայլի վերայ նստած, անթիւ բա-
րեք էր բերում: Պառաւը բարկութիւնից կատաղեցաւ, նորա
շրթունքները սևացան և զարմացած ասաց. «Այ՛ քեզ
հրաշք: Ապրիլ էլ իմ աղջկաս տանես անպատճառ. իմ
նատալեան քո Մարիամի հատը չէ. նա երկու ջուկ ձի կը-
բերէ և երկու սայլ ոսկի:»

III.

Միւս օրը ձերը պառաւի աղջկան տարաւ անտառի
այլը և տուեց նորան բոլոր բաները, ինչորիւր աղջկանն էր
տուել: Նատալեան կրակը վառեց և ճաշ եփեց: Մուկը
յատակի տակից դուրս նայեց և ասաց. «Ախրուն աղջիկ,
ինդրեմ մի գղալ կերակուր տաս, ուտեմ:» Նազուեն դո-
ւաց նորա վերայ. «Կորիւր, կեղտոտ անպիտան, դեռ կերա-
կուր էլ է ուզում» ասաց և ճիպտով խիեց խեղճ մկան
մէջ քին: Մուկը փախաւ, մտաւ իւր բունը. իսկ Նատալեան
նստեց, միայնակ բոլոր կերակուրը կերաւ ու պարկեց քնելու:

Կէս զիշերին արժը ներս մտու այրը և ասաց աղջ-
կան. «Ա՛յ աղջիկ, արի՛ աչքակապուկի խաղանք: Աս այս
փոքրիկ զանգակը, վագեր և զննդ — զննդացրու. իսկ ես կաշ-
խատեմ քեզ բունել:» Աղջիկը վերառաւ զանգակը և
սկսեց վագել, բայց ուր պիտի փախէր արջի ձեռքից. նո-
րա ծընկները ծալվում էին, ձեռները զողողում և զան-
գակն ինքն իրան զննդ—զննում էր: Իսկ մուկը յատակի
տակից ասում էր. «Չար Նատալեան թող ոչնչանայ, ար-
ժանի է:»

Միւս առտօտը պտաւը մարդուն ուղարկեց իւր
աղջկայ յեակից. գնա՛, ասաց նա, ձիանքը և ոսկին բեր:

Ծերը գնաց. իսկ պառաւը նստեց գրանը և սպասում
էր. փոքր ժամանակից յետոյ նա լսեց, որ անտառի ճա-
նապարհեց թրխկ-թրխկոցի ձայն է գալիս. շունն էլ սկսեց
դրան յեակից հաջել. «Ահա՛ գալիս է պառաւի աղջիկը,
ան է քաշում, հատալում, իսկ գատարկ սայլը թրխկ-թրխ-
կում է:» Պառաւը բարկացած խիեց շանը և ասաց. «Սուտ ես

ասում, անպիտան, այդ արծաթի ձայնն է, որ արկղների մէջ զընդ—զընդում է:»

Վերջապէս ծերունին մտեցաւ, սայլը դրանք կանգնեց: Պատաւի աղջիկն այնպէս ջարդուել ու կորսուել էր, որ հազիւ կարողացան սայլակից ցած բերել: Կատաղեց չար պատաւը, բայց ինչ կարող էր անել:—Միքանի ժամանակից յետոյ Մարիամը մի լաւ երիտասարդի հետ պատկուեցաւ:

ՓՈՂՈՅՈՒՄ ԵՒ ՃԱՆԱՊԱՐՀԻՆ:

Մեր փողոցը:

Այն փողոցը, ուր շինած է մեր տունը, շատ երկայն է: Եւ անցնում է քաղաքի միջին մասնով և նորա վերայ շինած է մեր մայր եկեղեցին: Զանազան կողմերից նորա մէջ մտնում են շատ փոքրիկ փողոցներ: Մեր փողոցի երկու կողմում շինած են շատ հոյակապ տներ. տների առաջ ճանապարհը երկու կողմից սալաշատակ է արած, իսկ մէջ տեղը քարած է: Մեր փողոցում շատ վաճառանոցներ էլ կան. նորանցից ամէն մինը ունի իւր ցուցանակը, որ յայնտում է, թէ վաճառանոցում ինչպիսի ապրանք են ծախում: Երեկ ես կարգացի հացավաճառի, դերձակի, կոշկակարի և շատ վաճառականների ցուցանակներ:

Այսպէս է եւ մեր փողոցը:

Երկու տակառ:

Երկու տակառ միասին ճանապարհ ընկան. մէկը գինով լեբը, իսկ միւսը դատարկ: Առաջին տակառը հան-

դարտ գորուելով առաջ էր դնում, իսկ միւսը խեղ պէս գողգողալով թռչկոտում էր քարած ճանապարհով և սաստիկ էլ թող էր անում: Անց ու դարձ անոցները վազ խից ճանապարհի մի կողմում կուչ էին գալիս, հեռուից նորա գողգողոցը լսելով: Բայց ինչքան էլ գողգողար սայլ, այնուամենայնիւ առաջին տակառի չափ օգտակար էր:

Անունար մարդու լեզուն երկար հըլինի:

Հացաթուխ:

Ես շատ եմ սիրում հացատան դռնից անցնել: նորա պատուհաններում շարած են լինում կարմիր բոբոններ, համեղ բլթահներ և պաքսիմատներ: Բայց ես կարծում եմ, որ շատ կըշոզի խեղճ հացաթուխը ահագին հնոցի առաջ պրատելով: Ես գիտեմ, որ հացը թխում են ցորենի աղբից: Այլերը ջրով շաղախում են, նորա մէջը թթու խմոր—խաշ են զցում ու հունցում, հունցած խմորը դնում են մի տաք տեղ, կամ ծածկում են շորեղով: Երբոր խմորը տաշտի մէջ բարձրանում է, նշանակում

է նա քացախեւ է — եկել է: Սկսած խմորից կտրում են, գրնտում և այդ գունտերից շինում են հացեր ու բլթակներ, որոնց շարելով երկաթ է տախտակների վերայ, դնում են տաք հնոցում: Կրակը մի կողմ հաւաքելուց և լաւ մաքուր սրբելուց յետոյ:

Հացթուխը շատ գործ ունի. նա բացի ցերեկը բանելուց, գիշերն էլ է բանում, որ առաւօտը կարողանայ թափայ հաց հասցնել:

Պատմեցէք կարգով, թէ ինչից և ինչպէս են պատրաստում հացը:

Վահանի համար ինչպէս սերթուկ կարեցին:

Հայրը կամեցաւ Վահանի համար մահուղի սերթուկ կարել տալ: Գերձակն եկաւ և նորա չափսը վերառաւ: Տուն յետ դառնալով՝ դերձակը փռեց մահուղի կտորը և կաւիձով նորա վերայ դժադրեց սերթուկի մասերը. — մեջքը, կուրծքը, փեշերը, թևերը, օձիքը, ծալքերը, խշտակները: Յետոյ նա վերառաւ մեծ մկրաօր, կտրեց այդ բոլոր մասերը և տուեց իւր բանւորներին կարելու: Նորանք սկսեցին սերթուկի մի մասը մի սի հետ կարել, և կարերը հարթուելով հաստարեցրին: Մինչև մի շաբաթ բոլորը կարած էր, կոճակները կայրած, կոճկատեղերը բացարած, աստառած: Այդ ամենից յետոյ դերձակի աշակերտը մաքուր սրբեց նորան և տարաւ — տուեց իւր վարպետին, իսկ վարպետը տարաւ Վահանին հագցրեց: Սերթուկը նորան շատ յարմար եկաւ: Վահանի հայրը վճարեց վարպետին մահուղի, աստառի և կարելու վարձը և իւր որդուն էլ ասաց. — Բարով մաշես, որդի, միայն թէ զգու-

շութեամբ պահես, որովհետև դա մեզ վերայ արժան չէ նստում: Ասացէք որոնք են սերթուկի մասերը: Ո՞վ է կարել նորան երկինչպէս:

Կօշկակար:

Կօշկակարը առաջ վեր է ստանում ստի չափսը: Այսպէս չափելէ համեմատ փայտեայ հողորդ է շինում: Սուր դաս նստով նա կտրում է կօշիկ երեսը և ճիւղքը, թրջում է նորանց ջրի մեջ և մեխում կաղապարի վերայ: Երբոր կաշին չորանում է և կօշիկ ձև է ստանում, այն ժամանակ կօշկակարը մեխերը հանում է, կօշիկը պոկում է կաղապարից ու յետոյ ասիլ կայցնում է նորանից: Նա տակը կտրում է եղան հաստ կաշուից: Կօշկակարը ոչ թէ անդով է կարում, այլ բզով. առաջ բզով ծակում է, յետոյ այն ծակով անց է կացնում մանած թելը, որի ծայրին, հեշտութեան համար, պնդացրած է խողի մազ:

Տակը կայցնելուց յետոյ կօշկակարը կրունկն է կրպցնում և շատ մեխեր վերտալով՝ պնդացնում է. յետոյ ճուրերին ականջներ է կայցնում, կօշիկը սևացնում է, կօշկաներից սրբում, փայլեցնում և տանում այն մարդուն, ում համար որ կարել է:

Ասացէք, որոնք են կօշիկ մասերը, պատմեցէք, ինչից է կարած նա և ինչպէս:

Շտապողին չի յաջողուիլ:

Մի պարոն, սայրակում նստած, արշաւում էր ամենայն արագութեամբ: Նա պատահեցաւ մի զիւղացու և

Հարցրեց, թէ արդեօք հեռու է քաղաքը: Գիւղացին նայեց անիւններին և ասաց. եթէ որ կամաց գնաս, պարոն, երեւան կոյեան կը հասնես: Պարոնը բարկացաւ զիւղացու յիմար պատասխանի վերայ ու հրամայեց սայլապանին խուկել ձիւնները: Բայց դեռ երեք վերստ չ'գնացած, մին էլ տեսնես առաջին անիւր վշրուեցաւ և սունակը սաստիկ ընթացքից գետինը ձեղքեց ու երկու կտոր եղաւ: Բարեբաղաբար ճանապարհի մօտ մի դարբնոց կար: Մի կերպով սայլակը քաշ տուին. մինչև այնտեղ և ամբողջ օրը նորան նորոգեցին: Մեր պարոնը միւս օրը երեկոյեան հազիւ հասաւ քաղաքը:

Քաջալի խոտ:

Երկու աղախին, Աննան և Կատարինէն, քաղաք էին գնում: Նորանցից ամեն մինը մի կողով խնձոր էր տանում: Աննան շարունակ արտնջում էր և հառաչում. իսկ Կատարինէն ծիծաղում ու հանաքներ էր անում:

— Ի՞նչն է քեզ այդքան ծիծաղեցնում, հարցրեց վերջապէս Աննան. չէ որ քո կողովդ էլ խիստ պէս ծանր է, իսկ ինքդ էլ խնձանից ուժեղ չես:

— Շնորհիւ ես ասում, պատասխանեց Կատարինէն, բայց ես իմ կողովումս մի այնպիսի խոտ եմ գրել, որից ամենայն բեռն էլ թեթեւանում է:

— Մի՞թէ: Կա ի՞նչպիսի խոտ է և որտեղից ես ճարել դորան, հարցրեց զարմացած Աննան:

— Որտեղից ճարելը ինքս էլ չը գիտեմ, պատասխանեց Կատարինէն. միայն անունը կարող եմ ասել. սա կոչվում է համբերութիւն, որից դու զուրկ ես, սիրելի Աննա:

Երկաթը տաք տաք կը ծեծեն:

Մեր քաղաքում շատ դարբնոց կայ: Գարբնոցի մէջ կայ մէկ մեծ հնոց: Հնոցում շատ վնասած ածուխներ կան, իսկ մէկ կողմից սարքած է մի մեծ փուփու: Փուփու յետեւը մի մարդ կանգնած շարունակ վշում է, որ հնոցի բոցը սաստկանայ:

Գարբինը երկաթի կտորը վեր է առնում ու դնում հնոցի մէջ: Երկաթը տաքանում է ու կարմրում, յետոյ սալիտակում է ու փափկանում: Գարբինը մեծ ունեւիջով հանում է կարմրած երկաթը հնոցից, դնում է սուլե վերայ, ծանր մուրձով սխտում է ծեծել, և շինում է նորանից ինչոր կամենաս՝ պայտեր, մեխեր, կայիներ, երկաթէ սունակ . . . Գարբինը առաջից կաշուէ գոգնոց է կապում, որ տաքացած երկաթի կայծերն իրան չ'կարսղանան այրել:

Գարբնոցը շինում են քաղաքների մօտ և կտուրը ծածկում են հողով, որ կայծերից չ'վառուի:

Ոչինչ չէ կորչում:

Ճշմարիտ է, որ ոչինչ չէ կորչում: Բայց ահա ձին սատկեցաւ. նորան դուրս ձգեցին դաշար և վերջացաւ: Ո՛չ, դորանով բոլորը չ'վերջացաւ. հողի մէջ ձիւն լէջ կը փափ, նորա մի մասը կը ցամաքի, մի մասը հող կը դառնայ, հողից խոտ կը բուսնի, իսկ այդ խոտով կը կերակրուի ուրիշ ձի: Քարը փշրուեցաւ, աւաղ դարձաւ. իսկ այդ աւաղից գոյացաւ ահա այն բլրակը, որի վերայ աճում են այնքան եղևնիներ: Խրամը ցամաքեցաւ, ջուրը բարձրացաւ օդի մէջ և, մին էլ տեսնես, ուրեիցէ, նորից ցած թափուեցաւ ամպերից և հոսում է դէպի գետը: Այսպէս է լինում

բնութեան մէջ, և մարդն էլ հոգում է, որ ոչինչ բան ունայն չ'կորչի: Որքան աղբ և աղտոտութիւն են դուրս ածում խրճիթներից և տներից բազմամարդ քաղաքներում և գիւղերում: Աթէ աղբը և միւս անմաքրութիւնները մնային բազում, օգը կ'ապականէին, և ամենքն էլ դիտեն որ խոլերան աւելի այնտեղ է մարդկանց ջնջում, ուր նորանք կեղտոտ են ապրում: Բայց խելացի մարդը վնասակարն էլ կարողանում է օգտակարի դարձնել. կեղտոտ ջրով լին փոսերը և առհասարակ այն տեղերը, ուր ժողովում են ամեն տեսակ փտած բաներ, լցնում են կրով ու ծածած ածուխով. այդպիսով նոքա չեն ապականում օգը և տալիս են պատուական հող վարելու համար: Աթէ դուք մեծ քաղաքներում էք բնակվում, կրակենէք՝ որ դեռ առաւօտեան շատ վաղ աղքատ մարդիկ ման են գալիս փողոցներում և ժողովում են ամենահասարակ և անպէտք համարուած բաներ՝ ոսկրի, երկաթի և կաշուի կտորներ, անպէտք փայտաներ . . . Այդ ամենը դործարաններում պէտք են գալիս: Ոսկրների և կաշուի կտորներից ստանձ են շինում. ոսկրից նոյնպէս արտադրում են մի սպիտակ պրուոդ նիւթ, որը ֆուֆօր է կոչվում: Ֆուֆօր ծծումբի հետ դուք տեսնում էք լուցկիի ծայրին: Ֆուֆօրիցն է, որ լուցկին այրվում է, բայց ֆուֆօրը միայնակ շուտով կայրուէր՝ դեռ չվառած այն փայտը, որից շինած է լուցկին. իսկ որ այդ բանը չ'պատահի, ծծումբ էլ են աւելացնում: Առջ վառվում է ֆուֆօրը, որից վառվում է ծծումբը, իսկ ծծումբից — փայտը: Ֆուֆօրը մեղրամոմի նման է, իսկ ծծումբը դեղին է: Լուցկիի ծայրը լինում է կարմիր, դեղին, կանաչ և ամեն գոյնով — դա կախուած է այն նիւթից, որը աւելացնում են նորա վերայ: Այդպէս իմացիր, որ այն ոսկրի կտորը, որը դու կ'ածել ես, դուցէ այն լուցկիի

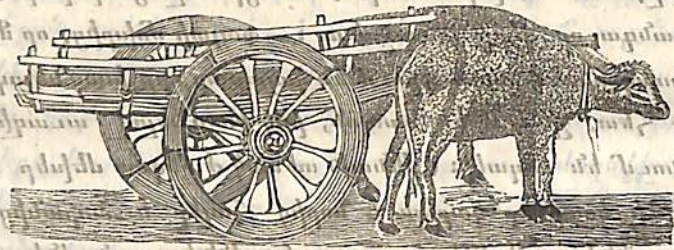
վերայ է, որ դու այսօր ձեռքիդ ունիս բռնած: Աթէ մթնուումը նորա ծայրը տրորես մատներիդ մէջ, դու նոցա վերայ լոյս կ'ընրջմարես. սա այն ֆուֆօրն է փայլում, որ հանել են ոսկրից: Միայն զգոյշ կաց, որ մատներիդ չայրես, որովհետեւ նա թիւնաւոր է և այրուելուց կարող է շատ վտանգաւոր վէրք առաջանալ: — Փայտի մոխրից, որ մնում է վառարանում, արտադրում են կալաքար, որը խառնելով ճարպի հետ, շինում են սապոն, իսկ խառնելով աւազի հետ, շինում են ապակի: Ամենայն տեսակ ժանդատ մեխեր և երկաթի կտորներ կարելի է նորից հալել և նորանից դործարաններում շինել լաւ լաւ կացիմներ, դանակներ և այլն: Բրդի կտորանքն էլ կարող են պիտանի լինել բրդէ դործաններում. նորանց նորից թրջոց են ցնում, լուանում են և նորանցից բուրդ են ստանում: որից և՛ շորեր են շինում: Քաթանի հին կտորանքից թուղթ են շինում, որի վերայ դու դրում ես: Կարող էիր մտածել, որ քո շապիկը կարող է զրելու թուղթ դառնալ: Ուր որ մարդիկ լուսաւորուած ու քաղաքակրթուած են, պէտք են գալիս այն ամենայն բաները, որոնք ուրիշ տեղ դէն են ածվում: Հատուածների բաժանեցէր և պատմեցէր:

Ի՛նչպէս է մարդ մանգալիս երկրի վերայ:

Մարդս թէ և շատ կամաց չէ մանգալիս, բայց նա իւր երկու ոտների յուսով շատ հեռու էր կարող գնալ: Բայց զուր տեղը չէ Աստուած մարդուն խելք սուել: Մարդը տեսաւ, որ ձին իւր չորս ոտով իրանից արագ է ընթանում, տեսաւ և կարողացաւ նորա մէջքին նստել. թամբ հնարեց, բերանը սանձ գցեց և իւր կամքին սկսեց նորան վարել: Այս բաւական չէ, յետոյ մտածեց անխա-

որ կառքեր և կռներաւոր սահնակներ շինել . այնուհետեւ նա հեշտութեամբ անցնում է օրական հարիւր փերսաւ և ինքն ամենեւին չէ յոգնում : Նա ձիով հերկում է հողը և բեռներ է կրում :

Բայց միայն ձիով փերայ չ'իշխեց մարդս : Նա իրան հնազանդեցրեց հաստապարանոց կզանք , ուժեղ զոմէն , երկարատու և ճարգասապատ ուղտին և թևթեղաղնաց եղելիկին : Այս բաւական չէ . նա հեծաւ ահագին փղե մէջքը և իբրև մի ճանձ նորա փերայ նստելով՝ սկսեց մուրճով ծեծել նորա գլուխը ու բշէլ , ուր որ կամենում է :

Մարդը նկատեց , որ ուղեղ ճանապարհով անիւներն աւելի հեշտութեամբ են գործում , սկսեց շինել մեծամեծ սայլի ճանապարհներ և խճուղիներ ձգեց :

Խճուղի և ուղի :

Ճանապարհ , դու մեծ ճանապարհ ,
Մեր այս աշխարհից փոքր տեղ չառար .
Չեռու ձգվում ես , ուղեղ ինչպէս լար ,
Լայնութեամբ փռվում՝ ինչպէս մի նկար :
Դու մանրած քարից՝ ոտքի թշնամի ,
Չափով կս չափած , զին կս բրանքի :

Պարեր է կտրել , կամուրջներ ձգել : Մայր լիւր զոմաւոյ Բայց և քոմաւոյ , սակաւ մի հեռի , լայն զոմ զգող Չգվում է նոյնպէս մի փոքրիկ ուղի , առ զնա և ի նոյնից — Ուղի , դու ուղի , այդ ո՞ւր ես , գնում , մարմին մի չոք Մի անուն ունի՞ս , թէ ես անկոչում : Երանում զնմաւոցնում ես , պիտում , չափ չ'ես հարցնում , իո՞՞մեքոց : աս Չորեր Ու փոսեր , զեռ , սար ես անցնում : Ես չ'իցճ . ի նոյնից ինչ ուղղացրել բահով ու թիով , անց մայրի նոյն անդացրել մանրած քարերով : Դու նոյն տաս սիսա իոստոսթի համար , իբրև , չ'ախտուկ ես , զոք աղ սիսա մի Բայց քամի օրը թողով առատ ես :

Ինչպէս են ճանապարհորդում առանց ձիերի :

Մարդը կտնց համարեց ձիով և սայլակով ճանապարհ գնալը թէ հասարակ ճանապարհներով և թէ խճուղիներով . նա սկսեց մտածել , ուրիշ ձար զտնել — և հնարեց երկաթուղի : Մարերը քանդեց , դաշտերը հաւասարեց , կամուրջներ ձգեց և սլաքի նման ուղեղ ճանապարհ շինեց , այնպէս որ կարծես մի կտոր կտուր էր փռած :

Այս կտուրի վերայ նա ձգում է չուզուենէ շաւիղներ—բէլնէր,
 իսկ ըէսլի վերայ սարքում է երկաթէ մեքենայ, որի մէջ
 կայ հնոց, կաթսայ և ծխահան, ինչպէս հեշտանուր: Հնոցի
 մէջ նա փայտ կամ ածուխ է ածում, նորանով ջուրը եռ է
 դալիս և շոգիների գորութեամբ մեքենան գործում է ա-
 ռանց ձիու, բայց այնպէս շուտ շուտ, որ մարդ ոչ մի ձի-
 ով ձէ կարող նորա յետեից հասնել. մի ժամումը նա
 անցնում է 50 վերստ, մի օրումը 1000 վերստ: Շոգեմե-
 քենան պարզում է երկաթաղու վերայով, ձգում է, ծրվ-
 լում, երբէք չէ յողնում, միայն իջեաններում փայտ և
 ջուր է վերանում: Նա իւր յետեից քաշ է տալիս շատ
 շոգեկառքեր. դորանցից մէկ քանիսի մէջ նստած են հարիւրա-
 ւոր մարդիկ և լուսամուտներից նայում են, իսկ միւսներում
 այնքան ապրանք է դարսած, որ մարդ զարմանում է:

Երկաթուղի:

Սա փռած կտուր է և ոչ ճանապարհ:

Ձին էլ մի ձի չէ, հարիւր ոտն ունէ,
 Որ այնպէս վազում, այդքան ծանրութիւն

Նորայրենակ է տանում:

Ոչ թէ ձգում է, այլ ճիշտ թռչում է.

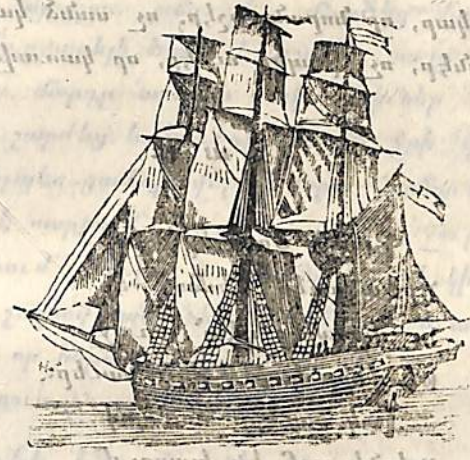
Ոչ կանգ է առնում և ոչ յողնում է.

Միայն ճշարտի բարձր շվվալով.

Մի ժամում յիսուն նա միշտ անցնում է:

Երկրի վերայ ինչպէս են ճանապարհորդութիւն անում առանց միւս:

Սա մարդ զան չիտ, յիճաան բնօրս ամ իր զմայրանս
 Սա մարդ զան չիտ, յիճաան բնօրս ամ իր զմայրանս
 Սա մարդ զան չիտ, յիճաան բնօրս ամ իր զմայրանս
 Սա մարդ զան չիտ, յիճաան բնօրս ամ իր զմայրանս
 Սա մարդ զան չիտ, յիճաան բնօրս ամ իր զմայրանս

Ի՞նչպէս է մարդ ճանապարհորդում ջրի վերայ:

Լողալում մարդս շատ էլ հմուտ չէ. ինչքան որ սովորէ, խեղդեալինի պէս չէ կարող լողալ, ուր մնաց ձկան պէս: «Սա լաւ բան չէ», մտածեց մարդը. փայտից նաւակ շինեց, թիակը վերառաւ և ջուրը մտաւ ու սխեց առաջ գնալ:

Շուտով սա էլ զգուեցրեց մարդուն. «Ի՞նչ բան է, թիակարում ես, թիակարում, բայց էլի շատ հեռու չես գնում»: Ի՞նչ պէտք էր արած: Մարդն սխեց մտածել. նա տեսաւ, որ ծովի երեսին համարեան շարունակ քամի է փչում, բայց զուր է կորչում: «Ի՞նչի զուր կորչէ, ճանապարհներում սաստիկ թող անէ, ծովի վերայ ալիքներ բարձրացնէ, երկնքից էլ ամպեր հալածէ. արի ստիպեմ, որ ինձ ծառայէ»: Եւ մարդը վերառաւ կտաւը, առաջադրեց շինեց, և քամին ուռցնելով նորան՝ առաջ քշեց թէ փոքրիկ և թէ մեծամեծ նաւեր: Մարդը քամուն էլ լծեց. բայց

ոչ մտրակ կար, որ նորան քշէր, ոչ սանձ կար ձեռքում,
որ կանգնեցնէր, ոչ կապեր ունէր, որ կառավարէր:

Ն աւ:

Քամին ծովն երեսին
Միժողադէմ ձեւում էր
Եւ մղում էր դէպ՝ առաջ
Թէ փոքր և թէ մեծ նաւեր:

Իսկ նաւերը ճոճալով
Սլէքներում են խաղում
Եւ ուռցրած թւերով
Գէպի առաջ են վաղում:

Ձրի երեսին անիւներով:

Լաւ կրկնէր առադաստաւոր նաւով գնալ, եթէ
քամին մեզ լսէր. բայց բանն այն է, որ դու կամենում ես
դէպի հարաւ գնալ, իսկ նա քեզ դէպի հիւսիս է տա-
նում. դու կամենում ես այսօր գնալ, իսկ նա ատում է՝
պատիւր վաղը, այսօր ես կամենում եմ քնել. դու կամե-
նում ես ծանր գնալ, իսկ նա քո նաւը՝ ինչպէս մի տա-
շեղ, այս կողմն, այն կողմն է դցում, տակն ու վերայ է
անում:

Այս լաւ բան չէ, մտածեց մարդը. «չոզին
թէ և քամուց աւելի ծանր է քշում, բայց հնազանդ է
վնում»: Եւ մարդը նաւերի տակն անիւներ դրեց, շոգին
էլ նորանց շարժեց և նաւերը սիսեցին ջրի վերայ գնալ
այնպէս, ինչպէս ցամաքի վերայ: Սորա համար մարդը նաւի
մէջ հնոց է սարքում, նորան վառում է, ջուրը կաթսայի
մէջ եռացնում, ծուխը խողովակներով երկինք ուղար-
կում, իսկ շոգիով անիւները շարժվում և առաջ են գը-
նում, ուր որ ինքն է ուզում:

Նստում են տալիս շոգեմաւերը:

Մարդիկ ինչպէս են թռչում օդի մէջ:

Մարդու համար հեշտացաւ ճանա-
պարհորդել թէ ծովն և թէ ցամաքի
վերայ. յետոյ նա սիսեց նախանձիլ եր-
կնքի թռչուններին: Բայց Աստուած մար-
դուն թւեր չէ տուել — ուրիշեց փոխ առ-
նել էլ չէ կարելի ի՞նչ անէ: Ետո ցան-
անում է օդի մէջ թռչել, աշխարհքին
բարձրից նայել. էլ հարկաւոր չէ սարեր
տրատել, ճանապարհ շինել — չորս կողմից
լայն ճանապարհ է: Մարդն սկսում է սովորել և մտածել:
Մտածում է, մտածում, և վերջապէս մի բանէ հնարում —
օդապարհի փուչիկի նման մի մեծ դաստարկ գունտ է շի-
նում, նորա տակից մի նաւակ կապում, նորանում նրա-
տում ու վեր բարձրանում: Նորա ոտի տակն են մտում
ահագին անտառներ, սարեր ու ձորեր, սրաթև արձիւներ,
անձրևառ ամպեր: Բայց ավազս, որ մի բան շատ է խան-
գարում նորան. անսանձ քամին այստեղ էլ իւր շարու-

Թիւնը յայտնում է նա օղի մէջ աւելի է նեղացնում մարդուն, քան թէ ծովումը. քշում, տանում է նորան, ուր որ կամենում է, — կարծես մարդուն բանի տեղ է հր նում, և մինչև այսօր մարդը դեռ ևս է կարողանում օղի մէջ կառավարուիլ քամու հետ: Բայց հաւանական է, որ նա դորան էլ մի ճար գտնէ.

Շէն և գիւղ:

Թէ շէնում և թէ գիւղում շատ գիւղական աներ են լինում: Շէնում աները շատ են լինում և ունենում են իրանց համար մէկ կամ մէկ քանի եկեղեցի: Գիւղերում աները քիչ են լինում և ունենում են միայն մի հատ հասարակ եկեղեցի: Թէ շէնում և թէ գիւղում փողոցներ քիչ են լինում և եղածն էլ նեղ ու ծուռումուռ: Հայ գիւղերի աները փոքր են. առհասարակ գիւղացին իւր խրճիթի մի մասը գետնի տակն է շինում և շատ անգամ պատերն էլ հասարակ ցեխիցէ դնում: Քարէ աներ քիչ է պատահում գիւղերում: Գիւղացին իւր խրճիթի կուրը ծածկում է հողով: Գիւղերում կան կալապաններ, կալեր, ա նասունների սրահներ, պարտէզներ և այգիներ: Այգիները սովորաբար ցանկապատ են լինում: Գիւղի փողոցներում քեզ կրպատահի գիւղացին սայլն դիւին նստած, մի ճիւ պոտ կամ մի երկար մտրակ ձեռին՝ իւր եզն ու դոմէշը քշելիս. շատ անգամ նա քեզ կրպատահի գերանդին ու սին, շինը կամ մանգաղը գծտկամիջին, կամ հունձ գնալիս, կամ հնձից գալիս, հողը հերկելիս կամ ցաք անելիս, իսկ ձմեռները նոյնպէս սայլերով բեռը կրելիս: Գիւղի և շէնի բնակիչները գլխաւորապէս պարապում են երկրագործութեամբ և անասնապահութեամբ: Բայց կան այնպիսի շէ-

ներ, որոնք աւելի բարձրակարգ են և շէնին շատ դործարաններ. այդպիսի շէները կոչվում են գիւղաքաղաքներ: Գիւղաքաղաքների տներն աւելի զեղեցիկ են. այնտեղ բացի ցեխապատ աներից շատ քարաշէններ էլ կարելի է տեսնել:

Քաղաք:

Ամեն մէկ նահանգում կան շատ գիւղեր և շէներ, բայց նահանգական քաղաքը մէկ է: Քաղաքի աները քարէ են կամ փայտէ, որոնք ծածկուած են հողով, տախտակով կամ երկաթով: Այնտեղ չը կան ոչ կալեր, ոչ կալապաններ, բայց շատ կրպակեր կան. աների առաջ ոչ թէ ցանկ է քաշած, այլ պատնէշներ, կամ վանդակապատ է արած: Մեծամեծ քաղաքների փողոցները քարած են և նորանց երկու կողմից ուղայատակ են արած: Քաղաքներում լինում են հրապարակներ և մեծ ու փոքր փողոցներ: Փողոցներում քեզ կրպատահեն զանազան տեսակ կառքեր, որոնցով մարդիկ ման են գալիս: Քաղաքում մի քանի եկեղեցի է լինում. նորանցից մինը կոչվում է Մայր եկեղեցի: Քաղաքի բնակիչները պարապում են արհեստներով, վաճառականութեամբ և ծառայութեամբ: Կան այնպիսի քաղաքներ, որոնց շրջակայքում գտնվում են շատ դործարաններ:

Չանազան տեսակ քաղաքներ կան դաւառական, նահանգական և արքայանիստ: Արքայանիստ քաղաքները կոչվում են Տոյրաքաղաքներ: Ռուսաստանը երկու մայրաքաղաք ունի՝ Պետերբուրգը և Մոսկվան: Քաղաքը բնակվում է Պետերբուրգում:

Չարմանալի մշակ:

Չունչում է բաղմամբ ստանալ մեքենան.
Շատ լիսեռներ և անիւներ հազար կան,
Որ չըսկ-չըսկում են ու ճում:

Բայց մարդիկ չեն նորանց շարժում:

Շողին գերբնական հրամանով
Շարժում է բոլորն շապով:

Նա կարում է, նա գործում,

Բուրդ, բամբակ, փուշ է մանում:

Շողին փող էլ է կարում,

Գերաններ է սղոցում

Եւ ապակիքն է տաշում:

Նա կաթնից իւղ է հանում,

Կարծր պողպատն է յղկում:

Մարդը և Հրէշը:

Շատ տարի առաջ՝ հին ժամանակը,

Երբ հրաշքներով լի էր աշխարհը,

Իւր ամուսինով և զաւակներով

Ազրում էր մի մարդ իւր առուտուրով:

Ուրախ ու զուարթ էր նորա կեանքը,

Պատճառ, միշտ ոսկով լի էր քսակը:

Բայց յանկարծ բաղար երես դարձրեց,

Եւ մեր խեղճ մարդը բոլորն էլ կորցրեց:

Ուրախ կեանք ու փառք ու հարստութիւն,

Եւ նոցա հետ էլ քաղցր ազողջութիւն:

Ընկաւ անկողին, խիտո հիւանդացաւ,
Ոյժ և զօրութիւն նրանից հեռացաւ:

Չէր կարողանում ոտի վրայ կանգնել,

Մինչև որ նորան իւր կինը չ'օգնէր:

Տժբախտ — տարաբաղո նորա խեղճ կինը

Ստիպուեց կերակրել այժմ իւր տունը:

Գիշեր ու ցերեկ պէտք է աշխատէր,

Որ իւր որդոցը սովից ազատէր:

Ամիս ամիսի վրայ այսպէս անցկացաւ,

Վերջապէս կինը խպառ ճանճրացաւ:

«Ի՞նչ ես վայր ընկել», ասում էր մարդուն:

«Գլխի ցաւ դառել, խլել ես իմ քուն:

Միչև երբ պէտք է այսպէս չարչարուիմ,

Կեանքս մաշելով ես քեզ կերակրեմ:

Վեր կաց, մարդ ես, դնա՛, զլուխդ քարին տուր,

Եւ որդոցդ համար ճարէ կերակուր:

Պատասխան տուեց խեղճ հիւանդ մարդը.

— Բաւական է ինձ իմ դառը վիշտը.

Քանի ունեի, երբ բան խնայեցի,

Առողջ ժամանակ երբ ծոյլ մնացի:

Իսկ այժմ աղքատ եմ և մարմնով տկար,

Խղճա՛, մի՛ տանջեր դու ինձ անդադար:

Բայց կինը երկար էլ չըհամբերեց զայն զուր

Եւ հիւանդ մարդուն տանից դուրս արեց:

«Գնա՛, ուր կուգես, գլխիցս հեռացիր.

Դու իմ խեղճ անձը լաւ չարչարեցիր:

Ինչքան և կուգէ լաս ու աղաչես,

Ել տուն չեմ թողնիլ, քանի աղքատ ես:

— Դա՛ւ, ապաց մարդը ճայտով տխրագին

Կերթամ, կըկորչեմ, ո՛վ դու անգութ կին:

Կտոր հաց, գոնեան, աճեր, հետո առնեմ, այնչ
 Որ ճանապարհին քաղցած չմեռնեմ: և յՆ
 յմերմայ լայն լատ Եւսմարողայ զձ
 զձնցո՛ւ զԲ: Կոյ մագոմ զո ձեմի՛Ս

Ահնը զուրս բերեց, տուեց երկու հաց,
 եւ մեր խեղճ մարդը հեռացաւ, զընաց.
 Իւր շար բաղտիցը գանգատ անելով,
 Թողեց քաղաքը անհաստատ քայլով:
 Ինքն էլ չգիտէր թէ ուր էր գնում,
 Միայն միշտ առաջ քայլում էր տրտում.
 Վերջը դադարելով՝ մի քարի վերայ
 Նստեց՝ որ սակաւ մի հանգստանայ:

Այնտեղ նկատեց, որ ճանապարհին,
 Նրանից ոչ հեռու, ընկած էր գետնին
 Մի մագից հիւսած երկար սև պարան,
 Որ նա վերառաւ, ասելով այս բան.
 Պա ինքն ըստ ինքեան մի չնչին բան է.
 Բայց խեղճիս համար շատ թանկագին է:
 Այսպէս ասելով պարանն փաթաթեց,
 Եւ իբրև թանգ բան ծոցու մը պահեց:
 Յետոյ սակաւ ինչ հացով ու ջրով
 Իւր տկար մարմնին զօրութիւն տալով,
 Նորից վերկացաւ և կամաց քայլով
 Սկսեց առաջ գնալ իւր ճանապարհով:

Այդպիսով անցաւ նա բաւական տեղ,
 Մինչև որ հասաւ մի աղքատիկ գեղ,
 Ուր անց կենալով տեսաւ շատ հաւեր:
 Նոցանից մինը հանդարտ նստած էր
 Կիտած աղբի վրայ և ձու էր գնում,

Եւ մեր խեղճ մարդը դրեց իւր մտքում,
 Որ բռնէ նորան ու հետը տանէ,
 Մի քանի շահով քաղաքում ծախէ:

Ահա այդ մտքով նա կամաց կամաց
 Զու դնող հաւին զգոյշ մտա գնաց.

Բայց հէնց նորա կողմն իւր ձեռը մեկնեց,
 Յանկարծ թռաւ հաւը և մէկ ձու թողեց:
 Իսկոյն վերառաւ թողուծ ձուն մարդը,
 Դրեց դրպանը, օրհնեց իւր բաղտը.
 — Էհ, փառք Աստուծոյ, արաց ինքն իրան.
 Այս մէկ հաւի ձուն, սա էլ է մէկ բան:

Եւ արաջ գնաց մի կարծ ժամանակ,
 Վերջապէս տեսաւ մի փոքրիկ գետակ,
 Որ զուրս էր բղխում մօտիկ անտառից,
 Մերթ հանդարտ գնացրով, մերթ փրփրալից:
 Յոգնած, վատտակած, մեր մեղաւորը
 Շատ ուրախացաւ, երբ տեսաւ ջուրը.
 Իսկոյն մտա գնաց, որ պարզ ցուրտ ջրով
 Փոքր ինչ հովանայ, մէջ՝ լոգանալով:
 Զրի աւազոտ սփերի վերայ
 Նստոտած էին մի քանի կրիայ.
 Սօտեցող մարդուն երբ նոքա տեսան,
 Շտապով վազեցին, ջուրը թափուեցան:
 Միւսների պէս շուտ հասանել ջրին
 Զըյաջողուեցաւ նոցանից մէկին:
 Մարդը մտա գնաց վերառաւ նորան,
 Իւր դրպանի մէջ տուեց բնակարան:
 Իսկ երբ լողացաւ, հազաւ շորերը
 Ու յետոյ գնաց դէպի անտառը,

Որ շատ հեռու չէր, և քիչ ժամի մէջ զմեզ
Արդէն գնում էր խիտ անտառի մէջ:
: Բայց ինչպէս ինչպէս ինչպէս ինչպէս ինչպէս
բանալ բանալ ամ ինչպէս ինչպէս ինչպէս
բանալ բանալ ամ ինչպէս ինչպէս ինչպէս

Ես ալ քիչ, թէ քիչ, վերջապէս նստեց
Մի աղբիւրի մօտ և շատ մտածեց, Եւ ճշգրտեց
Թէ ինչպէս անէ, որ իւր խղճալի աստղով սփռուի
Անբախտ դուրսիւնն ուղղէ մի կերպի:
Յանկարծ զըզպաց բոլոր անառը,
Թնդաց արտնայ հովետ ու լեռու, ա՛յ ինչպէս
Եւ հանդէպ լերան սև ու մութ այրից
Դուրս եկան մի հրէշ, որ հին դարերից
Բնակվում էր այնտեղ և սկանում, լափում,
Ով այրի մտով անցնել չէր վախում:
Ահա այդ շրէշը դուրս եկաւ այրից
Եւ խեղճ մարդու վրայ գոռաց հեռուից.
Պարով քեզ, բարով, դու համեղ կտոր,
Որին կընդունէ իմ պատուական փոր.
Արդէն կըլինի մի ամբողջ ամիս,
Որ էլ չեմ կերել մարդու անոյշ միս:
—Այդ ի՞նչ խօսքեր են, դարձել զազան,
Դու յանդգնում ես ասել ինձ այդ բան.
Ապա այդ տեղ կաց և դու կըտեսնես,
Ո՛ւր կը շարտեմ մարմնիդ երկու կէս:
Ասաց և անվախ մօտ գնաց շրէշին
Եւ խիտ բարկացած նայեց երեսին:
Պէ՛տ որ մինչև այժմ զոռնեց զտղանը—
Չէ համարձակուել անել այդ բանը
Ինձ, որի ձեռից դեռ մինչև այսօր

Ազատ չեմնացել որչա՛ մէկ մեղաւորս՝ ասիս) —
Բայց որովհետև մեծ մեծ բրդով եմ, ասիս) —
Արի մեր ոյժը փորձենք, դու և ես իրաւա զմ
Ե՛կ գտնուեալներ, և ով որ յաղթուի մրգա՛Մ
Թող նա յաղթողին կերակուր լինի:“
— Թէպէտ այդ բանում ես քեզ կը յաղթեմ,
Եւ մինչև վերջ գետնում կըլսեմ,
Բայց քեզ կարող եմ ևս աւելի
Հասարակ կերպով յաղթել, զարշնել:
Պէ՛տ, համաձայն եմ, ցոյց տուր շնորհքը
Եւ խեղճ և եթ կատարէ խօսքդ:“
— Ի՞նչ ես շատ շտապում, ասաց նրան մարդը,
Երեք բան կանեմ, թէ կանես հատը,
Այն ժամանակ ես քեզնից յաղթուած եմ,
Իսկ եթէ չանես, դու խղ կը շարդեմ:
Մէկ մազ ես հանեմ, մէկը դու հանե,
Չափենք ու տեսնենք ում մասն երկայն է,
Եւ ով աւելի երկայն մազ ունի
Թող նա մեր մէջը յաղթողը լինի:
Թէ որ կարող ես ինձպէս չոր քարից
Գոյն գոյն ջուր քամել, դու յաղթել ես ինձ:
Եւ ում մարմնու վրայ մեծ միջատ գտնուի,
Թող նա գլուխը միւսի ջախջախի:
Պէ՛տ,“ ասաց շրէշն ու մի մազ հանեց
Եւ ուրախ ուրախ մարդուն դէմ արեց:
Ա՛յդ է՝ ասաց սա— և հանեց ծոցից
Գտած պարանը հիւսած սև մաղկի:
Շրէշն երբ տեսաւ երկայն պարանը,
Ահեց: զարմանքից բաց մնաց իրանը,
Բայց խեղճ և եթ նորից սիրտ առաւ

Ու խիստ կատաղած մէկ քար վերառաւ տարմ
 եւ երկու ձեռով այնպէս պինդ սեղմեց, որ ըստ
 Որ աւազի պէս նորան փշրտեց: Եւ զմէջ իցավ
 Մարդն էլ իւր կողմից մէկ քար բարձրացրեց
 եւ Հրէշից ծածուկ գրպանից հանեց, ամ ըստ
 Հաւից խրած ձուն, և հէնց որ սեղմեց,
 Իսկոյն երկու գոյն հիւթը դուրս ծորեց:
 Պէտք երկու փորձով—կանչեց Հրէշը—
 Դու ինձ յաղթերիր, ցոյց տուր ուրիշը:
 Մարդը դուրս հանեց գրպանից կրիան
 —Ահա միջատս, ասաց, դարչ գազան:
 Յոյց տուր ինձ իսկոյն սրա հատը, տեսնեմ,
 Թէ չէ յիմար գլուխդ երկու կէս կանեմ:
 Ուր ես փախչում, էյ, չէ, կաց, սիրելի,
 Կաց, որ ընդունես մահ սարսափելի:
 Բայց լաւ իմացիր, ուր կ'ուզէ գնաս,
 Երբէք ինձանից չես մնալ անվնաս:

Իրաւ որ Հրէշը, ուստիկ զարմացած
 Մարդու արարքից, իսկոյն փախաւ գնաց:
 Սա էլ այն կ'ուզէր: Ուրախ մտաւ այրը,
 Անցաւ մէկ ծայրից մինչև միւս ծայրը,
 Տեսաւ լի արկղեր ոսկով, արծաթով,
 Գոյն գոյն ակներով, մարգարիտներով.
 Ախոռների մէջ սիրուն ձիաններ
 Պատրաստ էին նրա ամեն չարութեան ընդ:
 Նա էլ ժամանակն զուր չըկորցրեց,
 Գտած զանձերը ձիերին բարձեց,
 Դուրս եկաւ այրից, փառք տուեց Աստուծոյ,
 Եւ պատրաստովում էր դառնալ զհպի տունը:

Երբ յանկարծ տեսաւ հեռուից Հրէշին, ըստ
 Վազելիս դէպ այր, մի աղուէս ուսին: Եւ ըստ
 իր սրտի զգաց սոսկ զայն զայն:

Բայց թող դեռ պատմեմ, թէ ինչպէս եղաւ,
 Որ Հրէշը յանկարծ կրկին յետ դառաւ:
 Մարդուց փախչելով, կարճ միջոցի մէջ,
 Հասաւ հեւալով մինչ անտառի վերջ,
 Ուր մի կալ աղուէս պատահեց նորան
 Եւ գուխ տալով՝ ասաց նա այս բան.
 Պարտով քեզ բարով իշխան ահաւոր,
 Դու մեր անտառի հզօր թաղաւոր.
 Բայց ի՞նչէ, ասա, այդպէս տրտում ես.
 Խնդրում եմ վիշտ ծառայիդ յայտնես.
 Դուցէ կարող եմ մէկ բանով պէտք զալ
 Եւ քո տրամու թեան շուտով վախճան տալ:
 Հրէշը կարճ կերպով մի քանի խօսքով
 Պատմեց աղուէսին, թէ ինչ փորձանքով
 Ստիպուած է փախչել, թողնել տուն ու տեղ,
 Յաղթուած մի մարդուց իրանից զօրեղ:
 Պէտք ինչ եմ լսում, կանչեց աղուէսը,
 Թոյլ, անզօր մարդուց ո՞նց պիտ' քեզպէտք
 Փախչե՞ք վախենայ, թողնէ տունը, գնայ.
 Ասա, ի՞նչ կասէ, ով այդ իմանայ:
 Հաւատո՞ւ ինձ, Տէր, նա քեզ խաբել է.
 Իւր հնարքներով աչքըդ կապել է.
 Ե՛կ, դու ինձ լսիր, իսկոյն յետ դարձիր,
 Ձեռք ընկած որսը դուր մի՛ կորցնիր:
 Քանի դեռ ուշ չէ, շուտ արա՛, զնանք,
 Գիտեմ պատուական ընթրիք կուսնանք:

Շատ ցանկանում եմ մարդու միս շուտել,
Պատճառ, այս ոտքս մարդիկ են կտորել:

Աղուէսի խօսքերն Հրէշը լսելով
Իսկոյն յետ դարձաւ և արագ քայլով

Վազեց դէպի այր: Բայց ճանապարհին

Աղուէսն յետ մնաց և խնդրեց Հրէշին

Որ յետ չըթողնէ իւր կաղ ծառային:

Շատ ծանր բեռ չէ, շալակէ ուսին:

Այդպէս շալակած—ինչպէս փոքր առաջ

Արդէն ասացի—Հրէշը քաջ քաջ

Եւ արագաքայլ դէպ այրն էր վազում,

Ուր մարդը կանգնած նրան էր սպասում:

Նա մէկ բողբոջում իւր կարուկ խելքով

Արդէն որոշեց, թէ ինչ հնարքով

Այս երկրորդ անգամ ազատուի Հրէշից,

Եւ այս պատճառով դռնեց հեռուից

—«Ս' յ դու խաբերայ, անպիտան աղուէս,

Այսօր ինձանից մահըդ կրկրես:

Հաւանդումս քեզ որ բռնեցի,

Այն պայմանով միայն կեանքդ խնայեցի,

Որ դու ինձ համար երկու հրէշ բերես,

Դու էլ խոտացար: Այժմ, սեւերես,

Այսքան սպասեցի, միայն մէկն ես բերում:

Դա առանց քեզ էլ ինձ էր պատկանում:

Հրէշն երբ լսեց մարդու խօսքերը,

Բի՛ղ բի՛ղ կանգնեցան նորա մազերը,

«Խորամանկ աղուէս, որոտաց, մեռի՛ր»

Դու միայն այն մարդով ինձ պատեղ բերիր,

Որ երկրորդ անգամ սորա ձեռը մատնես,

Որից մէկ անգամ հազիւ պրծայ ես»

Ասաց ու բռնեց աղուէսի ոտից

Եւ սաստիկ ուժով նետեց իրանից,

Իսկ ինքը փախաւ: Մարդն ազատուեց,

Ընկաւ ծնկան վրայ, Աստուծոն փառք տուեց:

Յետոյ վեր կացաւ այնպէս ուրախ զուարթ,

Կարծես թէ երբէք չէր ցաւել մի մատ,

Բարձած ձիաններն գտած գանձերով

Իրարու կապեց և ուրախ սրտով

Հեծաւ ձիու վրայ ու կամաց կամաց

Առաջ քշելով՝ դէպի տուն գնաց:

Արդէն ծածկել էր սև վարագոյրը

Ննջող երկրի վրայ մութը գիշերը,

Երբոր հասաւ տուն մեր հարուստ հսկան,

Ծեծեց տան դուռը և կանչեց կնիան:

«Ո՞վ ես, ս՞՞՞ լսուեց զրան յետեւից:

—Ես եմ, բաց դուռը, կանչեց նա զրոյից:

Բաց արա՛, կին իմ, մեղք են ձիաններն,

Բաց, որ վեր բերեմ ոսկու բեռներն:»

Ոսկու անունը կինը որ լսեց,

Բաց արեց դուռը, մարդու վրայ վազեց,

Փաթաթեց նորան իւր կուների մէջ

Եւ համբոյրներին չէր երևում վերջ:

Մարդը ներս տարաւ բերած գանձերը,

Լցրեց նոցանոց իւր սենեակները,

Եւ այնուհետեւ շատ շատ տարիներ

Բազմ ու խնդութիւն նրա տան պակաս չէր:

չունենրի տեղը կտրուեցաւ, նորանք խումբ խումբ հաւաքուեցան, միտք արին, վերջապէս որոշեցին ու սկսեցին կրկնաւորով թռչել բարձր սարերի, խորխոր ձորերի և կապոյտ ծովերի վերայով դէպի տաք երկիրները: Մնացին միայն մի քանի թռչուններ, բայց նորանք էլ մօտեցան մարդկանց բնակարաններին:

Չմեռը տեսաւ, որ թռչունների յետևից չէ կարող հասնել, գազաններին ձեռք առաւ: Ձիւնով ծածկեց դաշտերն ու անտառները, ծառերը զարդարեց սառցային կեղևով և մինը միւսի յետևից ուղտրկեց իրան սառնամանիքները: Գալիս են սառնամանիքները մինը միւսից չար, գալիս են և թռչկոտայով անցնում են ծառից ծառ, ամեն բան ճայթում, ճրճուցնում ու գազաններին վախեցնում: Բայց գազանները չ'վախեցան. նորանցից մի քանիսը հաստ քուրքերի մէջ էին կոլոլուած, միւսներն էլ մտան իրանց խոր յորջերի մէջ. սկիւռը իւր խոռոչում ընկող է կռծում. արջը քարայրի մէջ իւր թաթն է ծծում. նապաստակը ցատքերով է տաքանում. իսկ ձիանները, կովերը, ոչխարները շատ վաղուց տաք գոմերի մէջ պատրաստի խոտը ծամում են և տաք ջուրը խմում:

Աւելի սաստիկ չարացաւ ձմեռը—դէպի ձկները դարձաւ: Սառնամանիքներ է ուղարկում մինը միւսից կատաղի: Նորանք գուարթութեամբ վազում, մուրձերով բարձր չըխկ—չըխկացնում, առանց գործիքի դետերի և լըճերի վերայ կամուրջներ են ձգում: Գետերը և լճերը սառան, բայց միայն երեսից. իսկ ձկները բոլորը ջրի խորքը գնացին. սառցային ծածկոցի տակ նորանք աւելի տաք էին ապրում:

Պէ՛հ, սպասիր, ասում է ձմեռը. հիմա ես իմ բոլոր բարկութիւնս մարդկանց վերայ կըթափեմ—և մինը միւսի

յետևից ուղարկում է միմեանցից աւելի սաստիկ սառնամանիքներ: Յրաութիւնից լուսամուտների ապակիները սառուցով ծածկվում են. սառը քամին խփում բաղխում է պատերին, լուսամուտներին, այնպէս որ տեղ տեղ գերանները ձեղքվում են: Բայց մարդիկը վառում են վառարանները, նորանց առաջ նստում, իրանց համար խղարիթ են թխում և ուտում ու ձմեռուայ վերայ ծիծաղում: Եթէ մէկին պատահում է դնալ անտառը վայտ բերելու, հագնում է հաստ քուրք ու տաք թաթմաններ և երբ ուղտրում է կաղինը բարձրուցածր անել—վայտ կտրել, դեռ քրտնում էլ է: Ճանապարհին, կարծես ծիծաղելով ձմեռուայ վերայ, կարավանները շարվում են. ձիաններից գոլորշի է բարձրանում, իսկ ձիապանները ոտով են դնում, ձեռները արորում են, ուսները թափահարում և ցուրտը զովասանում:

Ամենից աւելի ամաչեց ձմեռը, երբ տեսաւ, որ մինչև անգամ փոքրիկ մանուկները նորանից չեն վախենում. նորանք սղզաններով սղում են սառուցների վերայ, ձնագունտի են խաղում, ձիւնից սարեր են կանգնեցնում և նոցա վերայ ջուր ցանելով՝ դարձեալ ցրտին կանչում են. «Ն'կ, եկ, օգնի՛ր մեզ»: Չմեռը կատաղութիւնից մինի ախանջեցն է քաշում, միւսի քթիցը բռնում. նորանք գունատվում ու կապտում են ցրտից, բայց էլի վեր են առնում ձիւնը, տրորում, թռչկոտում, խաղում և սորանով նոցա երեսը տաքանում և կարմրում է ինչպէս արիւն:

Չմեռը տեսաւ, որ ուրքի չէ կարողանում յաղթել, բարկութիւնից լաց եղաւ: Երկնից նորա արտասուքը կաթկաթեց. . . երկի դարունը մօտեցել է:

Ինչ արեց ձմեռը ճոչուններին, գազաններին, ձկներին և մարդկանցը:

Փորրիկ դիւղացին:

Մի անգամ, ձմեռուայ ցուրտ եղանակին, եւ դուրս եկայ անտառից: Սաստիկ ցուրտ էր ճեմնում եւ, որ ծանր կերպով բարձրանում է դէպի սարը մի ճախ բեռնած ձի և նորա կապը բռնած քաշում է մի փորրիկ դիւղացի հասնալի ընթացքով: Նա հազած էր մեծ մեծ կոշիկներ, մի կարճ քուրք, իսկ ձեռներին հաստ բրձե թաթմաններ: — Բարով, բարեկամ: Պճանապարհդ գնա՛: — Ինչպէս տեսնում եմ, դու շատ բարկացկոտ ես. սրտեղեց եւ բերում այդ վիայոր: — Աննառից, յայտնի է, չե՞ս լսում, ահա այնտեղ հայրս կտրում է, իսկ ես կրում եմ:»

Ինչպիսի տղայ էր փորրիկ դիւղացին: Ինչի՞ նա այդպէս կոպիտ էր: Ինչպէս կր պատասխանէր քաղաքավարի տղան:

Նապաստակ:

Նապաստակը թփերի տակ ցատքերով, եւ թաթերը մինը միւսին խփելով, Ատում էր՝ Ա՛տուած իմ, այս ի՞նչ ցրտեր է: Ծառերն ու թփերը կարծես վիշտում է: Բայց միայն ծառերի հոգսը չեմ քաշում. թաթերս էլ ցրտիցը թմրում են, սառչում: Ա՛խ, ի՞նչ կը լինէր որ ես մարդ լինէի, ես էլ նորա նման արէիս հազնէի: Տաք խրճիթում նստած՝ տանախիկնոջս հետ, նրտաբանայինք մենք՝ ցատքերով յաւէտ: Կուտապը կուտէի եւ միշտ կաղամբով, եւ քաղցր գազարը — սիրով կոծելով: Զմեռը սենեակում լաւ կ'լինէր պառկել եւ փորրիկ թաթերս քորսոտ տակ մեկնել:

Մանկական յիշողութիւնից:

Գ. Գ. Լեկտերերի 29-ին:

Երկու օրից յետոյ նոր տարի է, այս պատճառով մեզ արձակեցին ուսումնարանից: Մենք հաղիւ կարողացանք վերջին դասերին համբերել: Գուրս գալուն պէս, ես ուրախ ուրախ վազեցի տուն: Մինչև յունվարի ութը մենք աղաւ ենք: Այս մեր ուսումնարանական տարուայ առաջին և ամենամեծ եռամսան էր: Սա շարունակուեցաւ ամբողջ չորս ամիս: Բայց այժմ դասից աղաւ ենք, այժմ պէտք է ուրախանանք, ձիւնէ խաղալիքներ շինենք, գնտակներ պատրաստենք և նորանցով խաղանք:

Զմերային երեկոյ:

Փոթորիկ ու մեզ երկինքն է պատում, ձիւնաբեր բուքը սաստիկ շառաչում, և մրմնջում է նա իբր երեխայ, և՛ իբրև դազան ահեղ մռնչում: Կամ խրճիթների հին ծածկոցի տակ՝ չոր ձորտներն է խըշխըշացնում, կամ իբրև մի հիւր դուրսը մնացած, այս, այն լուսամուտն ջրիկ-ջրիկ կացնում:

Զմերային առաւօտ:

Երեկ, տեսար, սաստից բուք էր, ամպ երկնքում մեզ էր շօջում. լուսինըն իբրև մի բիծ աղօտիկ ամպերի տակից նայում էր հեզիկ: Իսկ այսօր, նայիր դէպ լուսամուտը որքան պայծառ է երկնքի տակը. ձիւնի շերտերը արեւից փայլում և ամբողջ դաշտեր ցոլմամբ դարդարում: Թափանցիկ անտառն ողջամբ մերկացած, սեխն է տալիս հեռուում ձգուած, եղևնին նոյնպէս եղեամբ միջով, ժպտում է

քո դէմ իւր կանաչ տեսքով, առուն սառնացի տակից
խոխոջում, լուռ շքակալքը կենդանացնում:

Մանկական յիշողութիւնից:

Յունվարի 1-ին

Երեկ երեկոյեան մեր տանը շատ հիւրեր կային. նորանք սպասում էին, որ դիմաւորեն նոր տարուն: Ես մինչև տաններկու ժամն արթուն չ'մնացի և առանց շորերս հանելու՝ քնեցայ: Այսօր ես շատ վաղ վարժեցայ և գնացի իմ ծնողներին նոր տարին շնորհաւորելու: Համբուրելով նորանց ձեռքը, ես վազեցի բարի հօրեղբօրս սենեակը, շնորհաւորեցի նոր տարին և ցանկացայ նորան բազում օրութիւն և առողջութիւն: Հօրեղբայրս համբուրեց և տուեց ինձ մի գեղեցիկ պատկերազարդ գիրք: Նա ասաց՝ եթէ միշտ լաւ կաշխատես, այսպիսի ընծաներ շատ կ'ստանաս ինձանից: Ես շնորհակալութեամբ համբուրեցի նորա ձեռքը: Արքան բարի է իմ հօրեղբայրս. նա իմ փոքր քրոջս ու եղբօրս էլ չ'մոռացաւ ուրախացնել: Շուշանին ընծայեց մի գեղեցիկ տիկին, իսկ Վարեգնին մի փոքրիկ թմբուկ: Նա ուրախութիւնից այնքան խիեց թմբուկը, որ ձեռները թուլացան:

Այսօր ամենքն էլ ուրախ են և շնորհաւորում են միմեանց նոր տարին, փոխադարձ բազում օրութիւն ցանկանալով:—Մայրս հազցրեց մեզ նոր շորեր: Երեկոյեան մենք գնալու ենք հօրաքրոջս տուն: Ես գիտեմ, որ այնտեղ կրկնազանք, կ'երգենք և շատ ուրախութիւններ կանենք:

Դուք ինչպէս դիմաւորեցիք նոր տարուն եւ ինչպէս անցկացրիք նորա առաջին օրը:

Մայրենի լեզու:

Մայրենի՛ լեզու, մայրենի՛ բարբառ,
Ախորժ, ընտանի իմ հոգու համար՝
Առաջին դու խօսք ահանջիս հասած,
Դու սիրոյ քաղցրիկ առաջին յօղուած,
Մանկական լեզուիս թոթովանք արկար,
Հնչում ես իմ մէջ դու միշտ անդադար:

Գեղեցիկ լեզու, հրաշալի լեզու,
Այդ ինչպէս քաղցրը հնչում ես ինձ դու.
Կամիմ աւելի քաջ ծանօթանալ
Քո ձօն գանձերին, հոգով հայանալ.
Ասես թէ ահա կանչում էին ինձ
Պապեր ու հայրեր խօր գերեզմանից:

Հընչի՛ր դու, հնչի՛ր այժմ և յաւիտեան,
Մայրենի լեզու, բարբառ սիրեկան,
Արի՛, բարձրացի՛ր հնութեան փոշուց,
Դու իմ հայ լեզու, մոռացուած վաղուց,
Ըզգեցի՛ր նոր կեանք սուրբ դրուածներով,
Որ ամենայն սիրտ վառուի քո սիրով:

Ամեն տեղ փչում է Աստուծոյ շունչը,
Սուրբ է, այո՛, միւս այլ ձեւն ու ոճը,
Բայց թէ աղօթե՛լ, զոհանալ պէտք էր,
Իմ սրբօրիս սէրը յայտնել արժան էր,
Իմ երանական մտածութիւնքը—
Ապա կրկնուեմ իմ մօրս խօսքը:

Հայոց գինի:

Բաժակներ առնունք, եղբարք,
Ախ լէք լէք բաժակներ զինով,

Կարմիր ու ծերմակ զինին

Մեզ լինի անուշ համով:

Քերներիս տաններ անվախ,

Չէ՛ դա խառնած կամ խարզախ,

Նեկտար է և ո՛չ զինի,

Խրմէնք, մեզ անուշ լինի:

Արաքսայ ջրով ցողած,

Հայոց արևով հասած,

Հայոց աղջիկ է քաղել

Քրնբոյշ ձեռներով քամել:

Այս բերքն է Հայոց երկրին,

Հայաստան տրեկած Նոյէն,

Անմահ երկնային զինին

Նա խմեց, երբ իջաւ սարէն:

Այս անոյշ զինին խմողը,

Սրտէն թո՛ղ հանէ ոխը.

Ամէնքս էլ ասենք ամէն,

Որ շատ տայ մեզի ամէն:

Յունվարի 5-ին.

Այսօր երեկոյեան Քրիստոսի ծննդեան և մկրտութեան ճրագայոյցն է: Ես իմ ծնողաց հետ զնացի եկեղեցի, որ լիքն էր ժողովուրդով: Եկեղեցին լուսաւորուած էր հազարաւոր ճրագներով. Տիրացուքը և սարկաւազները քաղցր ձայնով շարականներ և երգեր էին երգում. քահանան պատարագ էր մատուցանում, մի ուրիշը կարգում էր աւետարանը, իսկ բոլոր ժողովուրդը աղօթում էր:

Ես էլ աղօթում էի: Ես մտաբերում էի իմ վարժապետի պատմածը, թէ ինչպէս Փրկիչը ծնուեցաւ ոչխարների այրի մէջ, ինչպէս հրեշտակը աւետիս տուեց հովիւներին, ինչպէս այդ հովիւներն եկան երկրպագութիւն տուին նորածին Մանկանը: Երեւի այն երկիրը, ուր ծնաւ Փրկիչը, մեր երկրից տաք էր, որ հովիւները կարողանում էին զիշերները դուրսը քնել: Իսկ մեզ մօտ ինչպէս ցուրտ է այժմ: Ճշմարիտ՝ յունվարը ամենացուրտ ամիսն է: Երկիրը սպիտակ քողով ծածկուել է: Ի՛նչքան լաւ կըլնի, եթէ վաղը գոնէ եղանակը մեզմ լինի:

Ի՞նչպէս կատարեցին ձեր եկեղեցում ծննդեան նախատօնաքը— Պատմեցէք Քրիստոսի ծնունդը:

Յունվարի 6-ին.

Արդէն քանի օր է, որ դեռի եզերքում Քրիստոսի մկրտութեան համար տեղ է պատրաստած: Այսօր կէսօրին, պատարագից յետոյ, բոլոր քահանայական դասը ժողովուրդների հետ մայր եկեղեցուց դեմից դէպի Յորդանան: Հանդէսը շատ փառաւոր էր:

Ճաշից յետոյ քահանան տիրացուի հետ եկաւ մեր տունը օրհնեց: Նա կարգաց աւետարանից, թէ ինչպէս Յիսուսը եկաւ Յորդանան գետը մկրտուելու, ինչպէս ընդունեց նորան Յովհաննէս Մկրտիչը, ինչպէս բացուեցաւ երկինքը և Աստուծոյ Հոգին աղաւնակերպ իջաւ նորա վերայ, ինչպէս լուեցաւ երկնքից Հայր Աստուծոյ ձայնը:

Մերստ տրորվում է, երբոր մտածում եմ, որ միւս օրը պիտի զնամ ուսումնարան. բայց իմ մայրս ասում է, որ եթէ միշտ ապատ մտնեմ, տօներն էլ այսպէս ուրախալի չեն լինիլ: Պէտք է խնայած, արդեօք շատ ժամանակ կայ մինչև բարիկենդան:

Պատմեցէք Փրկչի մկրտութիւնը: Նկարագրեցէք Ջրօրծնէքի նանդէսը:

ժամբանեցայի նի զի ն աղմուսն փետրվարի 14-ին.

Այսօր մեծ տօն է— Տեառնընդառաջ: Երեկոյեան հայրս կարդաց Աւետարանից այն տեղը, ուր գրվում է, [Թէ ի՛նչ պէս Միսէօն Երուսնին— Աստուածընկալը հանդիպեց Փրկչին տաճարում: Երբ հայրս կարդում էր, մայրս արտասուեց և ամենիս համբուրեց: Ես յետոյ երկար մտածեցի, [Թէ ինչ[՞] համար արտասուեց մայրս:

Չմեռը փոքր առ փոքր աւելի ձանձրալի է դառնում: Օրերը զգալի կերպով երկարեցին: Այսու ամենայնիւ արեգակը դեռ սակաւ է տաքացնում: Բայց այժմ այնպէս սաստիկ ցուրտ է, ինչպէս առաջ: Արեգակի հանդիպակաց տեղերում ձիւնները հալվում են: Երեւի գարունը մօտենում է:

Գ Ա Ր Ո Ւ Ն

Ակնկալութիւն գարնան:

Չմեռը դաշտերում չրկան ծաղիկներ. երկիրը ծածկել են ձիւնի հաստ շերտեր: Ծաղիկուկը ննջում են տաք ձիւնի տակին. երբ այս փոքրիկներն կըզարթնեն կրկին: Բայց միշտ չի լինիլ փոթորիկ, ցրտեր. մեզ մօտ կըգան նոյնպէս գեղեցիկ օրեր: Գարունն դաշտերի երեսից կանցնի, բոլոր բնութիւնն նորից կըզարթի: Նա կոտորատելով սառցակեղևներ, վերկառնի երկրից սառը ծածկոյներ. կարթնանան ծաղիկուկըն երկար խոր քնից. Գարուն է՞, կըլսուի ամենի բերնից:

Պասի առաջին երկուշաբթին:

Բարիկենդաններիս մենք շատ ուրախութիւններ աբխնք. խաղացինք, իւզաբլիթ կերանք: Ամենայն կողմից ու-

րախութեան ձայներ էին լսվում. . . . Այսօր էլ մարդիկ մեծ շարժողութեան մէջ են, բայց յայտնի երևում է, որ այդ շարժողութիւններն այն զուարթութիւնը չունին, ինչոր երեկ. ամենքը զգում են, որ այժմ պաս է: Մեղմ զանգահարութիւնը օրը երեք անգամ և փառաբանութիւնները եկեղեցիներում— ահա պասի միակ զարդարանքը: Մարդիկ համեստութեամբ օրը երեք անգամ ժամ են գրնում: Երեկ նորանք ուրախանում էին, այսօր աղօթում և պատրաստվում են հաղորդուելու:

Այժմ օրերն էլ փոխուել են: Օղի մէջ գարնաննշանները երևում են: Միջօրէի արեգակը բաւականին տաքացնում է: Կտուրներից բիւրեղեան շիթեր են կախվում: Զրնծաղիկը դեղնած խոտերի միջեց իւր գլուխը բարձրացնում է, ի՛նչքան ուրախալի է մտածել, որ զատկին երկիրը կանաչ խոտով ծածկուած կըլինի: Մենք միայն վեց շաբաթ ենք կարգալու, և օթներորդ շաբաթն ազատ ենք:

Գուր ինչպէս անցկացրիք բարիկենդանը: Ի՞նչ գիտեք դուք մեծ պասի մասին:

Մանկական յիշողութիւնից:

Ծաղկազարդ կիւրակի.

Ահա պասի վեց շաբաթն անցկացաւ: Երեկ մեզ ուսումնարանից արձակեցին: Երբոր տուն եկայ, հայրս հարցրեց, [Թէ երեկ ի՛նչ տօն էր: Ես այդ չգիտէի, բայց ինձ հասկացրին, որ շաբաթ օրը Ղազարոսի յարութեան տօնն էր. իսկ այսօր Քրիստոսի գալստեան տօնն է— Ես այս գիտեմ:

Այսօր մեր տանըցիք բոլորը, բացի մանուկները, շատ շուտ ժամ զնացին: Երբ մայրս վերադարձաւ տուն, ձեռքին

ուռ ունէր: Մենք զեռ անկողնի մէջ էինք: Մայրս ուռով
մեզ կամաց խփեց և ծիծաղելով ասաց. «Արեւացէք,
այսօր ովոր շուտ վերկենայ, շնորհքով տղայ կը լինի»: Մենք
ամենքս տեղներըս վերթուանք: Մայրս համբուրեց ամենիս
և մի մի ուռ տուեց:

Տես, ի՞նչ գեղեցիկ է: Ուռի վերայ բրդոտ կոկոններ
գառնուկներ կան. — սա դարնան նշան է. երեւի շուտով
ծառերի ծաղիկներն էլ կը բացուին:

Այսպէս անցկացրիք դուք ծաղկազարդ կիւրակին: Ի՞նչ տօն է
կատարվում այդ օրը:

Հրակեր գարնան:

Գարուն, դու գարուն, սիրուն եղանակ,
Արի՛, մօտեցի՛ր, ուրախ ժամանակ.
Քեզ հետ մեզ համար բեր հազար տեսակ
Բարիք բնութեան. — վուշ, պտուղ, ցորեան:

Աւագ Հինգշաբթի:

Այսօր ես խոստովանուեցայ: Ես երկիւղով մօտեցայ
քահանային, չոզեցայ նորա առաջ և խոստովանուեցայ
իմ երեսխայական պակասութիւններս: Քահանան խրատեց
ինձ, և երբ ես խոնարհաբար խոստացայ, որ կաշխատեմ
միշտ աշխատասէր, բարի և ճշմարտախօս լինել, նա ձեռքը
դրեց իմ գլխիս և Քրիստոսի անունով օրհնեց ինձ:

Պատարագը սկսուեցաւ, բայց վարագոյրը դեռ ծած-
կած ունէր սեղանը և քահանան կարդում էր այդ օրումս
աղօթքը: Եկեղեցին լիքն էր մարդկանցով. նորանք բոլորը
աղօթում էին: Ես էլ աղօթում էի. ես աղօթում էի, որ

Աստուած ինձ կարողութիւն տայ կատարելու իմ խոստ-
մունքներս: Ես զիտեմ, որ խոստունը չ'կատարելը մեծ
պակասութիւն է: Քահանան վերջացրեց աղօթքը: Յան-
կարձ վարագոյրը բացուեցաւ. սարկաւագները և դպիրները
գեղեցիկ ձայնով երգել սկսեցին: Սրբութիւնը վերաբերե-
ցին ժողովուրդի միջով: Հաղորդութեան ժամանակ սարկա-
ւագը երգեց. «Երկիւղով և հաւատով առաջ եկէք և
սրբութեամբ հաղորդուեցէք»: Ես խոնարհութեամբ և
երկիւղով մօտեցայ սեղանին և հաղորդուեցայ: Գնացում
գնացում Այսօր ես ամբողջ օրը չեմ վազել, այլ նստած էի
տատիս մօտ և սաղմոս էի կարդում:

Աւագ ուրբաթ գիշեր մենք զնացինք սգին: Քա-
հանան կարդաց եկեղեցում, թէ ինչպէս էր աւանդում
մեր ծրիկը և ր աշակերտներին իւր վերջին պատուէրները,
և թէ ինչպէս զգում էր, որ ինքը արդէն մատուած է և
պէտք է բռնուի: Իզուր չէր, որ ամեն մի աւետարանից
յետոյ դպիրները ողբաձայն երգում էին. . . վերջին ա-
ւետարանը կարդացին, ուր գրուած էր, թէ ինչպէս չար-
չարեցին Քրիստոսին անգութ հրեաները:

Այս գիշեր տաններկու գրուեալ աւետարան կարդա-
ցուեցաւ իհարկէ դժուար էր կանգնել այդքան երկար,
բայց ես կանգնեցայ:

Ա՛յդպէս հաղորդուեցար և դուք: Ա՛յդպէս զնացիք դուք սգին:

Աւագ ուրբաթ:

Երեկոյեան.

Այսօր Քրիստոսի թաղման օրն է և մենք զնացինք
եկեղեցի: Ժամերգութիւնը դեռ չէր սկսուել: Ես սկսեցի
պտրտել եկեղեցու շուրջը: Շատ պայծառ օր էր. արեգակը

երեկոյեան վերջալուսի ճառագայթներով փայլեցնում էր եկեղեցիների զմեռեթները: Թռչուններն ուրախ ձգորախ թռչկոտում էին եկեղեցու հուռի վերայ, և երեկոյեան վերջալուսի տակ մեղմօրէն ծլլացնում էին: Չնայելով այս բոլորին, ես հարձեա տխուր էին. այսօր մեր Փրկչի թաղման օրն է. եկեղեցու մէջ դրած է Քրիստոսի դագաղը, որի չորս կողմը հանդարտ այրում են մոմերը և իրանց շուրջը կապագոյն շառաւիղներ են արձակում. կարծես նորանք էլ տխուր են: Միայն ուրախալի է լսել, ինչպէս բարի Յովսէփը սուրբ հոռւով պատեց մեր Փրկչի մարմինը և չ'թողեց նորան չարագործների ձեռքը:

Ժամերգութիւնից յետոյ մենք յետ դարձանք տուն: Ճանապարհին տեղ տեղ դեռ ևս ձիւն էր երևում, բայց շատ տեղերում էլ արդէն հալուել էր: Հայրւած տեղերը կանաչ նորափթիթ խոտով ծածկուել էին: Պարտեզներում էլ հոտաւէտ փոքրիկ մանուշակն արդէն բաց էր արել իւր կապոյտ աչերը: Ծառերի կոկոնները ուռել ու լլուել էին, իսկ նշենիները արդէն քանի օր է զարդարում են այգիները իրանց սպիտակ ծաղիկներով: Ահա մերձակայ ձորում խոխոջում է ձիւնի ջրերից գոյացած առուակը: Գեղեցիկ արև, գործի՛ր ջանասիրութեամբ. մի՛ մոռանար, որ երկու օրից յետոյ դատիկ է լինելու:

Պատմեցք, ինչպէս գնացիք դուք եկեղեցի:— Ի՞նչ յառաջադիմութիւններ է արել դարունք:

Գարնանային ջրեր:

Դեռ սարերում ձիւն է փայլում. ջրերով բայց գարուն է. այդ պատճառով

Ամեն կողմից ջուր է հոսում, Բոլոր բնութիւնն արթնացնում:

Ամեն կողմից ջուր է հոսում, Մեղմ խոխոջում ու կարկաչում, Ուրախութեան փրփուր բերնին Քաղցր աւետիս է մեզ բերում:

Նորեկ գարնան աւետարեր ենք մենք եկել, ո՛վ մանուկներ. Նա ուղարկեց մեզ իւր առաջ. Եկաւ դարուն, եկաւ ծաղկած:

Սուրբ Յարութիւն:

Չատիկ շաբաթ՝ երեկոյեան եկեղեցում հանդիսով տօնուեցաւ Սուրբ Յարութեան ծրագալոյցը: Մենք երեկոյեան ժամից յետոյ դարձանք տուն և լուծեցինք պասներս— թաթախուեցանք: Եօթը շաբաթ պահելուց յետոյ ինչքան ուրախալի էր ձեռքիդ ունենալ կարմիր ձու և նորանով թաթախուիլ: Սեղանի վերայ դարսած էին զանազան տեսակ կերակրեղէններ, բացի մեղէնից, որովհետև այս երեկոյ նաւակատիք էր: Հացն ու տեղուց յետոյ ես շուտ քնեցայ, բայց խնդրեցի մօրս, որ

ինձ էլ արթնացնէ առաւօտեան ժամին ներկայ գտնուելու:

Կէս գիշերին մայր եկեղեցու զանգակը որոտաց: Ե նորա ձայնից անձամբ զարթեցայ: Ժամի մէկն էր, երբ միւս եկեղեցիներն զանգակներն սկսեցին մեղմաբար զողանջել: Մենք դուրս եկանք տանից: Փողոցները շատ մութն էին, բայց եկեղեցին հազարաւոր ճրագներով փայլում էր: Սկեղեցում այնքան ժողովուրդ կար, որ մենք հազիւ տեղաւորուեցանք: Ժամերգութիւնն սկսուած էր, ես անչափ ուրախացայ, երբ սարկաւազները երգեցին քաղցր ձայնով. «Քրիստոս յարեաւ 'ի մեռելոց, մահուամբ զմահ կոխեաց: և յարութեամբ իւրով մեզ զկեանս պարգևեաց»: Ահա իսկապէս ամենամեծ տօնը:

Պատարագը վերջանալուց յետոյ մենք վերադարձանք տուն: Արդէն լոյս էր: Ես շտապեցի համբուրել իմ հօրն ու մօր ձեռքը, կրկնելով ինձ շատ սիրելի խօսքը՝ Քրիստոս յարեաւ 'ի մեռելոց: Նորանք ինձ համբուրեցին: Ապա ես մօտեցայ իմ փոքրիկ եղբօրս ու քրոջս և մենք քաղցրութեամբ համբուրուեցանք:

Մի քանի ժամից յետոյ եկաւ քահանայն անուանուի Տեա: Նորանք օրհնեցին մեր տունը և երգեցին Քրիստոսի հրաշափառ յարութիւնը:

Ես և եղբայրս դուրս եկանք, որ գնանք մեր բարեկամների զատիկը շնորհաւորելու: Ա՛խ, ինչպէս գեղեցիկ առաւօտ էր, փայլուն արևը սփռում էր իւր արծաթազոյն ճառագայթները: Մեր պարտեզն բոլոր նշենիները ծաղկեկէին. մանուշակը խոտերի մէջ փռուել էր ինչպէս մի կապտաւուն սփռոց և անուշահոտութեամբ քնում էր աշխարհս: Ահա միւս կողմից ծիրանի ծառերն էլ իրանց կիսաբաց

կոկոնների տակից համեստաբար ժպտում են: Ա՛խ, ինչքան պայծառ է օրը. բոլոր բնութիւնը կարծես զարդարուած լինի: Կռունկների երամներն ահա շղթայաձև ընթանում են փառաբանելով գեղեցիկ գարունը. իսկ նորանցից ցած, երկրի վերայ, մանուկները միասին ժողովուած ուրախ զուարթ ձու են խաղում: Ահա մատաղ գառների փոքրիկ հօտերն էլ մայելով շրջում են փողոցներում: Ամեն մարդ աշխատում է գառն ունենալ իրան տանը: Սա Չատիկի նշանն է: Հայրս գնեց մեզ համար մի գեղեցիկ գառը. ես նորան շատ եմ սիրում և նորաբոյս կանաչ խոտով կերակրում եմ:

Այսպէս անցկացրիք դուք Չատիկը: Ի՞նչ յառաջադիմութիւն է արել գարունը:

Քրիստոս Յարեաւ:

Ամենայն տեղ ուրախ խնդում,
Մարդիկ ամեն են աղօթում.

Արշալոյսն էլ շուտ բացուեցաւ . . .
Քրիստոս յարեաւ, Քրիստոս յարեաւ:

Դաշտերի ձիւնը հալուեցաւ.
Գետերի ջուրը բարձրացաւ.

Մօտիկ անտառն կանաչեցաւ . . .
Քրիստոս յարեաւ, Քրիստոս յարեաւ:

Ահա երկիրը արթնացաւ.
Դաշտը սիրուն զարդարուեցաւ.

Գեղեցիկազոյն գարուն եկաւ . . .
Քրիստոս յարեաւ, Քրիստոս յարեաւ:

Մարտի 16-րդ օր. Ն. Տ. 12.

Գարնանամուտ:

Քեզ ողջոյն զուարթուն,
 Առուգահասակ գարուն,
 Քեզ օղջոյն բիւր անբուն
 Տալիս է Հայոց տունն:
 Անուշաւանի սօսիք տերևով,
 Ծիտերն ծառից իրանց ծըռվողով,
 Օրհնում են գարի, երկնքի դեսպան,
 Դու ես մեր կեանքի պաշար ու պաշտպան:
 Երբ հեզիկ մօտեցար Մասիսի դաշտերին,
 Բքածին ամպերը տարազիր գնացին.
 Հին լեռը բացեց իւր խաւոտ կուրծքը,
 Քեզ կանաչ դիպաց սփռեց հովիտը.
 Սիրահար սոխակը իւր վարդի յետքից
 Վազեց Արարատ շենել իւր բունը . . .

Վերջին գարուն:

Գարունն է եկել նախշուն թևերով,
 Նախշուն թևերը պէսպէս ձևերով,
 Գոյն գոյն ծաղիկներ՝ կամիր ու սպիտակ,
 Վարդ, մելսախ, շուշան անուշ հոտերով:
 Երկինք ու երկիր քեզ տօնեն, գարուն,
 Ձի ես քան զամեն եղանակ սիրուն.
 Նա անձրև ցօղէ առատ ի վերէն,
 Դա օրհնել տայ քեզ եկեոր հաւերուն:
 Ոսկի արևը փայլէ քեզ վերէն,
 Կենսաբեր հովը փրչէ ՚ի լեռնէն.
 Ա՛խ, ազնիւ գարուն, եղանակ սիրուն,

Արդեօք դու ի՞նչ բաղդ բերիր ինձ Տէրէն:
 Գլխաքարչ երթամ ՚ի պարտէզ այգուն,
 Ախ ու վախ քաշեմ ես անդ օրն ՚ի բուն.
 Չ՛կայ ինձ հանգիստ, ցնձութիւն սրտիս,
 Ես վաղ եմ մոռցել զի՞նչ արդորր է քուն:

Մեռած-պատանքած գետնին կեանք տուիր,
 Տերեթամի ծառին ստուերախիտ արիր,
 Քեզ թռչնոց երամբ հանգէս կանչեցիր,
 Ինձ մենակ խեղճիս էսպէս մոռացար:

Առաջ գնա, գարուն, դէպ՛ հիւսիսն ՚ի խոր:
 Գնա՛, կանաչացուր դու անդ սար ու ձոր.
 Որոց անհամբեր քեզ կան՝ տուր բարև,
 Քո ուրախ գալստեամբ նոցա զուարճացուր:

Կուգաս զալ տարի, դու ինձ կու գտնես
 Ոչ ՚ի մեր այգին և ո՛չ ՚ի պարտէզ,
 Այլ անզարթ քընով հողե տակ պառկած,
 Գերեզմանաքար մի վրաս կու տեսնես:

Մեղու:

Հէնց օր դեղեցիկ գարնան հետ երևեցան առաջին
 ծաղիկները, իսկոյն մոմեղէն թագաւորութիւնից, հոտաւէտ
 մեղրախրճիթից դուրս թռաւ առաջին մեղուն: Նա թըռչ-
 կոտաց նորաբաց ծաղիկների վերայ և հարցրեց նորանցից
 տեղեկութիւն նորեկ գարնան մասին. «արդեօք շու-
 տով կրկանաչեն մարգագետինները, կրբացուին տերևաբեր
 կոկոնները, կրծողկէ՞ հոտաւէտ յամիկը:»

Ծիծեռնակ:

Խոտը կանաչում է, արևը փայլում,

Միժեռն զարնան հետ մեզ մօտ է թռչում .
 Գեղեցիկ արև եւ քաղցր զարուն,
 Իւր ծրլվելով է նա մեզ բերում:
 — Ինչ քեզ կուտ կրտամ, իսկ զու մեզ երգիր,
 Ինչ հեռու երկրում տեսար, լսեցիր:»

Մանկական յիշողութիւնից:

Մեռելոցք.

Զատիկ երկու շաբթի ծնողքս ինձ, քրոջս եւ կըքօս
 տարան հանգստարան: Այն տեղ, զերեզմանաքարերի տակ,
 հանգստանում են մեր ազգականներից շատերը, այնտեղ է
 եւ իմ քոյր Նղիսարէթը: Քահանան ներկայ էր: Հայրս
 օրհնել տուեց քրոջս զերեզմանը: Ինչքան խոտեր են կա-
 նաչել նորա փոքրիկ բնակարանի վերայ: Գերեզմանատունն
 էլ է նորոգուել: Ամեն կողմում ծաղկում են գեղեցիկ ծա-
 ղիկներ: Շատ գերեզմանների վանդակապատերի մէջ իրանց
 ազգականները զանազան ծառեր են տնկել: Գարունը չէ
 մոռացել հանգստարանն էլ գեղեցկացնել. ծառերը զար-
 դարուած են կանաչ տերևով. թռչունները նորանց վերայ
 թռչկոտում են եւ ծրլվելում. մինը ձգօտ է տանում,
 միւսը փետուրներ—երևում է, որ նորանք սկսել են իրանց
 համար բուններ շինել: Հանգստարանի միւս կողմում գիւ-
 ղացիք արդէն հերկում են իրանց վարելահողերը:

Ինչ է մոռելոցքը: Ինչ է արել գարունը հանգստարանում:

Երկրագործի երգը:

Դէ՛հ քաշեցէք, իմ զոյգ եզներ, օրավարը վարեցէք:
 Խօփ ու ձևիչ ժանգոտել են, հողում պէտքէ սպիտակացնենք:

Առաւօտեան արշալոյսը արևելքում ծագեցաւ,
 Փայլուն արևն ոսկեխալ ճառագայթները բացաւ:
 Կեանք է երկրագործին դաշտումը լինել,
 Իւր զոյգ եզներովը գետինը հերկել:
 Դէ՛հ քաշեցէք, տեսնեմ, իմ սիրուն եզներ:

Ես ինքս ձեզ համար ծառայ եմ եւ տէր,
 Ուրախութեամբ արօր, ցաքան եմ սարքել,
 Սայլակը պատրաստել եւ սերմը կրել:
 Միշտ կալես ու թեղես ուրախ եմ նայում,
 Զուարթ երգ երգելով թեղս եմ քամում:
 Դէ՛հ շարժուեցէք, իմ քաջ եզներ, ձեզնից եմ խնդում:

Արտերս ես ձեզ հետ շուտով պիտ' հերկեմ,
 Ատոկ հատիկներին օրրան պատրաստեմ.
 Նորան կ'անընդէ մայր հողը խոնաւ,
 Գուրս կըզայ արտումս կանաչ սէզ անբաւ:
 Դէ՛հ քաշեցէք, եզներս, օրը բացուեցաւ:

Կըբուսնին խոտերը, ընծիւղներ կըտան,
 Նորանց կատարներին հասկեր դուրս կըզան,
 Կուռչեն ու կըփքուին լիք պտուղներով.
 Ես նորանց կըհնձեմ իմ սուր մանգաղով.
 Տասնեակների տակը հանգիտութիւն կառնեմ:
 Դէ՛հ, իմ քաջ եզներս, քաշեցէք, տեսնեմ:

Քանի ժամից յետոյ ես ձեզ կ'արձակեմ,
 Լաւ կըկտացնեմ ու կուշա կը ջրեմ,
 Աղօթիլուց յետոյ մաճը ձեռք կ'առնեմ,
 Աստուծուն փառք տալով դործս կ'սկսեմ.
 Իմ հարստութիւնս արան է, Տէ՛ր, զու յաջողէր,
 Իմ եզներին այժ տուր, վաստակս օրհնիր:»

Արծիւը և Ազուաւը:

Լինում է, չէ լինում մի ազուաւ: Նա ունենում է հայր, մայր, ձագեր և հարեաններ: Այդ ազուաւը մի վատ սովորութիւն է ունենում. միշտ աշխատում է սագերի, բաղերի և ուրիշ թռչունների ձուանը գողանալ: Միանգամ բուն անցնելիս տեսաւ այս գողութիւնը, գնաց արծուին դանդատուեցաւ և ասաց. «Մեր հայր ու թագաւոր արծիւ, արդար դատաստան արա՛ զող ազուաւին, որ էլ մեր ձուերը չ'գողանայ:

Թագաւոր արծիւը ուղարկեց ազուաւի յետեկց իւր թեթեւթուիչ դեսպան ճնճղուկին: Ճնճղուկը թուաւ և բռնեց ազուաւին. նա կամենում էր ընդդիմանալ, բայց ծիտը կտցահարեց նորան և քաշուեց արծու մօտ:

Արծիւն սկսեց դատել ազուաւին: «Ա՛յ չարագուշակ ազուաւ, քեզ վերայ դանդատուում են, որ դու աչքերդ ուրիշն ունեցածի վերայ ես մանածում. պատուաւոր թռչունների ձուանը գողանում ես:»

— Զրպարտութիւն է, Տէր թագաւոր, զրպարտութիւն է: Այդ բոլորը կոյր բուրի արարքն է. նա սուտ է ասում:

«Քեզ վերայ դանդատուում են, թէ երբ դիւղացին դուրս է գալիս իւր ցելը սերմելու, դու իսկոյն քո բոլոր խումբովդ ցած ես գալիս ու ցելը քջջում:»

— Զրպարտութիւն է, տէր իմ, զրպարտութիւն է:

«Ասում են նմանապէս, որ երբ հնձողները խուրձերը դիղում են, դու քո բոլոր խումբովդ դուրս ես գալիս և այդ խուրձերը ցրվում ես:»

— Զրպարտութիւն է, տէր իմ, զրպարտութիւն է:

Արծիւը վճռեց, որ ազուաւին բանտ դնեն:

Գարնանային առաւուտ:

Գարնան արեւը հպարտ բարձրացաւ, երկրագործն իրան մածը ձեռք առաւ.

Արօրի ետքից հանդարտ գնում է

եւ ուրախ—զուարթ, բարձր երգում է

«Երկրագործի պէս ո՛վ է կեանք վարում,

Գարնան սկզբից ուրախ աշխատում:

Երկրագործը և ծաղիկը:

Համեստ ծաղիկ դաշտային, վատ ժամի հանդիպեցար. երբ արօրը քշեցի, նորա առաջը ընկար:

Գեղեցկութիւն դաշտերի, քեզ փրկել չ'կարացի. սրտի ցաւով, ակամայ քաղցր կեանքդ կարճեցի:

Խոնարհաբար փայլելով իբրև գոհար խոտերում, միամիտ կ'սպասէիր արեգակի ծագելուն:

Յանկարծ արօրս սրածայր անգթաբար քեզ կտրեց, և այսպիսով քաղցր կեանքիդ դժբաղտաբար վերջ տուեց:

Արծիւը և կատուն:

Գիւղեց դուրս՝ կատուն իւր ձագերի հետ ուրախ աւրախ խաղում էր: Գարնանային արեգակը տաքացնում էր և փոքրիկ գերդաստունը շատ բաղտաւոր էր: Յանկարծ, մին էլ տեսնես, անապատային մեծ արծիւը կայծակի նման ցած նետուեցաւ երկնքից և կատուի ձագերից մէկը բռնեց: Բայց քանի որ նա կամենում էր բարձրանալ,

մայրը կախուեցաւ նորանից և արգելեց: Յախշտակողը թողեց ձազը և մեծ կատուին բռնեց: Կռիւն սկսուեցաւ:

Չորեկ թեւերը, ամուր կտուցը, ուժեղ ճանկերը, երկար ու կեռ եղունկներով զինուորուած, արծուին մեծ առաւելութիւն էին տալիս: Նա պատուտորեց կատուի կաշին և նորա աչքի մէկը քռուացրեց: Բայց կատուն չ'վհատուեցաւ. նա չանկերով պինդ կպաւ արուծից և նորա աջու թևը կծեց, կտորեց: Այժմ յաղթութիւնը կարծես կատուի կողմն էր թեքվում, թէև արծիւը զեռ էլի շատ ուժեղ էր, իսկ կատուն յոգնել էր համարեա՞ թէ. այսուամենայնիւ նա ժողովեց վերջին ոյժը. ճարպիկաբար վեր ցատքեց և արծուին դետին զցեց: Այդ բոպէին սաստիկ կծեց նորա զլուծը և մուսնալով իւր անձնական ցաւը, սկսեց լիզել իւր վիրաւորեալ ձագին:

Չոր խօսքերով պատմեցէք բոլորը: Համեմատեցէք արծիւը կատուի հետ:

Քո երեսի քրտինքով ուտես քո հացը:

Երկիրը կերակրում է մարդուս, բայց ձրի չէ կերակրում: Մարդիկ շատ պիտի աշխատեն, որ երկիրը, փոխանակ խոտի, որ միայն անասուններին է պիտանի, ցորեն, հաճար, կորեկ, գարի, բրինձ և ուրիշ հացաբոյսեր տար:

Երկրագործը առաջ հերկում է երկիրը: Աթէ շատ խոր չէ հարկաւոր, նա արօրով է հերկում, իսկ եթէ խամ հող է, կամ խոր է հարկաւոր ցելել, նա հերկում է գուլթանով: Արօրը գուլթանից թեթև է: Նորանում լծում են երկու ձի կամ երկու ջուխտ եզն: Գուլթանն արօրից շատ ծանր է և նորանում լծում են մի քանի ջուխտ եզներ կամ ձիաններ:

Օրսվարը հերկեցին, պրծան. նա պատած է մեծամեծ կոշտերով: Բայց սա բաւական չէ: Աթէ երկիրը նոր է, կամ հողն ուժեղ, ապա աղբ չէ հարկաւոր, բայց եթէ արտը մի քանի անգամ սերմուած և թուլացած է, այն ժամանակ նորան պէտք է աղբով բարւոքել:

Գիւղացիք աղբը կրում են իրանց վարելահողերը աշնանը կամ գարնանը և տեղ տեղ դիզում են: Բայց այս դէպերը փոքր օգուտ կրտան. պէտք է նորանց փռել խառնել հողի հետ: Ահա աղբն էլ ցրուեցին— փակեց. բայց դարձեալ ցելը կոշտ է և չէ կարելի սերմել. սերմի համար փափուկ անկողին է հարկաւոր: Աթէ ամառուանից ցելը լաւ այրուած է և անձրեւից փափկացած, գիւղացիք համարձակ սերմ են զցում. բայց եթէ տեսնում են, որ կոշտերը չեն փշուել— ցելը չէ փափկել, դուրս են դալիս դաշտը իրանց ատամնաւոր փոցխերով, փոցխում են, մինչև որ բոլոր կոշտերը փշրվում են, և յետոյ սկսում են սերմը զցել:

Գիւղացիք ցանում են կամ աշնանը կամ գարնանը: Աշնանը աշնացան են անում և ցանում են զլիաւորապէս ցորեն և հաճար: Շատ անգամ աշնացանի ցելերը արդէն ամառուայ սկզբից հերկած են, որ արեգակի ներդործութիւնից լաւ փշուին: Երբ դալիս է սեպտեմբերը և խոնաւ օրերը սկսվում են, գիւղացին սկիզբն է անում աշնացանի: Գարնանը դարունքավար են անում և զլիաւորապէս վարում են գարի, վարսակ, կորեկ և գարնան ցորեն:

Աշնացանը կանաչում է հէնց աշնանը և երբ դաշտարում խոտերը վաղուց արդէն դեղնել են, աշնանային արտերը ծածկվում են թաւշեայ կանաչով: Ցաւալի է տեսնել, ինչպէս ձիւնը ծածկում է այդ մետաքսապատ դաշտերը: Աշնացանի մատաղ բոյսերը ձիւնի տակ շուտով են

Թառամում, բայց արմատներն աւելի լաւ են աճում, ծիլեր են արձակում և հողի մէջ աւելի խոր են գնում: Աշնացանը ամբողջ ձմեռը պառկում է ձիւնի տակ, իսկ գարնանը, երբ ձիւները հալվում են և արևը տաքացնում է նորանց, սկսում են նորանոր թերթեր և նորանոր ցողուններ արձակել, որոնք աւելի հաստ և պինդ են լինում առաջիններից: Վառ է միայն, եթէ աշնանը, ձիւնը նստելուց առաջ, սաստիկ ցրտեր է անում, այն ժամանակ աշնացանը կարող է ցրտատար լինել բոլորովին: Ահա թէ ինչ է պատճառը, որ գիւղացիք վախենում են անձիւն ցրտից և չեն տրամում, այլ ուրախանում են, երբ աշնացանը ձիւնի հաստ կեղևով ծածկվում է:

Ի՞նչպէս են մշակում երկիրը եւ ցանում:

Շինականների առաւօտեան երգը:

Ա՛յ մարդ, այսօր շատ քրնեցար — նընջեցիր,
Առաւօտեան հով ժամանակն անցուցիր.

Արեգակը ծոզի ծայրէն ծագեցաւ,
Ջերմութիւնը ձորն ու դաշտը փրուեցաւ:

Ընկերներըդ վաղ արտերը գընացին,
Յորին, գարի գերանդիով հընձեցին,
Խուրձ կապեցին, բարդ բարդեցին դաշտումը,
Նըստան հանդչիլ կաղնիներու հովումը:

Ա՛յ մարդ, վեր — կաց սառը ջրով լուսցու՛քր,
Գօտիդ կապէ, գերանդիդ ան, դաշտ հասիր.
Քանի հով է հունձրդ արա՛ արտումդ,
Հունձրդ հընձէ, մի՛ ծուլանար գործումդ:

Հունձրդ կապէ՛, բարդըդ բարդէ՛, տուն արի,
Հանգստացիր, երբ քո հունձրդ կատարուի.

Բեր գերանդիդ, կախէ պատին քո տանը,
Ես իրիկուան կը պատրաստեմ սեղանը:

Ա՛յ մարդ, հերիք ինչոր այսօր քընեցար,
Աչքըդ մէկ բաց, տես թէ որչափ ուշացար.
Մեր դըրացին վաղ անց-կացաւ կամուրջէն,
Վաղ լուել է մեր դըզերը ձայնելէն:

Ի՞նչ ես պառկել, ի՞նչ ես քընել, սիրական,
Արեգական շողը հասաւ մեր դըրան,
Մի՛ ծուլանար, ժամանակըդ խընայէ,
Այն պիտի մեզ բոլոր ձմեռ կերակրէ:

Դաշտ և ուսումնարան:

Մարդիկ հերկում են դաշտը և հացահատիկներ են ցանում: Մանուկները գնում են ուսումնարան և Աստուծոյ խօսքը սովորում են: Հատիկները ծածկվում են փափուկ հողի մէջ: Աստուծոյ խօսքը մանուկ է մանուկ սրտերի մէջ: Անձրեւից երկիրը փափկանում է, արեւից տաքանում: Խելացի խօսքերով ու քնքուշութեամբ հողին եռանդ է ընկնում: Հողի տակ խաւարումը չեն ննջում սերմերը: Չէ ջնջվում սրտիցը բարի ուսմունքները: Սերմերը բուսնում են կանաչ ընձիւղով: Ուսումն աւանդվում է խելօք խօսքերով: Արեւերը ծածկվում են ոսկեգոյն հունձով: Տիրոջ խօսքը պսակվում է բարի գործերով: Ա՛ստուած, ժամանակին տուր անձրեւ, արև: Հայր, աճեցրու մեր սրտի մէջ բարութեան սերմերը:

Այն, ինչ որ անվում է արտերում, համեմատեցէք նորա ձեռ: Ինչոր անվում է ուսումնարանում:

Կ ա պ ի կ:

Առաւօտեան արշալոյսը բացուելուն պէս, գիւղացին

գուժանը քշեց դէպի դաշտը և սկսեց իւր օրավարը ցելել: Նա այնպէս աշխատում էր, որ քրտինքը կաթիլ կաթիլ գլորվում էին նորա ճակատից. գիւղացին արժանաւոր բանւոր էր: Այս պատճառով, ով որ նորա մօտից անցնում էր, գովում էր նորան և յաջողութիւն էր խնդրում: Կապիկն այս բանի վերայ շատ նախանձուեցաւ: Գոփասանքը խարուսիկ է, ի՞նչպէս չ'ցանկանաս նորան: Կապիկը մաածեց, որ ինքն էլ աշխատէ, կարելի է դորանով ուրիշներից գովասանք ստանայ: Նա գտաւ մի կոճղ և սկըսեց նորա վերայ չարչարուիլ: Կապիկը կոճղն այս ու այն կողմն է գցում, երբեմն նորա ծայրը իւր դնչին է խփում, քրտուները նորա ճակատից աղբիւրի պէս թափվում է, այնպէս որ խեղճը չարչարուելուց հաղել է կարողանում շունչ քաշել, բայց ոչոքից ոչինչ գովասանք չէ լսում:

Եւ զարմացք չէ, ի՞մ աչքի լոյս, թէ և դու շատ ես աշխատում, բայց դորանով ոչինչ օգուտ չես բերում:

Գարնանային փոթորիկ:

Գարնան փոթորիկն ես շատ եմ սիրում, երբ բարձր օդի մէջ ամպեր են գուռում, եւ կարծես պայծառ, կապոյտ երկնքում, Ուրախ ոտախնով առաջ են խաղում:

Գլորվում են, գուռում, անձրեւներ թափում, եւ կաթիլներից ցօղ է բարձրանում. Անձրեւի շիթերն երկնքից կախուեցան, Սէզապատ արտերն սկիզբօծուեցան:

Չորերի միջով անթիւ առուակներ Ուրախ քրքիջով ցած են դորվում,

Եւ անտառներում երգող հաւերի Երգի փոխանակ ժայռերն էն թնդում:

Մայիսուայ առաւօտ:

Ի՛նչքան թարմ և զեղեցիկ է մայիսուայ առաւօտը: Գաշտերը ծածկուած են կանաչ խոտերով ու ծաղիկներով: Կարծես բնութիւնը օրէցօր աւելի քաղցրանում է և զարնանային մէզի միջեց ժպտում է ամառը:

Երբ ես գնում եմ անտառը, այնտեղ, թփերի ստուերների տակ, ծաղկապատ հովիտներում փռուած եմ տեսնում մայիսուայ որդին, սպիտակ և անուշահոտ շուշանը: Ամենայն տեղ, ուր որ նայում ես, աչքեդ առաջ կանաչ դորգեր է սփռուած, որոնց վերայ առաւօտեան ցօղը ցանել է իւր մարգարտեայ կաթիլները: Արևի առաջին ճառագայթները ընկնելով ծառերի տերեւների և ցօղապատ մարգերի վերայ, փայլեցնում են նորանց ինչպէս անդամանդեայ անկուքներ: Թռչունները ծրլվելում են չորս կողմը. իսկ ահա այն կողմից, վարդի կիսաբաց կոկոններով ծածկուած թփերի մէջ, լսվում է մի զմայլելի ձայն.— դա սոխակն է: Առաւօտեան արշալուսին նա կանգնած է բացուող կոկոնների վերայ, աչքերը կիսախուսի, կարծես ինքն իւր երգից յափշտակուած, երգում, շուվացնում և հազար տեսակ խաղացնում է իւր քաղցր ձայնը: Նա երգում է, սպասելով վարդի սիրուն կոկոնների բացուելուն:

Ա Մ Ա Ռ

Ա մ ա ո ը:

Ստեղծողն իւր առատ ձեռքը բացարեց, Արտեր, անտառներ հարստացրեց.

Ծառեր ու թփեր զարդով ծածկուեցան.
Ամենայն կողմում ծաղկունք փայլեցան:

Ազատ շրջում են հօտերը դաշտում.
Ազատ լողում են ձկները ծովում.

Այգում պտուղներն դեղնիլ սկսան.

Արտերում հարուստ ցանքերը հասան:

Դաշտում մանգաղներն սկսան փայլել,
Եւ անտառներում թռչնակներն երգել.

Ինչքան սիրուն է այս ստուէրներում,

Ե՛կ, հագստացի՛ր, մանկիկ, հովերում.

Ականջ դի՛ր, ինչպէս մենք երգ ենք երգում,

Առատ ամառուան փառք վերընծայում:՝

—Ոչ թէ ամառուան, ասաց, փառք տուէք.

Ով ամառ տուեց, Նորան օրհնեցէք:՝

Լուսատրտիկ:

Ամառն սկսուեցաւ և լուսատրտիկը վառեց իւր փոք-
րիկ լապտերը: Ինչպէս մի կանաչ աստղ փայլում է նա
մթութեան մէջ և մի խոտից միւսի վերայ է ընկնում:

Բռնեմք նորան և խոտի հետ դնեմք բաժակի մէջ:
Ինչե՞ լուսատրտիկը հանդցրեց իւր լապտերը: Չ՛լե-
նի թէ ջարդեցինք մենք խեղճին: Ո՛չ, նա միայն վախե-
ցաւ. բայց ահա նորից վառեց իւր լապտերը առաջուան
պէս: Հանգիստ թողնեք նորան այս դիշեր և վաղը մի լաւ
նայեմք նորա վերայ:

Ինչպէս տգեղ է այս կենդանին ցերեկը. իսկ գիշերը
մարդ կարծում է, թէ նա անդամանդ է: Նորա շագանա-
կագոյն մարմինը վերելից տափակ է, իսկ ներքեւից դուրս

ցցուած. ամբողջ մարմինը կազմուած է տան և մէկ խա-
ղերից: Խաղերը կարծես հազցրած են միմեանց մէջ: Ա-
րին օղակի տակ, ինչպէս վահանի տակ, պահվում է գլու-
խը, սև բեխերի և մեծմեծ սևորակ աչքերի հետ: Աւրեմն
սա միջատ է և ոչ թէ որդ: Նա ունի վեց սև ոտներ:

Տեսնում էք դուք այս սպիտակ բծերը վերջին երեք
ողների վերայ: Ահա այս բծերն են փայլում մթնումը:

Մեր լուսատրտիկը թևեր չունի—սա էզն է. բայց
արուն թևեր էլ ունի, մթագոյն պինդ վերնաթևեր էլ,
ինչպէս բոլոր բզէզները: Արուն նմանապէս լոյս է տալիս
գիշերները, բայց որովհետև շատ լաւ է թռչում, այդ պատ-
ճառով նորան բռնելը հեշտ չէ:

Է՞ք լուսատրտիկը իւր մանրիկ ձուանները կպցնում է
խոտերին: Ձուերից դուրս են գալիս թրթուրներ, որոնք
իրանց մօրը շատ նման են և որոնք մի քանի ժամանակից
յետոյ վառում են իրանց լապտերները:

Ի՞նչ միջատներ գիտէք, որոնց Թրթուրները պատենաւորվում են:
Որո՞նք չեն պատենաւորվում (ժորիսը, ծղրիղը, ճպուղը): Ինչո՞վ են
զանազանվում միջատները որդերից:

Մանկական յիշողութիւնից:

Յունիսի 23-ին.

Այսօր ես մէկ տօն չեմ կատարում, այլ շատ տօներ.
այսօր իմ ծննդեան օրն է. երեկ մեր ուսումնարանում
հրապարակական հանդէս էր և բարգևաբաշխութիւն և
ղաւ. ինձ մի գեղեցիկ գիրք ընծայեցին. այսօր սկսուեցան
արձակուրդները. վաղը մենք գիւղ ենք գնում—իսկ գիւ-
ղում կան արտեր, ծաղիկներ, արօտամարգեր, անտառներ,
պտուղներ, թռչուններ . . . Հիմալի է գիւղը մանաւանդ
առաւօտեան և երեկոյեան. այդ ժամանակ տաւարածը ա-

բօտանդեց քշում է դէպի զիւղը իւր կուշտ տաւարը :
 Ծնած կովերը բառաչում են, հորթերը նորանց պատաս-
 խանում են իրանց մանկական ձայնով : Ահա աշխատասեր
 տանտիկինը վերառաւ հովիւն և տես ինչ առատութեամբ
 կաթը հոսում է կովի ուռած ծծերից : Շատ ուրախալի է
 նմանապէս նայել, թէ ինչպէս աշխատասեր զիւղացիք դե-
 րանդին ձեռներին վեր են տալիս մարդագետիների բարձր
 խոտերը : Ես շատ սիրում եմ հոտաւէտ խոտերի մէջ
 գլորուիլ :

Ամառը մարդագետիներում :

Մանկական յիշողութիւնից .

Տղայք, զաղը մենք ամենքս կը գնանք հնձատեղ, ա-
 սաց մեր հայրը, և մենք այնպէս գոռգոռացինք և վազ-
 վզեցանք, որ զօրով կանգնացրին մեզ : Ես ձուկը բռնե-
 լու կարթեր էի պատրաստել, իսկ քոյրերս վերառան
 իրանց կողովները, որ պտուղներ հաւաքեն, և առաւօ-
 տեան լուսաբացին մեր բոլոր ընտանիքը, սայլերի վերայ
 նստած, ճանապարհ ընկաւ :

Մի ժամից յետոյ մենք շեղուեցանք լայն ճանապար-
 հից և գնացինք նեղ շաւիղներով, իսկ վերջումը բոլորո-
 վին ճանապարհից դուրս եկանք և վերջապէս հասանք
 մեր փառիազելի մարգագետիներին : Նրբոր մենք տեղ հա-
 սանք, արևի ոսկիվայլ ճառագայթները դեռ նոր ծա-
 ծանվում էին մեծ Մասիսի ձիւնապատ գագաթի վերայ,
 բայց հովիտը արդէն հնձողներով լեքն էր : Հնձողները,
 չուխաները հանած, շապկանց գոյգ գոյգ առաջ էին քայ-
 լում բարձր խոտերի մէջ և իրանց յետևից ձգում էին
 կանաչ խոտերի շերտեր : Նորանցից փոքր ինչ հեռու

միւս կողմը, նորանց ընկերները փոցխով հաւաքում էին
 չորացած խոտերը և փոքրիկ դէղեր էին կազմում : Հովտի
 այս և այն կողմերումն էլ սարի նման բարձրանում էին
 մեծամեծ դէղեր : Մէկ մարդ կանգնած էր դէղե գլխին և
 ճարտարութեամբ դարսում էր խոտերը : Գիւղացի մա-
 նուկները փոքրիկ կոյտերը կրում էին մեծամեծ դէղերի մօտ :
 Ուրախութեան աղաղակը տարածվում էր օդի մէջ . աշ-
 խատասեր մշակները գործում էին զուարճութեամբ . եր-
 գեր, ծիծաղ, բարձրաձայն խօսակցութիւն, շների հանջեղը,
 գերանդիների զննզննոցը, բեռնակիր ձիւների խրո-
 խընջոցը, եգնների բառաչելը, անիւների մեղմ շառա-
 չիւնը — այս բոլորը խառնուելով բնութեան երգիչների
 քաղցր դայլայլիների հետ, յափշտակում էին մարդու
 միտքը :

Ես շտապեցի ձուկը բռնել այն գետակի մէջ, որ
 հոսում էր այդ հովիտների միջով . իսկ քոյրերս սկսեցին
 պտուղներ ժողովել : Յետոյ մենք շատ ուրախութիւններ
 արինք, թիթեռներ բռնեցինք, ծաղիկներ ժողովեցինք և
 քոյրերիս հաւաքած մորու գեղեցիկ կարմրախառն հա-
 տիկներից փունջեր կազմեցինք :

Փոքր առ փոքր սկսեց մութն ընկնիլ . արեգակն ար-
 դէն ծածկուել էր հորիզոնի յետևը : Մշակները դադա-
 րեցրին իրանց գործերը, ցած զրին գերանդիները և խա-
 չակնքելով զոհացան Աստուծուց : Մի քանի բոպէից յե-
 տոյ բանտրները, գերանդիները ուսներին, ուրախ ուրախ
 ճանապարհ ընկան դէպի զիւղը : Փոքր աղաները խումբեր
 կազմած գնում էին առաջից . նորանցից մի քանիսները
 սրինգ էին ածում, միւսները երգելով ու պարելով հե-
 տևում էին նորանց :

Ես և քոյրերս խառնուեցանք այդ երգող դասի հետ
և ամենեին չիմացանք, թէ ինչպէս տուն հասանք:

Հատուածների բաժանեցէք եւ պատմեցէք կարգով, ինչոր կար-
դացիր:— Ինչի՞ն ենք ասում հորիզոն:

Խոտի հունձ:

Դաշտի վերայ խոտ է բուրում.
Բանւորները քաղցր երգով,
կարգ կարգ, գերանդին ձեռքերում,
երգում են խոտը վերտալով:

Այնտեղ չոր խոտ են հաւաքում.
Միւս կողմը առոյգ գիւղացին
կեռ եղանով սայլն է բարձում.
Բարձրանում է սայլն ահագին:

Սպասելով դանդաղ սև ձին,
ինչպէս մեխուած, տեղն է կանգնած,
Ականջը կախ, ոտը ծռած,
կարծես քնած է, քարացած:

Միայն բղէզն հեռանալով
Չոր խոտի մէջ է ոստոստում,
Մերթ թռչելով, մերթ ցած գալով,
Ուրախ և անհոգ բըզըզում:

Հնձողի երգը:

Քաջացէք, ուսեր, շարժուեցէ՛ք, կռներ,
Չարկեցէ՛ք դէմքիս, կէսօրեան հողմեր.
Եկէ՛ք, թարմացրէ՛ք անսահման դաշտը.
Թող հնչէ մանգաղն և փայլէ շուրջը:
Մաղկունք դաշտերի, ցած գլորուեցէ՛ք,

Հնձած խոտի հետ դուք էլ չորացէ՛ք.
Ես ձեզ կրժողվեմ, խուրձեր կրկապեմ,
Կէսը տաւարիս, կէսն էլ կրծախեմ:

Չ ու կ ր:

Տաք է . . . խակ գետումը, եզերքի ստուերների տակ,
առոյգ ձկները խմբովին շարժվում են, նորանոր առուակնե-
րում նորանք համարձակ կերակուր են որոնում կամ ա-
զատօրէն զբօսնում են: Ահա, նայեցէ՛ք, ինչպէս ձուկը ու-
րախ խաղում է ջրի յատակում:

— Չուկը, այ՛ ձուկը, խաղած որքան կամենում ես, միայն
զգուշացիր պողպատեայ կեռերից. ահա մանուկը կարթը
ձեռին նստած է ուռնու տակ և զգուշութեամբ նայում
է հետքիցդ:

Չուկը չէ տեսնում մահաբեր կարթը. նորա ծայրին
հազցրած է քաղցրահամ որդը: Չուկը ազահաբար յար-
ձակուեցաւ նորա վերայ և իւր փոքրիկ բերանի մէջ առ-
նելով ցած գնաց մինչև ջրի յատակը: Մանուկն արա-
զապէս քաշեց մտղէ քուղը . . . Խեղճ՝ ձուկը, կեան-
քրդ կարճեցաւ:

Նկարագրեցէ՛ք կարծր եւ ձկնորսուծիւնը:

Ու ու ե ն ի:

Ո՛ւռնի կանաչ, սուռնի սիրուն,
Ինչի՞ դու այսօր ուրախ չես ժպտում.
Մի՞թէ քեզ սաստիկ արևն է այրում,
Արև՞ն է այրում, անձրև՞ը ծեծում.
Արմատիտ մօտից սառ ջուր չէ՞ վաղում:

* * *

Հայոց աշխարհից իշխաններ անցան,
 Ուսին կտրեցին — կեանքից զրկեցին.
 Նորան տաշեցին, տաշորչորեցին
 Եւ իրանց համար թիր շինեցին,
 Նաւակ կազմեցին, մէջը նստեցան,
 Մէջը նստեցան ու տուն յետ դարձան
 Եւ ինձ, փոքրիկիս, հեաները տարան:

Ազուաւը և խեցգետինը:

Ազուաւը թռչում էր լճի վերևից և տեսաւ խեց-
 գետնին, որ լողում էր ջրի երեսին: Ազուաւը խփեց նորան
 իւր կտուցով, բռնեց և կանգնելով ուռննու վերայ, կա-
 մենում էր ուտել: Խեցգետինը տեսաւ, որ իւր օրը սեւա-
 նում է, ասաց. «Ա՛յ ազուաւ, բարի ազուաւ, ես քո հօրն
 ու մօրը շատ լաւ էի ճանաչում. ինչ պատուական թըռ-
 չուններ էին — ըհ՛ը — ասաց ազուաւը, առանց բերանը բաց
 անելու: — Քո քոյրերին ու եղբայրներին էլ ի ճանա-
 չում. ամենապատուական թռչուններ էին:» — Ըհ՛ը — կրկնեց
 ազուաւը: — «Ա՛յ, շատ լաւ թռչուններ էին, բայց քեզ
 ո՞րտեղ կրհամեմէին:» — Ըհ՛ը, զհ՛ը, գուաւեց ազուաւը՝ բե-
 րանը բացանելով, և ցած գցեց խեցգետինը ջրի մէջ:

Առիւծը և գորտը:

Առիւծը լսում է գորտի կրկնաւը և ասում է ինքն
 իրան: «Այս գոռողը մեծ դազան պէտք է լինի հա՛ն:» Բայց

այս խօսքերն ասելու ժամանակ, մէկ էլ է տեսնում, որ գորտը
 ճահճի միջից դուրս թռաւ: Առիւծը, յանկարծ ջարդում է
 նորան իւր ուժեղ թաթով:

Գորտը և եղը:

Մի գորտ գաշտում մի եղ տեսաւ մեծ ու զեր:
 Չես ասիլ, որ գորտն էլ նախանձ է ունեցել. մտքից անց-
 րեց, թէ արե մի փորձ փորձեմ, տեսնեմ կարող եմ ե-
 զանը հավասարուեմ: Գորտը ուռչել սկսաւ. փքուեցաւ,
 տըռվեցաւ, դարձաւ, ընկերին ասաւ. «Նայի՛ր, կըրկուսն
 ընկեր, արդեօք եզան չեմ հասել:» — Չէ, սանամայր, ա-
 սաց նա. դու ո՞ւր տեղ ես և նա ո՞ւր. ձեր մէջը մեծ
 սարեր կայ: — «Հապա հիմա, նորից նայի՛ր, տես, թէ որ-
 քան փքուեցայ: Վէհ, ի՞նչպէս եմ, ասի՛ր տեսնեմ, այժմ
 այդ եզանը կընմանեմ:» — «Չէ, հողի, չէ:»

«Հապա հիմա:»

— Տարբերութիւնը ոչինչ է. ինչոր էիր, էլ այն ես:

Բայց մեր գորտը նորից այնքան փքուեցաւ ու փք-
 րուեցաւ, որ վերջապէս շատ ուռչելուց ճաքեցաւ:

Գայլի արտասուքը:

Գայլը լսեց, որ հովուի բոլոր հօտը կոտորուել են. նա
 արտասուալից աչքերով եկաւ հովուի մօտ և ասաց. «Ցա-
 ւում եմ քեզ վերայ, ո՞վ բարի մարդ, շատ ու շատ ցա-
 ւում եմ:» Հովուը նայեց գայլի արտասուքին և պատաս-
 խանեց. «Շնորհակալ եմ, բարեկամ: Բայց ո՞վ զիտէ, թէ
 ինչե՞ր ես լաց լինում. արդե՞օք այն պատճառով, որ ցա-

ուում եւ ինձ վերայ, թէ նորա համար, որ դու ինքդ այսուհետեւ ապրելու միջոց չես ունենայ :»

Ամարային առաւօտ:

Ամառուան պարզ զիշերը անցաւ. առաւօտեան հովը տարածուեցաւ օդի մէջ. մութ մէգերը բարձրացան ձորերից. աստղերը մինը միւսի յետեւից շեջան. լուսաստղն էլ թառամեցաւ և շեջանելուն մօտ էր. նա երկնականաբար նկատուում էր, որ ամպերը վազում են գետլի արևելք և տեսնելով արեգակին՝ ոսկիւիայլ և արծաթագոյն շերտերով զարդարվում են:

Ահա և նա երևեցաւ: Ուրախ, զուարթ բարձրանում է երկնքում ոսկէճաճանչ արևը: Նա իւր փայլուն ճառագայթներով արթնացնում է գետակները, դաշտերը, հովիտները և անտառները: Արթնացնում է ծառերի վերայ թառ եղած թռչուններին և անտառի դազաններին, որ պէս և բղէղին, որ մի փոքր հանգստացել էր իւր մամուսպատ անկողնում: Ոսկէնման արևը կարճ խօսքերով ասում է ամենին. «Հանգստացաք, բաւական է, այժմ ժամանակ է գործ շինելու:»

Գիշերն ամենքը հանգստացել են ցերեկուայ գործերից: Գաշտերը և արտերը զովարար ցօղով նորոգուած նոր ոյժ են ստացել և ոսկէնման փայլում են առաւօտեան ճառագայթների տակ: Ծառերի տերևները, մարգերի խոտերը, արտերի հասկերը—բոլորը նորոգուեցան, զուարթացան: Թռչունները արթնացան և սիսեցին ուրախ երգելով իրանց նախկին գործը ձեռք առնել: Ամառուայ իգշերը թէև կարճ է, բայց կենդանացուցիչ է:

Մանուկները զարթեցան և յետ գցեցին վերմանները.

նորանց մանուկ անդամները բաւական հանգստացել էին. ոտները կամենում էին վազել. ձեռները գործ էին խընդրում, զանգրապատ գլխներում նոր նոր մաքեր էին ծընվում: Աղջիկերը հագնուեցան, սառը ջրով երեսները լուացան, Աստուծուն աղօթք արին և զնացին ուսումնարան: Ահա վազում են նորանք, ծլվում են ինչպէս թռչունները դաշտերում և ուրախ—զուարթ սխում են գործել: Արեգակը երկնքից նայում է աշխատասէր մանուկներին և ասում է քնքշաբար. «Թող Աստուած օգնէ ձեզ:»

Չրի ճանապարհորդութիւնը:

1. Արդեօք ո՞ւմ հարկաւոր չէ ջուրը: Բոյսերին, գազաններին, թռչուններին և մարդկանց հարկաւոր է նա: Ահա թէ ինչի Աստուած լցրեց ծովերը և ովկիանոսները ջրերով:

Բայց ծովի ջրերն աղի են և դառն: Այդ փնաս չունի, որովհետև ամենքը ծովի մօտ չեն բնակվում: Եւ ի՞նչպէս մաքրենք ջուրը, ի՞նչպէս տանելք մենք նորան ծովերից հազարաւոր մղոն հեռու. ի՞նչպէս բարձրացնենք նորան սարերի գլուխը:

Աստուած այս գործը յանձնել է աշխատասէր արևին: Իւր տաք ճառագայթներով արևը ջուրը թեթև գոլորշիներ է դարձնում. ջրի գոլորշիներն իրանց միջիաղային մասերը թողում են ծովերում ու իրանք բարձրանում են և թանձրանալով երևում են արծաթափայլ ամպի կերպարանքով, կապոյտ երկնականարի վերայ:

2. Գոլորշիները բարձրանալով թանձրանում են և ամպ են դառնում. բայց նորանք չեն կանգնում ուղղակի ծովի վերայ: Այստեղ քամին սկսում է իւր գործը և ա-

հազին ամպերը թեթև փետուրի նման քշում է դէպի լոյս աշխարհի ամեն կողմերը: Ամեն մէկ ամպի մէջ այնքան ջուր կայ, որ եթէ նա միանգամից ցած թափուէր, կը ծածկէր քաղաքներ, գիւղեր, մարդկանց և կենդանիներին: Բայց Աստուած գործը ուրիշ տեսակ է կարգադրել. ամպերից կաթկաթում է անձրևի փոքրիկ կաթիլները, ինչպէս այլերը մաղի միջեց, կամ սառչում ու թափվում է ինչպէս ձիւն:

3. Չուրը թարմացնում է հովիտներն ու արտերը և հողը նորան իւր ներան է ծծում: Հողն սակ աւելորդ կաթիլները միմեանց յետևից հաւաքվում և կազմում են ստորերկրեայ փոքրիկ գոհանքեր. մի քանի գոհակներ խառնվում են միմեանց հետ և մի ճանապարհ գտնելով՝ դուրս են բղխում երկրի երեսը սառն աղբիւրի ձևով: Աղբիւրը բղխում է և առուակ կազմելով առաջ է խաղում: Առուակը իրան համար ճանապարհ է պատրաստում. փոքր առ փոքր հողը քանդում է և սկսում է քարերի վերայ խոխոջալով առաջ գնալ: Պատահում է, որ նա ճանապարհին հանդիպում է մի իւր նման շատախօսի և նորա հետ եղբայրանալով, ձայն ձայնի տուած, առաջ են խաղում: Նորանք միմեանց հետ առաջ են գնում. իսկ նորանց պատահում են ճանապարհին երրորդ, չորրորդ և հինգերորդ առուակներ . . . Նորանք ամենքը խառնվում են միմեանց հետ և բարեկամաբար առաջ են հոսում: Նայում տեսնում ես, որ ահա այս եղբայրական միութիւնից մի կանոնաւոր գետակ է կազմուել: Այդ գետակը ջուր է տալիս մարդկանց, կենդանիներին, թարմացնում ու զոգացնում է դաշտերի ծարու բոյսերին, պտտացնում է ջրաղացների երկանները, կրում է իւր վերայ լաստեք և թեթև նաւակներ. իսկ նորա սառն գոհակների մէջ խաղում են

ուրախ ձիւները, փայլելով իրանց արծաթադոյն թեփերը: 4. Գետակը վազում — խառնվում է ուրիշ գետակի հետ և միասին առաջ են գնում: Ճանապարհին նորանց հետ խառնվում են ուրիշները և այսպիսով կազմում են մի ահազին գետ, որ ունենում է բազմաթիւ վտակներ և անցնում է մի թաղաւորութիւնից միւս թաղաւորութիւն. երբեմն միւսնոյն գետը անցնում է շատ մանր տէրութիւններով և նորանց ամենին էլ բաշխում է իւր առատ ջրից: Լողում են գետերի վերայ ծանր նաւեր, որոնք բարձած են լինում զանազան ապրանքներով: Անցնում են նորանց վերայով առաջաստաւոր նաւեր, իսկ եղբրքների մօտ շինվում են արուեստագործուած գիւղեր և առևտրական քաղաքներ, մինը միւսից հարուստ: Գետը մեծամեծ հարստութիւններ է տանում մէկ երկրից միւսը կամ դէպի հեռաւոր ծովեր և իւր լայն բերանով ոչ թէ փոքրիկ նաւակներ, այլ մեծամեծ նաւեր, թեւանման առաջաստներով զարդարուած, ծովն է մոցնում:

Գետերից շատ ջուր է թափվում ծովերի մէջ. բայց արեգակն էլ հանդարտ չէ մնում. նա նորանոր գոլորշիներ է բարձրացնում, ամպեր է կազմում և ամբողջ աշխարհին անձրև է բաժանում:

Գետերը դարերով թափվում են ծովերի մէջ և նորան երբէք չեն լցնում. արևն էլ յաւիտեան գոլորշի է բարձրացնում ծովերից, բայց երբէք նորան չէ ցամաքեցնում: Այսպէս ամենիմաստ կերպով է կարգադրել Աստուած այս բանը:

Կարգով պատմեցէք, թէ ինչպէս է ճանապարհորդում ջուրը:

Գիւղացիք և գետը:

Վտակները և գետակները սաստիկ փնտաներ էին տա-

լիս գիւղացոց. նորանց վարուցանքը փչացնում էին իրանց յորդանալու ժամանակ, այնպէս որ խեղճ գիւղացիք էլ չ'կարողացան համբերել և գնացին գանգատելու այն գետին, որի մէջ այդ վտակները և գետակները թափվում էին: Եւ շատ գանգատելու բաներ կար, մի տեղ աշնացանն էր հեղեղը տարել, միւս տեղ ջրաղացն էր քանդել, քարուքանդ արել. շատ ու անթիւ անասուններ ջրի կերակուր էին դառել: Իսկ այն գետը, որի մօտ գանգատ էին գնում, թէ և փարահեղ, բայց հանդարտ առաջ էր հոսում. նորա մօտ շինած են շատ մեծամեծ քաղաքներ, բայց այդ քաղաքների մարդիկը ոչ մի անգամ նորանից չեն գանգատուել, որովհետեւ նա մարդկանց ոչինչ վնաս չէ տուել: Այսպէս մտածելով՝ մեր գիւղացիք մօտեցան մեծ գետին: Բայց ի՞նչ . . . Երբ որ գետին մօտիկից նայեցին, տեսան, որ իրանց հարստութեան մեծ մասը նորա երեսին էր լողալով գնում:

Արաքսի արտասուքը:

Մայր-Արաքսի ավերով քայլամոլոր գնում եմ, շինհին դարուց յիշատակ ալեաց մէջը պըտում եմ. Բայց նորա միշտ յեղ — յեղուկ պըղտոր ջրով եզերքին դարիւ դարիւ խրիելով փախչում էին լալագին: — Արաքս, ինչո՞ւ ճրկանց հետ խաղ չես բռնում մանական, Դու դեռ ծովը չը հասած՝ սրգաւոր ես ինձ նման: Ինչո՞ւ արցունք ցայտում են քո սէգ, հըպարտ աչերից, Ինչո՞ւ արագ փախչում ես այդ հարազատ ավերից: Մի՞ պղտորիլ յատակդ, հանդարտ հոսէ խայտալով, Մանկութիւնը քո կարճ է — շուտ կը հասնիս դէպ ՚ի ծով: Վարդի թփեր թող բուննին քո հիւրընկալ ավի մօտ,

Սոխակները նոցա մէջ երգեն մինչև առաւօտ: Մըշտադալար ուռիներ, սառ ծոցի մէջ քո ջրին, ձըլուճն ոստն ու տերեւ թող թաց անեն տապ օրին: Ափերիդ մօտ երգելու հովիւք թող դան համարձակ, Գառն ու ուլը քո վճիտ ջուրը մըտնեն միշտ արձակ: — Մէջքը ուռցուց Արաքսը, փրփուր հանեց իւր տակից, Ամպի նըման գոռալով՝ էսպէս խօսեց յատակից. — Պիպակ, անմի՛տ պատանի, նիրհըս ինչո՞ւ դարեւոր Վըրդովում ես, նորոգում իմ ցաւերը բիւրաւոր: Պիերելի մահից յետ երբ ես տեսել, որ այրին Ուղբից գըլուխ պըճնուի իւր դարդերով թանկագին: Պրի՛ համար զարդարուիմ, որի՛ աչքը հրապուրեմ, — Ծատերն՝ ինձ են ատելի, շատերին՝ ես օտար եմ: Պկար ժամանակ, որ ես — էլ շըքեղազարդ հարսի պէս Հազար ու բիւր պըչրանքով փախչում էի ավերես. ՊՅատակըս պարզ ու վըճիտ, կոհակներըս ոլորուն. Լուսաբերը մինչև այդ ջրիս միջին էր լողում: ՊԻ՛նչըս մընաց այն օրից, որ ջրամոտ գիւղերըս, Ո՞րը իմ շէն քաղաքից, որ բերկրայի տեղերըս: ՊՏուրքը ջրի ամեն օր իր սուրբ ծոցէն Արարատ Մայրախընամ ինձ սընունդ պարգևում է լիառատ. ՊԲայց ես այն սուրբ ջրերով, սուրբ-Ակօբի աղբիւրին, Պիտի ցողեմ արտօրայք իմ ատելի օտարին: ՊԿամ կենսատու իմ ջրով, ավերիս մօտ կրկրած՝ Իւր նամազը կատարէ թուրք կամ պարսիկը հոտած: ՊՄինչ իմ որդիք — ո՞վ գիտէ — ծարաւ, նօթի, անտէրունչ՝ Օտար աշխարհ յածում են, թոյլ ոտքերով, կիսաշունչ . . . ՊՀեռու, հեռու քըշեցին բընիկ ազգը իմ Հայկեան, նորա տեղը ինձ տուին ազգ անկրօն, մօլեկան: ՊԳոցա համար զարդարեմ իմ հիւրընկալ ավերը,

Եւ կամ՝ դոցա՞ հրապուրեմ ճշպոտ, պրշած աչերը:
»Քանի որ իմ զաւակունք այսպէս կու մընան պանդուխտ,
ինձ միշտ սրգուր կըտեսնէք, այս է անխաբ իմ սուրբ ուխտ:»
Էլ չէ խօսեց Արաքսը, յորձանք տուեց ահագին,
Օղակ օղակ օձի պէս առաջ սողաց մոլեգին:

Սագեր և կռունկներ:

Սագերը և կռունկները միասին արածում էին դաշտումը: Հեռուից որսորդներ երեւեցան: Թեթև կռունկները բարձրացան և թռան, իսկ ծանր սագերը մնացին և որսորդները նորանց կոտորեցին:

Ամառը դաշտումը:

Աւրախ և ազատ է լինում մարդ ընդարձակ դաշտում: Մինչև հեռաւոր անտառի կապոյտ եզերագիծը բլրակների վերայով, կարծես օրօրուելով, տարածվում են գոյնզգոյն արտեր: Ապէզգոյն հաճարը ծածանվում է, ներս ծծելով կենսատու օդը: Կապտում է դեռահաս գարին. սպիտակում է ծաղկած սեմինդը (եզիպտացորեանը) զարդարուած կարմիր ցողունով և վարդակարմիր մեղրաբեր ծաղիկներով: ձանապարհից փոքր ինչ հեռու կարծես թախ է կացել գանգրաւոր սիսեռը. նորա միւս կողմը տարածուած է բաց կանաչ վուշի արտը իւր կողորիկ գլուխներով և կապուտակ աչիկներով: Բայց ահա ձանապարհի միւս կողմը տարածուած են ցորենի ձոխ արտերը և բարեկամաբար ողջունում են իրանց միւս եղբայրակիցներին:

Արտուտը դայլայլում է արտերի վերայ բարձրանալով, իսկ սրաթև արծուին իւր հեռանկատ աչերով նայում է

երկնքից. նա տեսնում է շատախօս լորին խիտ արտերի մէջ և գաշապին մկանը, որը հասիկներ է կրում իւր բունը, որոնք արդէն հասած հասկերից թափվում են:

Ամեն կողմից հազարաւոր զմայլելի ձայներ են լսվում, իսկ մեծ ձանապարհով, երկու ջուխտ եզը լծած, ճրճըռաւորով առաջ է գնում չոր խոտով բարձած սայլը և օղը լցնում է անուշահոտութեամբ:

Ա ը տ:

Իմ արտ, սիրուն արտ,	Սմայլ զոռալով
Գու արտ ոսկեզարդ,	Գլխիցդ է անցնում:
Արեւում ես հասնում,	Հասնում ես, կարմրում
Հասկերդ լցնում:	Հասկերդ լցնում,
Երբ հանդարտ քամին	Բայց քեզ ցանողի
Վերայ է փչում,	Հոգսը չես գիտում:
Աջ, ձախ ձօձալով	Քանի, դու քշեր
Ծով ես ձև անում:	Կարկտաբեր ամպեր:
Քեզ վերայ երգելով	Ա՛ստուած, պահպանիր,
Արտոյան է թռչում.	Մեր յոյսը—արտեր:

Ա ը ծ ի ւ:

Թխաթև արծիւը բոլոր թռչունների թաղաւորն է: Նա շինում է իւր բունը ժայռերի և մեծ կաղնիների վերայ: Նա շատ բարձր է թռչում, հեռու է տեսնում և արեւին նայում է, առանց աչքերը թոթափելու:

Արծուի կտուցը մանգաղաձև է, ձանկերը կարթաձև, թևերը երկար են և սուր, կուրծքը հսկայական—դուրս ցցուած:

Արծիւը ամպերի մէջ է սլանում, և շատ բարձրից նկատում է իւր որսին: Նա յարձակվում է սրապոչ բազերի, կարմրաթաթ սագերի և խաբեբայ կ'կունների վերայ, և միայն փետուրների ցրուիլն ես տեսնում:

Համեմատեցէք արծիւը հաւի հետ:

Շահէնը վանդակում:

Ողբում է, լաց է լինում երիտասարդ շառատ շահէնը, նստած վանդակի արծաթէ թառի վերայ: Շառատ շահէնը գանդատվում է իւր թևերի, իւր հիմնական փետուրների վերայ: Է՛յ, դուք թևեր, իմ թևեր, իմ հիմնական փետուրներ, դուք ինձ պահպանեցիք քամուց ու փոթորկից, ցրտից ու անձրևից, միայն, ո՛վ թևեր, դուք ինձ չ'աղաատեցիք տխուր գերութիւնից—ոսկէ վանդակից, արծաթէ թառից:

Երաշտ:

Ամառը չորէին էր: Արեգակը օրէցօր բարձրանում էր պարզ երկնքի վերայ: ձանապարհին թողը ամպի նման սարածվում էր: Նրկիրը քարի նման պնդացել ու ճաքճըքոտել էր: Առուակները ցամաքել էին: Ծաղիկները ախրութեամբ կախել էին իրանց զլուխները. խոտերը զեղնել էին. նորահաս արտերը թառամել էին: Նրկրագործը ախրութեամբ նայում էր իւր արտերին և ասում. Ա'ստուած իմ, ինչոր ինձանից կախուած էր, արեցի, հողը ողբան կարելի էր խոր ցեղցի, ուշադրութեամբ փոցխեցի և ընտիր սերմով սերմեցի—այժմ թող լինի քո սուրբ կամքդ:

Ի՞նչ արեց կրաշոր:

Բոյսերի կերակուրը:

Պայծառ երկնակամարի վերայ ամպեր երևեցան. փոքր առ փոքր նորանք թանձրացան և սև կեղևով ծածկեցին կապոյտ երկինքը, իսկ երեկոյեան կենսատու անձրևը ջրեց արօտամարգերը և արտերը: Կաշտային թառամած բոյսերը զուարթացան. նորանք անտեսանելի կերպով ծծեցին իրանց բարակ արմատներով թաց հողի աննդարար հիւթը: Խոտը կանաչեցաւ. ծաղիկները բարձրացրին իրանց թառամած զլուխները. ծառերի փայլուն տերևները աղահաբար ներս ծծեցին խոնու օդը: Ուրախ զուարթ տատանուիլ սկսեցին ցորենի, գարու և վարսակի արտերը և արագ արագ լցրին իրանց քստալե հասկերի նիհար հատիկները:

Ի՞նչով են կերակրվում բոյսերը: Ի՞նչ հարկաւոր է նորանց անձրեւը:

Հ ու ն ձ:

Կերթամ կըտեսնեմ
Եւ կուրախանամ,
Ինչոր Տէր Աստուած
Մարդկանցը տուաւ:
Քօտկիցս բարձր
Յորենի արտը
Այս ու այն կողմը
ձօձում է հասկը:

Կարծես հրեշտակը
Ամենայն կողմում
Ուրախ ու զուարթ
Ծիծաղ է շնորհում:
Քամին արտի վրայ
Մեղմիկ է փչում,
Ալեքանման ճեմով
Առաջ է դնում:

Ով է քիթը ցից պահում:

Որդին ասաց հօրը. ոչայրիկ, խնդրեմ ասես ինձ, թէ

ինչե՞ մի քանի հասկեր կուացել են մինչև դեռին, իսկ միւսները դէպի վեր են ցցուել:»

— Ինչ հասկ որ լեքն է, կռանում է դէպի դեռին. իսկ որն որ դատարկ է, նա գլուխը վեր է պահում:

Թաժայ Հաց:

Կիւրակէի արևը ծածկուեցաւ անտառի յետև: Միւս առաւօտ զիւղացին իւր որդոյ հետ զուրս գնաց դէպի դաշտը և ուրախ ուրախ նայեց մարգագետինների և արտերի վերայ: Մարգագետիններում կանգնած էին արդէն մեծամեծ խոտի դէղեր. իսկ արտերում դեռ տատանվում էին հասած ցորենի հասկերը: Գիւղացին խաչակնքեց և ասաց. «Օրհնենք Աստուծուն, որդիք, այս տարի մեր տաւարը խոտ կուենայ և մենք էլ հաց:» Գիւղացին պոկեց մէկ հասկ, տրորեց իւր ափի մէջ, նայեց և տեսաւ, որ հատիկները մզացել են, յետոյ ատամի տակ փորձեց, և տեսաւ որ տրաքում է: «Ո՛րդիք, ժամանակ է հնձելու. ձեր մայրն երեկ ամբարի վերջին ալելը մտղեց:»

Միւս օրը, թէ մեծ և թէ փոքր, բոլորը զուրս թափուեցան դէպի արտերը: Խուրձերը արագութեամբ շարուեցան միմեանց յետեից. իսկ երեկոյեան արդէն բարձր տասնեակներ և երեսնեակներ կարգով կանգնած էին արտումը:

Գեռ հունձը չէր վերջացել, որ կամը սխեց պտըտել կալի վերայ: Հայրը մի բեռը ցորեն տարաւ ջրաղացը և այնտեղեց ջերմակ ալիւր բերեց: Մայրը խաշ ճարեց, խմոր հունցեց, իսկ միւս օրը երեխայքը արդէն ուտում էին նոր ցորենից պատրաստուած անուշահոտ հացը:

Ինչպէս են իմանում թէ ցորենը հասել է և իմանալուց յետոյ ի՞նչ են անում.

Վար ու ցանք:

Որդին տեսաւ, թէ ի՞նչպէս է հայրը արտերը բարևաքում, ինչպէս է դեռինը հերկում—ցելում, ցելը փոցխում, սերմում ու ցաքանում. յետոյ ինչպէս է ցանած արտը կանաչում, կանաչը բարձրանում, հասկ գցում. հասկը ի՞նչպէս է ծաղկում և պտուղ տալիս: Յետոյ երբ ժամանակը դալիս է, ցորենը համնում է. հասած ցորենը հընձում են մանղայներով, չինկերով: Հնձած ցորենը խուրձեր են կապում, տասնեակներ և երեսնեակներ են կազմում, յետոյ սայլով կրում են ու կալապանի տակ դիզում: Գիւղացիք առաջ կալը քաղհանում են, ջրում են, ապա մաքուր կալում հողանը փռում են, կամներով կալսում, եղանով եղանում, հողանով մզանում, կալաւով սրբում ու կալի մի անկիւնում սարի նման թեղ են դնում: Ուրախալի է տեսնել, թէ ինչպէս են աշխատասէր գիւղացիք, թեղի վերայ բարձրացած, հինգ մասնանի հողերով թեղը քամում—դարմանը ցորենից ջոկում: Գիւղացին դարմանը ածում է մարազը իւր տաւարի համար, իսկ ցորենը լցնում է իւր հորերը և ամբարները: Ինչքան իրան ամբողջ տարին հարկաւոր է, գիւղացին վերցնում է, իսկ մնացածը ծախում է:

Պատմեցէք կարգով, թէ ինչպէս են մշակում արտը և պատրաստում ցորենը:

Ամառը անտառում:

Անտառում այն ընդարձակութիւնը չ'կայ ինչոր Մայր. լնգ. բ. տ. Ն. Տ.—Ղ.

դաշտումը, բայց ամառուայ շոգ օրերին անասորը շատ ան-
խորժեղի է. Եւ ի՞նչ չ'կայ անտառում: Բարձր կարմրա-
գոյն մայրիները կախել են իրանց փշոտ դազաթները: Այս-
նատերեւ և հսկայակազմ սօսիները իրանց կոծոծների և
թաթածեւ տերեւների սօսափիւնով անցողի ուշքը զրաւում
են: Մոխրագոյն բարդի ծառը շարժում է իւր փնջածեւ
զազաթը. իսկ հաստարմատ կաղնին իւր վրանածեւ ճիւղերը
տարածում է իւր շուրջը: Չորս կողմից բարձրանում են
շատ հասարակ ծառեր. հացի, բոխի, թխիկի, հաճարի
Այս չէ բոլորը: Շատ փոքրիկ, բայց պտղատու ծառեր էլ
կան անտառում. ահա հունը կարմրին է տալիս հեռուից.
նոյնպէս վայրերի տանձ ու խնձորը զարդարում են ծա-
ռերը: Խոտերի միջեց մորու սպիտակ ծաղիկն է փայլում,
իսկ նորա մօտ արդէն կարմրել է զեղեցիկ համեղ պտուղը:
Անտառային շուշանի սպիտակ զինտերը օրօրվում են եր-
կար ու հարթ տերեւների միջից: Միւս կողմից կարծրա-
կտուց փայտիտը կտկրտում է ծառերը. սև սարեակները
թնդացնում են օդը իրանց երգերով, իսկ անտուն կիռն
համարում է իւր կեանքի օրերը: Մոխրագոյն նապաստակը
ահա թփի տակը մտաւ. իսկ սկիւռը շարժեց իւր խաւոտ
պոչը ճիւղերի միջեց: Ահա հեռուից էլ մի ձայն է զալիս.
մինը ծառերի ճիւղերը ջարդում— փշրում է. սա թաթեղ
արջն է, որ իւր համար պտուղներ է պռճոկում:

Ի՞նչ բոյսեր, դազաններ եւ թռչուններ էք տեսած ինքներդ
անտառում:

Ծառերի վէճը:

Ծառերը վիճեցին միմեանց հետ, թէ նորանցից որն
է լաւ: Կաղնին ասաց. ես բոլոր ծառերի թագաւորն եմ.
Իմ արմատս գետնի մէջ խորն է մտած, բունս հաստ է,

զազաթս երկնքին է նայում. իմ տերեւներս կտրտուած,
իսկ ճիւղերս կարծես երկաթից ծուլած լինին: Ես փո-
թորիկների առաջ չեմ խոնհակում, կայծակների առաջ
չեմ ընկճվում:»

Սօսին ժպտաց այս խօսքերի վերայ. «Շատ ես պար-
ծենում— ասաց նա— դու մոռանում ես, որ ինձ նման ծառ
ողջ Հայաստանումը չկայ. արմատներս անդունդն են հաս-
նում. դազաթս ամպերի մէջ է խաղում. ես հարիւրաւոր
ճիւղեր ունիմ, ամեն մի ճիւղս քո բունիցդ հաստ: Իմ
թաթանման տերեւներիս նայի՛ր, որոնց մօտ քո տերեւներդ
այնպէս են, ինչպէս ձանձը ուղտի մօտ: Իսկ իմ բո՞նս . . .
նորա փշակում կարող է մարդս կարիք օրը տեղաւորուել:
Համեստութիւն արեցիր, պտուղներդ չ'յիշեցիր. բայց նո-
րանք էլ խողերին են քեզ մօտ հրաւիրում. իսկ իմ կո-
ծոծներս թէև մուսիչ չեն, բայց տերեւներիս հետ ձեռք
ձեռքի տուած սօսելով, յոգնած և արևից տոչորուած
անցորականին իրանց ստուերի տակն են առնում— արևից,
անձրևից պաշտպանում:»

Խնձորենին լսեց այս երկուսի խօսակցութիւնը և աս-
աց. «Դուք երկուսդ էլ շատ էք հպարտանում, բայց աս-
ացէ՛ք, դուք տալի՞ս էք մարդկանց այն, ինչոր նորանք
ինձանից են ստանում: Նայեցէ՛ք իմ կարմրախաւն խնձոր-
ների վերայ. նորանք մինչև անգամ թագաւորի սեղանն էլ
զարդարում են:

Լսում է մայրին, շարժում է իւր փշոտ գլուխը և
ասում է. «Սպասեցէ՛ք, շուտով կրգայ ձմեռը և դուք ա-
մենքդ էլ կրմերկանաք, իսկ ինձ վերայ միշտ կըմնան իմ կա-
նաչ փշերը: Առանց ինձ ցուրտ երկիրներում ապրել չէ
կարելի, ես նորանց վառարանները տաքացնում եմ, և նո-

ճարր: Ա յն ժամանակ, անպատճառ, կերթայի և կը խեղտուէի:

Համեմատեցէք նապաստակը կատուի հետ:

Սանահայր աղուէսը:

Սանահայր աղուէսի ատամները սուր սուր են, դունչը բարակ, ականջները դիք դիք, պոչը ուղղաձիգ, քուրբը տաք—փափկիկ:

Լաւ է զարդարուած մեր սանահայրը. բուրդը փափուկ է և ոսկիփայլ, կրծքին ունի լաւ կրծկալ, իսկ պարանոցին փողպատ ունի կապած:

Աղուէսը ման է գալիս կամաց կամաց, կռանում է դէպի գետին, կարծես թէ քեզ գլուխ է տալիս, իւր բրդոս պոչը զգուշութեամբ է պահպանում, նայում է քնքուշ կերպով, ժպտում է իւր սպիտակ ատամները ցոյց տալով:

Աղուէսը խելացի է. խոր խոր որջեր է փորում, նորանց մէջ շատ մուտքեր է պատրաստում, ներքնատուն և ննջարան է շինում և յատակը փափուկ խոտով ծածկում է:

Աղուէսը լաւ տուն կառավարող կըլինէր, եթէ փոքր ինչ գող չ'լինէր: Նա սիրում է բազեր, վարպետութեամբ ծաղում է չաղ սագերի պարանոցը և ճագարներին էլ չէ խնայում:

Համեմատեցէք աղուէսը նապաստակի հետ:

Գող:

Երկու գիւղացի մի արջ էին տանում ցոյց տալու: Միանգամ նորանք երեկոյեան հասան մի գիւղ և մնացին մի իջևանում գիշերելու: Իջևանի տէրը հէնց նոր էր ծախել իւր չաղացրած խոզը, ուստի և խողանոցը դատարկ էր: Արջին տեղաւորեցին այնտեղ: Գիշերուայ կիսին մի

գող եկաւ, որ խոզը գողանայ: Խողանոցի դուռը հանդարտ բանալով, նա ներս մտաւ, բայց հէնց ձեռքը ձգեց, որ շոշափելով գտնէ խոզը, արջը գոռալով գրկեց նորան իւր ուժեղ թաթերով և այնպէս սաստիկ հուպ տուեց, որ խեղճ գողը ցաւից և երկիւղից սկսեց գոռալ: Մարդիկ զարթեցան և վազեցին դէպի գոմբ. բայց մեծ դժուարութեամբ կտրողացան աղատել անբաղան զայրացած գաղանի ճանկերից:

Արթուած արջ:

„Տղայք, տղայք, կանչեց մայրը. եկէք, արջին նայեցէք:“

Մանուկները դուրս վազեցան սրահը, որտեղ արդէն ժողովուած էին շատ մարդիկ:

Մորուսաւոր ոռու գիւղացին, մէկ մեծ երկաթէ ցից ձեռքին, արջի շրթուէքից շղթայ անցկացրած՝ պար էր ածում. մի փոքրիկ աղայ էլ թմբուկ էր թակում:

— „Հապա՛, արջ, ասաց գիւղացին, ձրգձրգելով շրջթայից. կանգնիր, բարձրացիր, այս ու այն կողմ տատանուիր, պատուելի պարոններին գլուխ տուր, շնորհքդ ամենին ցոյց տուր:“

Արջը մռնչացոյ ակամայից կանգնեց յետին թաթերի վերայ և սկսեց օրօրուելով առաջ գնալ, աջ ու ձախ գլուխ տալ:

— „Հապա՛, արջ, շարունակեց գիւղացին, ցոյց տուր, թէ փոքր երեխաններն ինչպէս են սխտու գողանում. ուր որ չոր է՝ փորսող տուր, իսկ ուր չոր չէ, չորիչոք գնա՛:“

Արջը սողաց, փորի վերայ վայր ընկաւ, թաթով գլուխը քորեց, մազերից քաշեց, իբր թէ սխտու է պոկում:

— Այժմ ցոյց տուր, թէ պառաւաններն ի՞նչպէս են գործի գնում:

Արջը գնում է, գնում ու էլի դանդնում, դէպի յետ նայում, թաթով ականջն տակը քորում, մտածում:

Մի քանի տնգամ արջը պայրացաւ, դուռաց, չուզեց վերկանգնել. բայց շղթայի երկաթէ օղակը, որ անց էր կացրած նորա շղթունքի մէջ, և զիւղացու ձեռքի երկաթէ ցիցը խեղճ գաղանին ստիպում էին հնազանդուիլ: Երբոր արջը իւր բոլոր հնարագիտութիւնը ցոյց տուեց, զիւղացին ասաց.

— Հապա, արջ, երկու ոտիդ վերայ առաջ գնա՛, պատուելի պարոններին զլուխ տուր. միայն մի՛ ծուլանար, ցած խոնարհուի՛ր, զլխարկդ վերառ, եթէ հաց դնեն մէջը, ինքդ կուտես, իսկ եթէ փող—ինձ կըքերես:»

Արջը զլխարկը վեր առած, յետին ոտների վերայ օրօրուելով առաջ գնաց, մէկ մէկ անցկենալով բոլոր նաշողների առաջով:

Երեսաները զլխարկի մէջ կօպէկանոցներ դցեցին. բայց նորանք շատ խղճացին արջի վերայ. խեղճի շղթունքներից արիւն էր կաթկաթում:

Նապաստակը և ոգնին:

Սպիտակ ու քնքոյշ նապաստակն ասաց ոգնուն. Ե՛ղբայր, ի՛նչ ծակծրկող ու տգեղ զգեստ ունիս:» — ձմարիս է—պատասխանեց ոգնին—բայց իմ ծակծրկող փշերը ազատում են ինձ շան և գայլի ատամներից. նոյն ծառայութիւնն անում է քեզ քո գեղեցիկ մուշտակը:

Փայտփոր:

Խոր անտառի մէջ սև փայտփորը ծառերի վերայ

հիւսնութիւն է անում. թը՛խկ-թը՛խկ-թը՛խկ, չանկերով պինդ կպչում է, պոչը դիմ հար է տալիս, կտուցով թը՛խկ-թը՛խկացնում և մրջիւններ ու միջասներ է դուրս քշում կեղևի տակից, բնափայտի չորս կողմն էլ արագութեամբ պըտոյտ պտոյտ է անում և ոչ մէկ միջատի աչքից չէ գըցում: Միջատները վախեցան. այս լաւ բան չէ, ասացին: Նորանք երկիւղեց խոր մտան, լաւ պահուեցան կեղևի տակ և չ՛կամեցան դուրս գալ: Փայտփորն սկսեց. թը՛խկ-թը՛խկ-թը՛խկ ծառի կեղև ծակեց. երկար լեզուն ներս մտցրեց և մրջիւններին ձկների նման դուրս քաշեց:

Կ Կ Ո Ւ:

Մոխրագոյն կկուն անտուն և ծոյլ թռչուն է. նա ինքն իրան համար առանձին բուն չէ շինում. ուրիշների բներումն է ձու դնում, իւր զաւակներն ուրիշներին է յանձնում սննդելու և հեռու կանգնած նորանց վերայ ծիծաղում է ու հպարտ հպարտ կըրկըչում իւր որձակի առաջ. հա՛, հա՛, հա՛, նայի՛ր, սիրելի ընկեր, ես դրախտապանի համար ձու եմ ածել: Իսկ նորա հպարտ արուն ծառի վերայ նստած՝ իւր պոչը չռեց, թևերը ցած թողեց, վեղձեց, զլուխն այս կողմն, այն կողմը շարժեց և սկսեց երգել—իւր օրերը համարել:

Համեմատեցէք կկուն փայտփորի հետ:

Արձականք:

Թէ գաղանն է անտառի մէջ մռնչում,
Թէ եղջերուն — կամ ամպերը որոտում,

Թէ այս կամ այն կողմերից երգ են երգում —
Ամեն ձայնի
Իւր արձականքը ընդարձակ օգում
Կրպատասխանի:

Մանկական յիշողութիւնից:

Օգոստոսին.

Շատ ժամանակ է ես իմ յիշատակարանումս ոչինչ չեմ գրել. ամբողջ ամառ ես դորա համար ժամանակ չ'ունէի: Այժմ մենք էլ այնքան չենք խաղում, որովհետեւ շուտ շուտ անձրևում է և աշնան հոտ է գալիս:

Այսօր, Աստուածածնի վերափոխման տօնին, մեծ ուրախութեամբ եկեղեցի են տանում այգիների և արտերի պտուղները: Աստուածածնին պտուղներն օրհնում են: Գիւղական փոքրիկ եկեղեցին լիքն էր մարդկանցով: Բարի գիւղացին ջերմեռանդութեամբ վերառաւ մի փոքրիկ խաղողի ճիւղ և մի բուռը ցորեն: Խաղողը նա կերաւ, պասը լուծեց, իսկ ցորենը տարաւ, իւր սերմացուի հետ խառնեց: Հայրս և մայրս այսօրից սկսեցին պտուղներ ուտել, իսկ մենք վաղուց լուծել էինք:

Դաշտերում արդէն շարուած են ցորենի տասնեակները. շուտով գիւղացին կը բերէ նորանց իւր կալը, որ անձրևների տակը չ'մնան: Ահա աշխատասէր գիւղացին ջանասիրութեամբ կաշուում է. իսկ նորա փոքր որդին խուրձն է կրում հնձատեղերից:

Խուրձը կրելուց յետոյ նա պարապ չէ մնալու. արեգակի տաքութիւնը պակասում է. երկինքը շուտ շուտ ամպում է և անձրևներ է գալիս. գիւղացու ցեղերը փափկացել են. շուտով ցաքը կ'սկսուի: Ճանձերն էլ սկսել են

զգալի կերպով կծել. երևում է, որ ամառը վերջանում է:

Ճանձ:

Շատ գեղեցիկ է ճանձը խոշորացոյց ապակու տակ, այնպէս չէ. նորա թւերը հիւսած են չափազանց ճարտարութեամբ և ծիածանի գոյնով փայլում են: Նորա գլխի վերայ կայ երկու մեծ աչքեր, բայց իւրաքանչիւր աչքը կաղմուած է բազմաթիւ փոքրիկ աչքերից: Բրդոտ ոտների ծայրերին մաժուցիկ մաշկ կայ, որ օղնում է ճանձին մանգալ կոկ ապակու և առաստաղների վերայ:

Ճանձը ձու է ածում խոնաւ տեղերում, աղբի մէջ: Միւս օրը ձուերից որդեր են դուրս գալիս (թրթուր). երկու շաբաթից յետոյ որդը կոկոն է դառնում. էլի երկու շաբաթ անցնում է և կոկոնից դուրս է գալիս փոքրիկ ճանձ: Այս ճանձը միլենոյն տարին կարող է ձու ածել. բայց որովհետեւ ճանձը տարին չորս անգամ է ձու ածում և ամեն անգամ 80 կամ 90 հաս, ապա մտածեցէք, թէ ինչքան կը բազմանային, եթէ նորանց ցուրտը, թռչունները և առաւելապէս սարդերը չ'կոտորէին:

Նկարագրեցէք ճանձը եւ նորա կերպարանափոխութիւնը:

Ս ա ր դ:

Սաստիկ տաք ամառ էր. անթիւ ու անհամար մոծակներ, ճանձեր ու մթեղներ էին ժողովուել. նորանք սկսեցին մարդկանց կծել, նորանց տաք արիւնը ծծել: Այս բանն իմացաւ սարդը—ժողեմի զօրականը. նա սկսեց իւր ոտիկներով նիւթել, լարեր արձակել և այն ճանապարհները կտրել, որտեղից մոծակներ ու մթեղներ էին անցնում:

Մորա ոստայնի մէջ ընկաւ լալկան ճանճը. սարդը յարձակուեցաւ և կամենում էր սպանել նորան։ Այն ժամանակ ճանճն աղաչեց. «Պարոն Սարդ, դու ինձ մի՛ սպանիր. ինձանից յետոյ իմ որբերս անտէր կըմնան»։ Սարդը խղճաց ճանճի վերայ և նորան ազատեց։ Ճանճը թռաւ, հեռացաւ, բզզացրեց և ասաց. «Ե՛րբ լալկան ճանճեր, մեծակներ ու մթեղներ, իմացէ՛ք՝ սարդը լոյս է ընկել. նա սկսել է ոտիկներով նիւթել, լարեր արձակել և ուզում է ձեզ ամենքիդ էլ սպանել։ Թռան—վախան մոծակներն ու մթեղները, մօան տաշտերի տակ և սուտամեռուով տուխն։

Սարդը շատ սպասեց, բայց երբ տեսաւ, որ ոչոք իրան մօտ հիւր չէ գալիս, այն ժամանակ դտաւ բեխաւոր բզէզին և ասաց նորան. «Ա՛յ բզէզ, գնայ, թմբուկդ զարկիր և ամեն զեռուններին յայտնիր, որ սարդը վախճանուել է, նորան տարել են քաղաք և զլուխը կտրել են տուել»։

Բզէզը գնաց, թմբուկը զարկեց, բարձրացաւ տաշտի վերայ և բարձր ձայնով գոչեց. «Ի՛նչ էք դուք այդ տեղ մեռածի նման վայրթափուել. չէ՞ որ սարդն էլ կենդանի չէ. նորան քաղաք են տարել ու զլուխը կտրել են տուել»։

Մոծակներն ու մթեղներն ուրախացան, դուրս եկան տաշտի տակից և ընկան սարդի ցանցի մէջ։ Իսկ նա, աւազակը, սկսեց խեղտել նորանց և խեղտելիս էլ ասում էր. «Ի՛նչ մանր էք դուք։ Ինչէ՞ ինձ մօտ շուտ շուտ չէք հիւր գալիս. ես ձեզ շատ եմ սիրում»։ Այս ասելով՝ ամենքին խեղտոտեց և միայն կաշիները թողեց։

Ա Շ Ո Ւ Ն

Աշնան նշանները։

Ծառերի կանաչ տերեւների մէջ դեղնագոյն տերեւ-

ներ են շուշողում. մանգաղն իւր գործը վերջացրել է ոսկիանման արտերում. միւս կողմը հեռուից կարմրին են սալիս հովիտների երբեմն կանաչ գորգերը, ստուերախիտ այգիներում հասած պտուղները կախուած են։

Աշնան նշաններն ամեն կողմից մարդու աչքի են դիպչում. այնտեղ, արևի տակ վայելելով, տատանվում է սարդի ոստայնը, այստեղ, արտերի տեղը երևում են մերկ ծղօտներ, իսկ այգիներում որթը ոստերի վերայ կախել է սև, սպիտակ և կարմրախառն սղիոյգներ. հնձած խոզանները տխրացնում են դաշտերը, իսկ աշնացանը զմրուխտի նման փայլում է։ Վայերում հնձած հացաբոյսերը կախում են. մէզը առաւօտեան սպիտակ քաթանի նման ծածկում է կապոյտ լճակը։

Ամբողջ օրը սայլերը ձանչում են. նորանք դաշտերից խուրձ են կրում կարը։ Վայերում կամների չըխկ-չըխկոցը հեռուից լսվում է. կռուկների խումբերը շղթայած և թբուչում են բարձրից, զարդարելով բնութիւնը իրանց ներդաշնակ կրակալով։

Ի՞նչ նշաններից էր խնամում դուք, թէ աշունն սկսվում է։

Փորձանքից պրծան, պատուհասի մէջ ընկան։

Գիւղացին ցորեն էր տանում ջրաղացը։ Ջուալը ծակ էր և մի քանի ցորենի հատիկներ թափուեցան ճանապարհին։ Ծտերը խմբովին ցած եկան և սկսեցին ուտել հատիկները, բայց աքաղաղը մօտ վազեց և ծտերին հալածեց։ Ծտերը գանգատուեցան ցինին։ Յինը իւր օրէնքով դատեց նորանց. առաջ պատրուտեց աքաղաղին, իսկ յետոյ խեղտոտեց ծտերին։

Դաշտեցի մուկը:

Ալսկոտ, մոխրագոյն գազան,
Շատ մեծ է քո երկիւղը.
Ոտներդ զգոյշ ես փոխում,
Սիրտդ սաստիկ է շարժվում:

Քիչ վախեցիր,
Ես չար մարդ չեմ,
Քեզ չեմ հալածիլ,
Միամիտ կացիր:

Դո՛ւ գող ես, բայց ի՞նչ անես,
Խեղձ, ինչո՞վ պիտի ապրես,
Ինչո՞վ կեանքդ ապահովես.
Քանի մի հասկ որ վերառնես

Իբրև պաշար
Զմեռուայ համար,

Ի՞նչ կըլինի, երբ դաշտերում
Նորա առատ են վայրթափվում:

Քո խրճիթդ քար ու քանդ եղաւ,
Եւ հողի հետ հաւասարուեցաւ:
Դու նոր հողը պիտի փորես,
Փափուկ մամուռ պիտի ձարես,

Նոր տուն շինես,
Մէջը ապրես,

Զորս կողմումդ փչող քամուց,
Խիստ ներգործող սառնամանուց

Ազատ լինես:

Մանկական յիշողութիւնից:

Երեկ ես շատ ուրախ էի. մեր այգին քաղում էինք:
Առաւօտեան շատ վաղ մեր բոլոր ընտանիքը հաւաքուե-
ցան այգին. խաղողի գեղեցիկ ողկոյցները փայլում էին տե-
րևաթափ որթերի վերայ:

Այսօր մեր այգին իւր առաջին գեղեցկութիւնը
չունի, միայն տեղ տեղ երևում են մի մի հատ պտուղներ
կամ ձիւներ:

Կանաչ անտառներն այժմ փայլում են զանազան
գոյնով. բարդենին կարծես ոսկեգօծուած դողդողում է քամու-
առաջ. քամին պոկում է ծառերի դեղնած անրևները. ամեն
բան փոխվում է. դաշտերի խոտերը թառամում են. բնու-
թիւնը զրկվում է իւր կանաչ զարդարանքից. առաւօտները
երկիրը ծածկվում է սպիտակ եղեամով, որը արևի ճառա-
գայթների տակ անդամանդի պէս փայլում է:

Չհնձած արտ:

Աշունն սխուեց, ծիծառն թռաւ.

Անտառն է դատարկ, դաշտը մերկացաւ.

Միայն դաշտումը անհունձ մնացած

Տխուր ու տրտում մի արտ կայ կանգնած:

Կարծես հասկերը ասում են միմեանց.

Ի՞նչպէս մրտում ենք մենք այս ցրտի տակ:

Շատ տխրալի է գետին խոնարհուել

Եւ ասօք պտուղդ հողում թաթախել:

Ամենայն զիշեր մեզ մօտ իջնում են

Անցնող թռչուններն ու մեզ ուտում են.

Գազաններն տրորում, քամին մեզ ծեծում:
Ո՞ւր է մեր տէրը, ի՞նչ է սպասում:

Քամին տալիս է նորանց վատ համբաւ.

»Մահը ձեր տիրոջ երկրից վերառաւ:«

Աշուն:

Երեկոյեան վերջալուսին
Ծիծեռնակները չքացան.

Սարեակները խուճեր կաղմած

Մեր կողմերիցը հեռացան:

Ամեն բան հանդարտ քնած է.

Դուրսը խաւար է տիրում.

Չոր տերեւը խշխշում է,

Եւ քամին դուռը ծեծում:

Մանկական յիշողութիւնից:

Գեկտեմբերին:

Այսօր մենք դարձեցանք և տեսանք, որ մեր սենեակը շատ լոյս է, թէև դեռ արեգակը չէր դուրս եկել: Մենք վազեցինք դէպի լուսամուտը և ուրախութիւնից աղաղակեցինք:

Փափուկ փայլուն ձիւնը հաստ կեղևով ծածկել էր մեր բազը: Ետն կտուրները, հաւանոցը, սրահը — բոլորը ձիւնով ծածկուած էր: Եւ հօրեղբայրս վեր առաւ հրացանը և գնաց հանդը, իսկ մեր փոքրիկ շունը դուրս վազեց խոհանոցից և թաթիկներով հաստ ձիւնը ձղելով վազվզում էր:

Չմե՛ռ, ձմե՛ռ, աղաղակեցինք մենք և ծափահարեցինք. շուտով հաղնուեցանք, շուտով նախաձաշիկ արինք, իսկոյն վազեցինք դուրս և սկսեցինք ուրախ ուրախ ձնափռումով խաղալ:

Կախարդ ձմեռը:

Եկաւ կախարդ ձմեռը,

Եկաւ, աշխարհ բռնեց,

Ծառերն բիւրեղով պատեց,

Դաշտերում գորգեր սփռեց —

Ողջ աշխարհն ծերացրեց:

Գետի ափին ու երեսին

Միօրինակ սաւան ծածկեց:

Յուրան սկսեց: — Մենք ուրախեցք,

Ծերուկ ձմեռը կըսիրենք:

Միրուն ու սպիտակ կտաւով,

Ծածկուել է դետը սառուցով:

Երեսայքը շատ ուրախ են,

Սղղաններով միշտ սղղում են:

Փայլում է նոր ձիւնն ու թափվում

Աստղի նման, աշխարհ լցնում:

Մայր: լեզ. ր. տ. ն. 8—9.

ՀԱՏՈՒԱԾ ԵՐՐՈՐԴ

Կրթութեան օրինակներ:

§ 1. Քանց պուտը կարմիր չկայ, որ ճղես սիրտը սև է: Իսկին խրատը, սևին սասոնն ի՞նչ անի:— Խողը ասեց. ինչ ձուտերս աւելացան, պարզ ջուր չ'կարացի խմել:— Կարմիր ձուն գատկին կ'սաղի:— Սպիտակ շունը բամբակ ծախողին մնաս է:

Առարկանների գոյնը: Ի՞նչն է լինում սև, սպիտակ, կանաչ, դեղին, կապոյտ, կարմիր, մոխրագոյն: Ի՞նչ գոյնի են լինում մարդկանց աչքերը, մազերը. ի՞նչ գոյնի են լինում ձիերի մազերը: Ո՞ր ծաղիկներն են կապոյտ: Որո՞նք են դեղին, վարդագոյն, սպիտակ:

§ 2 Ամեն կողոր խնձոր չէ. — Բողկը որքան սեհրակ ըլի, էնքան գլուխը մեծ կ'բռնի: — Ընչանք, հաստը կ'բարակի, բարակի ջանը դուրս կ'գայ: — Խոփդ սուրբա, հանդը բաժանովի ա:

Առարկանների ձևը: Ի՞նչն է կողոր և ի՞նչը տափակ: Ի՞նչը կարճ և ի՞նչը երկար. ի՞նչը բարակ և ի՞նչը հաստ. ի՞նչն է ուղիղ և ի՞նչը ծուռ. ի՞նչը մեծ և ի՞նչը փոքր. ի՞նչը կոկ և ի՞նչը կոշտ. ի՞նչը սուր և ինչը բութ:

§ 3. Անուշ խօսքը տուն կը շինի, դառը խօսքը տուն կ'քանդի: — Թուռն դ քացախը իր ամանը կը ձաքացնի: — Հացը համով ըլի, թէ չէ՝ թխողը հաջաթ չի: — Քարը իր տեղը ծանր կը լինի:

Պնդու թիւն, ծանրու թիւն և համ: Ի՞նչն է հեղուկ, թանձր, պինդ, փափուկ, քարթու, փուլար, ջել, դիւրաբեկ, ծանր, թեթև: Ի՞նչն է թթու, քաղցր, դան, աղի:

§ 4. Քանոնը ուղեղ է, իսկ զերանդին . . . Լաւ
 թուղթը կոկ է լինում, իսկ վատը . . . Մեղըամոմը փա-
 փուկ է, իսկ երկաթը . . . Արձիձը ծանր է, իսկ փետոնը
 . . . Թրթնջուկը թթու է, իսկ օշինջը . . . Պողպատը
 ջել է, իսկ ապակին . . . Խոտը կանաչ է, իսկ երկինքը
 . . . Ոսկին դեղին է, իսկ արծաթը . . . Կաթը սպիտակ
 է, իսկ թանաքը . . .

§ 5. Խնձորները Լինում են. (ձևի կող-
 մից) կորր կամ եկարած. (զոյնի կողմից) դեղին, կանաչ,
 սպիտակ, կամիր, վարդագոյն, (պնդութեան կողմից) պինդ,
 փափուկ, փուխր. (համի կողմից) թթու, վաղոր, թթուաշ:
 Ի՞նչպէս է լինում տանձը ձևի, զոյնի, պնդու-
 թեան և համի կողմից:

Ի՞նչպէս է լինում կեռասը ձևի, զոյնի և համի
 կողմից:

Ի՞նչպէս է արծաթ փողը ձևի, զոյնի, պնդու-
 թեան և ծանրութեան կողմից:

Ի՞նչպէս է հինգ կոպէկանոցը ձևի, զոյնի,
 պնդութեան և ծանրութեան կողմից:

§ 6. Պստիկ է, բայց ճստիկ է:—Անբանը
 բան շինելիս հիւանդ է, հաց ուտելիս առողջ:—Ան-
 հունար մարդու լեզուն երկար կըլինի:—Խելօ-
 քին մին, յիմարին քանի կուզես:—Խօսքը մեծին,
 ջուրը պստկին: Սուտ ասողի տունը կրակ ըն-
 կաւ, ոչոք չհաւատաց:—Փիս մարդը զատկին էլ փիս կըլինի:

Մարդիկ Լինում են. բարձրահասակ և
 կարճահասակ, նիհար և պարարտ, վայելչակազմ և կորա-
 կազմ, ուժեղ և թոյլ, առողջ և հիւանդ, երիտասարդ
 և ծերունի, հեռանկատ և մերձանկատ, աղքատ և հա-
 բուստ:

Մարդիկ պէտք է Լինին. բարի, արդարացի,
 ազնիւ, ջանասէր, քաղցրաբարոյ, քաղաքավարի, կարեկից,
 համբերատար, խնայող, առատ, ճշմարտախօս, համարձակ,
 ներողամիտ, խօնարհ:

Մարդիկ չպէտք է Լինին. չար, խաբեբայ,
 հպարտ, կռուարար, վրէժխնդիր, ագահ, ժլատ, յամառ,
 երկչոտ, ծոյլ:

§ 7. Հակառակ յատկութիւններ: Յով-
 հաննէսը ջանասէր է, իսկ Մկրտիչը ծոյլ: Վարդուհին
 հնազանդ է, իսկ Մանուշակը . . . Հայկը համարձակ է,
 փակ Արշակը . . . Յովհաննէսը և Մկրտիչը բարի են, իսկ
 Մանուշակը և Թրիգօրը . . . Չ'պէտք է ծածկամիտ լինել,
 այլ . . . Թոյլ հարուստը մասը տայ . . . (ո՞ւմ): Փոք-
 րերը պիտի պատիւ տան . . . (ո՞ւմ.) Չ'պէտք է լինել
 շուպլ, այլ . . . Չ'պէտք է լինել ժլատ, այլ . . . Չ'պէտք է
 լինել կոպիտ, այլ . . . Մի լինի՞ք երկչոտ այլ . . .

§ 8. Քարէ հացը, ցորեն հացի աղքատ եղ-
 բային է: Փայտէ ամանով կերակուր չեն եփիլ: Քարէ
 տունը հիմնաւոր կ'լինի:

Ի՞նչ ամաններ են շինում փայտից: Փայտից շինում
 են փայտէ ամանեղէններ: Ի՞նչ ամաններ են շինում
 պղնձից և կաւից: Ի՞նչ փողեր են կարում ոսկուց, ար-
 ծաթից, պղնձից: Ի՞նչ շորեր են կարում մահուղից: Ի՞նչ
 պսակներ են հիւսում ծաղիկներից: Լուսամուտի վերայ
 ի՞նչ շրջանակներ և ինչ փեղկեր կան:

§ 9. Էսօրուայ փուշը, է գուցուայ նուշը:
 —Էսօրուայ գործը վաղուան մի՛ գցի՛ր:—Առաւօտ-
 առաւայ շառը լաւ է, քանց իրիկուայ խէրը:—Ձին
 ընտանի կենդանի է, իսկ արջը վայրենի գազան է:

Այսօր դու որ օրուան դասերդ ես սովորում: Ես սովորում եմ վաղուան դասերս: Ի՞նչ դաս պատրաստեցիր դու երեկ: Ո՞ր օրերն են երկար լինում և որո՞նք կարճ: Ո՞ր գիշերներն են աւելի ցուրտ լինում և որո՞նք տաք:

Ի՞նչ կենդանիներ է պահում գիւղացին: — Գիւղացին պահում է ընտանի կենդանիներ: Ի՞նչ կենդանիներից է զգուշանում գիւղացին: Ո՞ր թռչուններն են տանը ապրում և որո՞նք դուրսը:

§ 10. Երկաթը ծանր է, իսկ արժիճը աւելի ծանր է: Ձին բարձր է, իսկ ո՛ւղտը . . . Սկիւռը խորամանկ է, իսկ աղուէսը . . . Արծաթը թանկ է, իսկ ոսկի՞ն . . . Պղինձը պինդ է, իսկ երկաթը . . . Թելը բարակ է, իսկ մա՞ղը . . . Թուր հաստ է, իսկ քո՞ւղը: . . . Եղէնին պինդ է, իսկ կաղնի՞ն . . . Տանձը քաղցր է, իսկ մե՞ղը . . . Մեղուն փոքր է, իսկ ձանձը . . . Կաթը հեղուկ է, իսկ ջո՞ւրը . . . Գանակը սուր է, իսկ ածե՞լին . . . Գետը խոր է, իսկ ծո՞վը . . . Մենք ունինք մեծ այգի. դուք ունիք աւելի մեծ այգի. նորանք ունին ամենամեծ այգի: Ես ունիմ գեղեցիկ զիրք. դու ունիս . . . Նա ունի . . . Դուք ունիք սպիտակ թուղթ. մենք ունինք . . . Նորանք ունին:

§ 11. Ի՞նչ է լինում առաւօտը. Արեգակը դուրս է գալիս, լուսանում է: Թռչունները արթնանում են, թռչում են, կերակուր են դտնում և բռն են շինում: Գիւղացիք վեր են կենում, հագնւում են, աղօթում են, նախաձաշիկ են անում և գնում են բանելու: Տանտիկիները հնոցները վառում են և կերակուր են եփում: Երեխայքը վեր են առնում իրանց գրքերը և գնում են ուսումնարան: Ի՞նչ եղաւ երեկ առաւօտ: Ի՞նչ կըլինի վաղը առաւօտեան:

§ 12. Ի՞նչ է դաւ երեկ երեկոյեան. Արեգակը մայր մտաւ: Թռչունները լուցին և իրանց բները մտան: Տաւարը և ոչխարը յետ դարձան գիւղը: Գիւղացիք գործերը թողցին և գնացին տուն: Երեխայքը քնեցան:

Ի՞նչ է լինում այսօր երեկոյեան. Ի՞նչ կըլինի վաղը երեկոյեան. § 13. Այժմ գարուն է: Ձիւներ հալվում է: Գետերը բացվում են: Նոր խոտը բուսնում է: Տաւարը գնում են արածելու: Գիւղացիք արօրը պատրաստում են: Ի՞նչ եղաւ անցեալ դարնան: Ի՞նչ կըլինի ապագայ դարնան:

§ 14. Ի՞նչ է դաւ անցեալ ամառ: Օրերը երկարեցան, տաքացան: Արտերը հասան: Գիւղացիք հունձ արին: Երեխայքը գնացին անտառը պտուղ քաղելու: Ի՞նչ է լինում այս ամառ: Ի՞նչ կըլինի եկող ամառ:

§ 15. Այս ամառը աշուն է: Աշունը կըգայ, օրերը կըկարճանան, գիշերները կըերկարին: Մեղմ անձրևներ կըգան և ցրտեր կըլինին: Գիւղացիք ցորենը կ'աղան, կանայք թել կըմանեն: Լուսամուտներն ու դռները կըպնդացնեն: Վառարանները կըվառեն: Հաստ շորեր կըհագնեն:

Ի՞նչ են անում ներկայ աշնան: Ի՞նչ արեցին անցեալ աշնան. § 16. Այժմ ձմեռ է: Յրտերն սկսվում են: Երկիրը ձիւնով է ծածկվում, իսկ գետերը սառուցով: Մարդիկ հագնում են մուշտակներ և քուրքեր: ձանապարհներին կարաւանները շարժվում են: Մանուկները ձնագունտի են խաղում:

Անցեալ ծմեռը. Ապագայ ծմեռը. § 17. Ասեւ են՝ անու տուր և ոչ թէ անու կո՛ւլ:—Բանն արան, յետոյ պարծեցիբ:—Գուռը փակ պահիր, հարեանիդ գող մի բռնիր:—Երեխին բան դիր, հետը դնան—Իմաստունի հետ քար կըլի, յիմարի հետ փլաւ մի ուտիր:—Ինձ տես, քեզ լաց, որտեղ որ ես, զայիմ կ'աց:—Ինչ տեղ հաց, էստեղ կ'աց:

Մի՞ ծուլանար, աշխատիր: Յերեկը գործիր, խի զի-
շերը . . . Բո՞ ունեցածը պահպանիր, խի ուրիշն ունե-
ցածի վերայ աչքդ մի՞ . . . Մանգալու ժամանակ ման-
եկ, գործի ժամանակ գործդ . . . Շուտ վերկացէ՛ք, ձեռ-
ներդ և երեսներդ լուացէ՛ք, մաղներդ . . . Աստուծուն
. . . դասներդ . . .

Ի՞նչ է հրամայում հինգերորդ պատուիրանքը. ի՞նչ է
հրամայում երրորդը. ի՞նչ վեցերորդը:

§ 18. Որ գ ո Ր Տ դ շ ի ն ե ս, միշտ կրժարձատրուես:
Քանի՜ փոքր ես աշխատիր, ո Ր մ ե Տ ա ն ա ս կըզղջաս:
Որ Տ ե ր ա ն ա ս, Տ երի պատիւը կ'իմանաս: Ինչ որ ց ա-
ն ե ս, այն կըհնձես: Ի՞նչ որ ա շ խ ա տ ե ս, այն կուտես:
Ազուաբին ո Ր մ ն ա յ, իրան ձագից սիրունը չկայ:

§ 19. Յովհաննէսը կտրեց մէկ ծառ: Գիւղացին
կտրատեց շատ ծառեր: Եւ մի փոքր հաց կտրեց իւր
կերայ: Մայրս կտրատեց հացը և՛ դարսեց սեղանի
վերայ:

Հայկը ունէր երկու ընկոյզ. նա մինը կտրեց: Ես
իմ բոլոր ընկոյզներս կտրատեցիս Ես աշխատում եմ
չ'պատուել իմ տետրակը: Չար աշակերտները պատը ու-
տում են իրանց տետրակները:

Գայլը ընկաւ հօտի մէջ և բոլոր ոչխարներին խեղ-
տոտեց:

§ 20. Բարձր սար: Բարձր սարը հեռուից տես-
նվում է: Չմեռը . . . (ինչե) գլխին շատ ձիւն է լինում: Ես
տեսայ . . . (ինչ): Ուրախալի է նայել ձիւնապատ . . .
(ինչին): Ծատ աղբիւրներ բղխում են . . . (ինչեց):
Դժուար է անցնել . . . (ինչով): Մեծամեծ ծառեր չեն
բուսնում . . . (որտեղ):

Հայաստանում կան շատ բարձր սարեր: Բարձր . . .
(ինչերի) ձիւնը ուշ է հալվում: Ես տեսել եմ շատ . . .
(ինչեր): Գարնանը ուրախալի է նայել ձիւնապատ . . .
(ինչերին): Ծատ աղբիւրներ բղխում են . . . (ինչերից):
Մեր երկիրը լեքն է . . . (ինչերով): Այրենի այծերը ապ-
րում են . . . (ինչ տեղերում):

§ 21. Գ ե ղ ե ց ի կ ե կ ե ղ ե ց ի: Մեր քաղաքումը
կայ զեղեցիկ եկեղեցի: Գեղեցիկ . . . կտուրը ծածկուած
է քարով: Ես տեսել եմ մէկ զեղեցիկ . . . Պապս մէկ ջահ
ընծայեց . . . Այսօր առաւօտեան շատ մարդիկ դուրս
եկան . . . Սուտ մի երգուի՛ր . . . Ես աղօթում եմ . . .

Ե կ ե ղ ի ց ի ն ե ր: Ե կ ե ղ ե ց ի ն ե րը ունին սե-
ղաններ: . . . սեղանները զարդարուած են պատկերներով:
Մեր պապերը շինել են շատ . . . Նորանք շատ ընծաներ
են տուել . . . Գիւղերում . . . (ինչերից) բարձր տներ
չկան: Մեր աշխարհը լեքն է զեղեցիկ . . . Մարդիկ աղօ-
թում են . . .

§ 22. Շուտ: Շունը մսակեր կենդանի է: . . . հա-
ւատարմութիւնը ամենին յայտնի է: Իմ հօրեղբայրս ունի
որսի . . . Նա այդ . . . շատ լաւ է կերակրում: Որսի
ժամանակ այդ . . . քաջը չկայ: Այդ . . . հօրեղբայրս
շատ կենդանի որսեր է բռնել: Այդ . . . երկիւղ ասած
բանը չկայ:

§ 23. Գոհարից թանկ է իմ երկու . . . (ինչը) ներկու
ուները ձգուած են . . . (ինչե) վերևը: Ամենից աւելի
պահպանիր քո . . . (ինչը): Պէտք է հաւատամ իմ . . .
(ինչին): Տրտմութեան ժամանակ արտասուքը թափվում
է իմ . . . (ինչեց): Ես տեսնում եմ . . . (ինչով): Ար-
տասուքի կաթիլներ նկատուեցան նորա . . . (ինչում):

§ 24. Հին դ մատներ: Իմ ձեռքիս վերայ կան հինգ մատներ:~Գժուար է մարդուն առանց . . . Սաստիկ ցուրտը մնաս է . . . շխանը կորեց իւր . . . Իմ . . . մէկը երկար է միւսից:~Ես շատ բան եմ շինում իմ . . . Ամենեկին մնասուածը չկայ իմ . . . (*):

§ 25. Վարեց:~(Ո՞վ) Գիւղացին վարեց:~(Ի՞նչ) Գիւղացին վարեց օրավարը: (Ի՞նչով) Գիւղացին օրավարը վարեց արօրով:~(Ո՞րտեղ) Մեր տան յետեւը գիւղացին օրավարը վարեց արօրով:~(Ե՞րբ) Երեկ մեր տան յետեւը արօրով գիւղացին օրավարը վարեց սաստիկ ջանասիրութեամբ:

- Փորեց: Ո՞վ. ի՞նչ. ո՞ւր. ե՞րբ. ի՞նչով. ի՞նչպէս:
- Կրկարէ. ո՞վ. ի՞նչ. ո՞ւր. ե՞րբ. ի՞նչով. ի՞նչպէս:
- Գրում է. ո՞վ. ի՞նչ. ե՞րբ. ի՞նչով. ո՞ւմ վերայ:

§ 26. Փորուեցաւ. ի՞նչը. ո՞ւմից. ո՞ւր. ե՞րբ. ի՞նչով. ի՞նչպէս:
 Կորվում է. ի՞նչը. ո՞ւմից. ո՞ւր. ե՞րբ. ի՞նչով. ի՞նչպէս:
 Կզբուի. ի՞նչը. ո՞ւմից. ո՞րտեղ. ե՞րբ. ի՞նչով. ի՞նչպէս:

§ 27. Երջում է. ո՞վ. ո՞րտեղ. ե՞րբ. ի՞նչով. ի՞նչպէս:
 Իջնում է. ո՞վ. ո՞րտեղից. ե՞րբ. ի՞նչով. ի՞նչպէս:

(*) §§ 23 և 24 թուական անունների համար է դրած, ուրեմն պէտք է ուսուցիչը իւր հարցերն ուղղէ այնպէս, որ թուականները ևս դոյականի հետ պատասխանեն: Գասաւորկան թուականի կրթութեան համար ուսուցիչը հարցնում է, որո՞նք են քո մասներդ համարի. . . Ո՞րն է առաջին մատը . . . երկրորդը և այլն:

Կըդայ (ձիով). ո՞վ. ո՞րտեղից. ո՞ւր. ե՞րբ. ի՞նչպէս. ի՞նչի. ի՞նչպիսի ձիով:

Վայրընկաւ: ի՞նչը (ինձորը) ի՞նչպիսի. ե՞րբ. ո՞ւր. ի՞նչից. ի՞նչի վերայ:

§ 28. Կարում է. ո՞վ. ի՞նչ. ո՞րտեղ. ո՞ւմ համար. ի՞նչից. ի՞նչով:

Կօշկակարը կարում է. ի՞նչ. ո՞րտեղ. ո՞ւմ համար. ի՞նչից. ի՞նչով:

Որմնագիրները շինում են. ի՞նչ. ո՞րտեղ. ի՞նչից. ի՞նչպէս: (*):

§ 29. Սեղան. ի՞նչ բան է սեղանը: Ո՞վ է շինում սեղանը և ի՞նչից: Ի՞նչ կայ սեղանի տակին: Ի՞նչ կայ սեղանի երեսին: Ի՞նչ են դնում սեղանների վերայ:

§ 30. Գրչատ. Ի՞նչ բան է գրչատը: Գրչատի լեզուակը և կոթը ի՞նչից են շինած: Ո՞րտեղ են շինում գրչատը: Ի՞նչ են անում գրչատով:

§ 31. Տուն. Ի՞նչ բան է տունը: Ի՞նչից են շինում տները: Ո՞վ է շինում փայտէ տունը և ի՞նչից: Ո՞վ է շինում քարէ տները: Տան վերեւ ի՞նչ կայ: Կողքերին ի՞նչ կայ:—Տան պատերում ի՞նչեր են լինում:

§ 32. Հաց: Ո՞վ է թխում հացը և ի՞նչից: Ի՞նչից են շինում խմորը: Ո՞վ է աղում ալեւրը, ո՞րտեղ և ի՞նչից: Ո՞րտեղ են աճում հացահատիկները և ե՞րբ: Ո՞վ է մշակում արտերը և ի՞նչով: Ի՞նչ է հարկաւոր ցորենի աճելու համար:

(*) Այս բոլոր կրթութիւնները §§ 25, 26, 27, 28, պէտք է փոփոխել այլ և այլ թուերով եղակիից յոգնակի, յոգնակիից եղակի և ընդհակառակն. կարելի է ֆոփոխել նոյնպէս եղանակներով և ժամանակներով:

§ 33. Գրեցէք նոյնպէս սեղանի, քարետախտակի և գրատախտակի մասին: Գրեցէք, թէ ի՞նչ է անվում դասատանը: Ի՞նչ է անվում տանը և այլն: (Առաջ հարցերը գրեցէք, յետոյ նորանց պատասխանները:)

§ 34. Գրեցէք նմանապէս կատուի, շան, ձիու և կովի մասին. գրեցէք բաղի մասին: Նկարագրեցէք այգին, պարտէզը, ձեր տունը և այլն:

§ 35. Գրեցէք ծաի և դեղձանիկի մասին: Գրեցէք, թէ դուք ի՞նչ արիք դասատանը: Գրեցէք, թէ ի՞նչ էք մտադիր անելու վաղը: Գրեցէք թէ ի՞նչ արիք դուք անցեալ ամառը: Գրեցէք ձեր ընկերին, թէ ի՞նչպէս անցկացրիք դուք զատիկը. ի՞նչպէս անցկացրիք ծնունդը և մկրտուած թիւնը: Գրեցէք ձեր հօրը, թէ ի՞նչով էք պարասում դուք դասատանը և այլն:

Վ Ե Ր Զ

ԳԻՆ Է 40 ԿՕՊ
ԳՐԱՄԱՐՈՎ առնողներին 35 ԿՕՎ.

2013

4544

<< Ազգային գրադարան

NL0061046

